

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LV. évfolyam • 2009/4.

Lackfi János,
Polgár Anikó verse

Katona Ágota,
Szabó Andrea prózája

Cserjés Katalin,
Varga Emőke tanulmánya

Földi Péter
festőművész
60 éves

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Lackfi János</i>	Közkönyvtár; Az adóhivatal balladája	3
<i>Polgár Anikó</i>	A császárkor szépségideálja; Heléna Hermionéval	5
<i>Hodossy Gyula</i>	A fokhagymás lángos illata	6
<i>Mizser Attila</i>	„Ami előtte és ami utána volt” / (Menyhért Anna három verse elé)	7
<i>Menyhért Anna</i>	És ő is integet; Közte; Az is én vagyok	8
<i>Szávairatok</i>	Posványosság, földút, decibelológia	12

Próza és vidéke

<i>Lukáts János</i>	Ház az út mellett	14
<i>Szabó Andrea</i>	Újkori triptichon	18
<i>György Norbert</i>	Szonatina; Variációk Frankensteinre	26
<i>Katona Ágota</i>	E mint erdő; minden vasárnap; Túl sok arc	30

Kutatóterület

<i>Cserjés Katalin</i>	Madách Imre <i>Tragédiájának</i> legrövidebbik színe / Az Ūr	34
<i>Varga Emőke</i>	Az idő transzparenciája avagy a változóban felismert állandó / Bálint Endre <i>Tragédia-illusztrációiról</i>	46
<i>Bódi Katalin</i>	Lector in fabula / A rejtőzködő olvasó Kazinczy <i>Bácsmegyejében</i> és Kármán <i>Fannijában</i>	54

Kép-tér

<i>Hann Ferenc</i>	Fésületlen sorok születésnapra / – Földi Péternek –	62
<i>Csach Gábor</i>	Adiabolikus manus / útilapu Földi Péter legújabb műveihez, ágyaspálinkájához és a naphoz	64
<i>Pál József</i>	Az élet tüneményeiből / Naplóbejegyzés F. P. 60. születésnapjára készülvén	68

Találkozási pontok

<i>Nagy Csilla</i>	„Örökösök vagyunk” / Beszélgetés Becsó Zsolttal	71
--------------------	---	----

Ami marad

<i>Debreceni Boglárka</i>	Open reading / Turczi István: <i>Minden ablak nyitva</i> . Válogatott versfordítások	80
<i>Szabó Edina</i>	Mag-maradás / Turbuly Lilla: <i>Szélrosta</i>	82
<i>Balázs Beáta</i>	A „kizil elma” regénye / Péterfy Gergely: <i>Halál Budán</i>	84
<i>Balajthy Ágnes</i>	Evergrín nosztalgia / <i>Hasítás. Huszonhat magyar író novellája a rockról</i> . Szerkesztette Békés Pál és Tóth Krisztina	87
<i>Laczkó Pál</i>	Politika és publicisztika / Ardamica Zorán: <i>Szellemi rezervátumok</i>	91
<i>G. Toronyi Judit</i>	Életpálya levelekben / Vekkerdi László: <i>Fülep Lajos levelezése</i>	93

Jelen számunk illusztrációit az idén 60 éves Kossuth-díjas festőművész, Földi Péter alkotásaiból válogattuk. A borító a *Kútbanézők* (elől kívül) és a *Hangyaboly* (hátral kívül) című festmények részleteinek felhasználásával készült. A belső oldalakon a *Fanyűvők felesége*, a *Kútbanézők*, a *Harmadnapon* című képek egy-egy részlete, valamint a festőművész ceruzarajzai láthatók.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Lektor/korrektor:
Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tözsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 *Salgótarján*, *Kassai sor 2.*)

Felelős kiadó:
Molnár Éva mb. igazgató

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Nógrád Megye
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület, Andrássy út 45.*), Nógrád megyében a Kincsestár Könyvesboltban (*2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.*), az Inmedio üzletében (*3100 Salgótarján, Erzsébet tér 5.*), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (*98401 Losonc, Kubinyi tér*) • 2009-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrzzünk, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

LACKFI JÁNOS

Közkönyvtár

Zsolnai Györgynek

Belépek, és köröttem, mint intim budoárban,
A könyvek, könyvek, könyvek selyem-műbőrruhásan.
Kivillan a fehér hús a felhasadt gerincen.
A cím, a név kacsintgat: „kicsim, vigyél el innen!”.
Hótestüket a polcról leemelheti bárki,
Laponként vetkeződnek, titkaikba belátni.
Margókon tetoválást pergamenjük villogtat,
Míg színlelt sóhajokkal betűik elsuhognak.
Kacéran cérnarojtok felajzni hivatottak,
Vonaglik vontatottan, és kitárul a sok lap.
A diák kézremegve belétúr izgatottan,
Kapkodva olvas, ugrál, arcán lázrózsa lobban.
Van, kinek asztalán most nagy tornyok magasodnak,
S ő szenvedélybetegként sápadtan imbolyog csak.
Perverz intim terében a kutatófülkéknek
Cellulózra tapadtan beesett szemű lények.
Az óriás kupleráj, a könyvtár, mint a kaptár,
Kitámolyogsz kiégve: kis pénz – kis kéjt ha kaptál.
Büfé-fasírt émelyget, rossz kávéból fejed fáj,
És mint akit megverték, érzed, megint elbuktál,
Pedig hányszor fogadtad, hogy ide soha többet,
De erre hord a lépted, a busz erre zötyögtet!
A beteges tudásvágy, kicsinyes vizsgadrukkod
Mindegyre azt susogja, hogy újra el kell buknod!

Míg valahol a kéjenc irigy magányban éppen
Szűz kötetet szagolgat, lapozgat háremében.

Az adóhivatal balladája

Főhajtás Robert Burns mester előtt

Jött a Terrorista,
bizony nem kismiska,
kezében nem bicska,
hanem láncos bomba,
dől a székház romba,
égbe röppen, hajjaj,
pokolra
az adóhivatallal!

Vígak, mint négerek,
legény, lány, vén, gyerek,
nincs adószám, remek,
megkérik az árát,
de nem adnak számlát,
pörögnek zshivajjal,
pokolra
az adóhivatallal!

Nem kell állni sorba,
mint nyáladzó csorda,
kedvünk sose csorba,
van házi bor, lekvár,
a gigánk le-fel jár,
Isten hozzád, jaj-baj,
pokolra
az adóhivatallal!

Adótisztek szépen
keringőznek égen,
és a tánc hevében
csordul verejtékük,
nem packáznak vélünk,
száll sok íróasztal,
pokolra
az adóhivatallal!

POLGÁR ANIKÓ

A császárkor szépségideálja

A tenger alól hozták fel valamennyi
Aphroditét: egy görög mester szobrának

tizenkét kópiája. Mindegyik csonka.
Talán vérzik is, ha megkarcolom.

Forrón lüktet a félbevágott hús.
Fejük – ha van – oldalra billen,

a haj fésületlen, tengervízben ázott.
Horzsolt, kicsinyke mellek,

lekopott hajfesték és amputált tagok.
Tükrök közé fogjuk kirakni őket,

körbe, hogy nézzék saját hibáik.
A test kelleme a lélekből fakad.

Heléna Hermionével

Látszik az arcán: untatja ez a szoptatás,
de a festőnek pózol, mosolyog.
Ragacsos ez a tej és nehezen kimosható,
átüt minden ruhán, melltartóbetéten is.
Ha az egyik melléhez hozzáér,
már a másiktól is ömlik, fáj és kemény,
Meneláosz meg csak nyúlkal,
könyörög, hogy engedje megsimítani,
de hát az urát mégse kérheti meg,
hogy feje le. Ha pedig Hermioné,
hogy levegőt vegyen, a mellbimbót
a szájából kiengedi, anyjának
arcára fagy a mosoly, s a tej sugárban
fröccsen a festő vásznára is.

A fokhagymás lángos illata

Miközben könyvet olvastam
az orromba lágy lángosillat csapott
sok t-vel.

Tó, természet, turista, telefon,
meredező talptenger.
A víz, mint az ölelés,
a napolajtól fénylő románc,
gyerek kacag, nő mutogatja magát,
a férfi meg mérgelődik, hogy az takarja már el,
majd jólesően legurítja papírpoharas sörét.
A zuhany hideg vize,
elnyomja a fiú motyogását,
a lánynak így is tetszik...
Elgondolja milyen is lesz...
Erősödik a lángosillat,
s a partra úszik egy hattyúcsalád,
a felfújtt matrac leereszt,
hamis finomkodás,
perzsel a Nap, hempereg az unalom.

Miközben könyvet olvastam,
azon vettem észre magam,
hogy a leírt betűk közé tolakodtak
a nyaralás szavai:
egyfajta fokhagymás illatú
csendéletként festve meg azt.

„Ami előtte és ami utána volt”

(Menyhért Anna három verse elé)

Nem szokásom versek elé ajánlást írni, az esetleges olvasási lehetőségek számbavételével. Itt, ebben a helyzetben mégis éreztem ezt. A kényszert. Hogy kéne, hogy kellene. Egyrészt, mivel örülök annak, hogy pár vers erejéig hozhatunk némi ízelítőt egy nagyon merész, szinte a napokban megjelenő kötetből. A kiragadott korpuszok mindig izgalmasak, ugyanakkor bennük az az eshetőség, esendőség, hogy a kontextus egy része leválasztódott róluk. Ami előtte és ami utána volt. Másrészt nincs is. Ezért itt ez a pár sor. Olvassák vagy nézzék *el* nekem.

Menyhért Anna nyelve kísérletező nyelvhasználat, ami sok esetben szándékoltan szembemegy a jelenlegi trendekkel. Nagyot vállal: olyan tradíciókat ért újra és emel be, amelyek nem sajátjai az érvényes kortárs (női) beszédmódnak. A népi-mitologikus hagyomány felfedezése, vagy a késő modern poétikai konstrukciók felelevenítése a versekben többféle olvasatnak ad termékeny terepet, de csak akkor, ha mintegy legitimálja saját érvényességét – azaz az olvasónak túl kell jutnia azon, hogy a szövegek nem adnak teret az eddig működtetett olvasási stratégiáknak. Pedig, a szimbolikus-metaforikus nyelv, a motivikus háló, a motívum mint versszervező elem tendenciózusan jelenik meg. Például az *És ő is integetben*, ahol álom, emlék, szorongás fonódik össze és határozza meg a szövegszerveződést, ahol a versszakok szinte csak impulzusok, és utalások szintjén a kollektív tudatból származó elemek képezik a jelentést. A cselekmény és a mai női lírában szokványosnak mondható önreflexió szinte teljesen hiányzik (és ahol szerepet kap, ott szinte paródiája a hagyományban pozícionálódó beszédmódnak).

A szövegszerveződésre jellemző, hogy leköveti a tematikát: a szűk fókuszú, cselekménytelen, inkább asszociációkra, benyomásokra építő sorok jellemzően alulretorizáltak, fragmentáltak, a versek nyelvileg is kettősséget hordoznak, amennyiben a képes kifejezésmódnak adnak terepet. A testiség megjelenítésére is ez jellemző: a ma szokványosnak mondható nyílt női beszéd a testről, a szexualitásról itt sokszor hiányzik, a versek újszerűsége az, hogy ebben a tekintetben is egy korábban érvényes tradíciót szólaltatnak meg. Tulajdonképpen semmi sincs kimondva, és ez a visszafogottság kiválóan alkalmas a fojtott vagy rejtett szexualitás, a nőiség nagyon is eredeti kifejezésére.

Bizonyítania kellene, több hasonló szöveggel, hogy valóban egy koncepcióról van szó, illetve hogy a megszólított hagyomány „élő”, és helyet követel magának a mai lírában. Én azt gondolom, Menyhért poétikája képes erre a lehetőségre, és a közeljövőben megjelenő kötete ennek lesz a bizonyítéka. Eleget tesz neki. Még nem tudni, mi lesz ennek a lírának a referenciája, de az egyedisége nagyon is érzékelhető, hiszen olyan hangot szólaltat meg a magyar lírában, amely szinte teljesen eltűnt, amely vállalja az ellentétes polaritást, szemben a tipikusan maskulin beszédmóddal, ugyanakkor a női beszédmód lényegét, pozícionáltságát nem az ‘ellen-férfi-beszédben’ érti. Sőt.

A kóstoló még addig mindentől mentes, ami egyfajta elkötelezettséget jelentene. Megosztana. Elosztana. Ajánlom figyelmükbe. Ez van. Közte.

(Mizser Attila)

És ő is integet

I.

Egyszer volt, hol nem volt,
fényes-napos réten,
három testvér,
élt gyönyörűségben,

túl az Óperencián.
Elindult az egyik,
ment, ment, hegyeken át,
kis piros autóval,

tengeren, csillagokon túl.
Szép városba érkezett,
gyöngyös házba telepedett,
hívta a többit, jöjjenek.

Indult akkor a második,
de félúton,
a csillagok előtt,
az autója leállt.

Bújik a kislám a paplan alá.
Visszavontatta az autómentő.
Úgy elfáradt, ott maradt.
A harmadiknak nincs jogosítványa.

Hívja a nagy a kicsit s a középsőt
gyakran telefonon, mesét
mond a gyöngyös
háztól túl a csillagokon.

II.

Fényes kupolájú stadion,
a sor széléről integetsz,
azt üzened, drukkolnak
a csillagok is veled.

Lenézek az emeletről,
az Andrássy út sötét, kihalt,
világít lent a kisfiam
csizmáján a piros tűzoltóautó.

Engem keres.
Messze van.
Nem őt nézem.
Fekszik ott valaki,

az út közepén,
a hasa kiáll,
talán baleset érte,
nem tudom.

A feje tetejéig
húzzák a cipzárt?
Kapocs van köztünk,
meghalt magzatom,

itt vár rám a kisfiam,
az a valaki én vagyok.
Három ütés a szívre.
„*Én pedig szaladtam,*

*felcsöngettem,
a hetedik szobába,
gyere le.*”
Kapocs volt köztünk,

meghalt magzatom,
a nagy vízen átvittelek,
kis fehér csomag,
csónakon.

Közte

Vezetés közben, hazafelé,
felnézek az útról, csillog a beton,
esik az eső, s kétoldalt szokatlannak
tűnik a táj, mert hirtelen nem tudom,
hogym jutottam ide. Nem emlékszem
az előző pillanatra, csak az előző előttire.
Nem találom magam.

Szomorúság ez, megvagyok,
de néhány másodpercig mintha
nem lettem volna. Keresem az emléket,
ott lehetett a benzinkút meg a közért,
nem láttam: tudom.

Kell-e ez a keresés,
kellek-e minden másodpercben,
vagy elég a biztos, ami megvan?
Baj-e, hogy az idő darabos,
engedhetem-e elfutni, ahogy a vizes betont
Újpalota és a György utca között?

Felálltam akkor is,
bánjam-e tovább, hogy nem tudom,
az a másodperc, mielőtt
a szívhez ért az ütés, messzire vitt-e,
hisz csak az maradt,
ami előtte és ami utána volt.

Van-e titka az elveszett időnek,
elveszett idő-e, amiről nem tudok,
más lettem-e, vagy csak,
ahogy a táj fut, mentem.

Talán magam nélkül is én vagyok,
akkor is, ha elfelejtem,
s nem szorongat tovább az idő,
ami közte volt.

Az is én vagyok

Aki ott a földön fekszik,
görcsben, hideg végtagokkal,
aki a mentőautóban,
lefelé döntött testtel,
arra folyjon maradék vére,
aki a műtőasztalon,
kollaptiform tünetekkel,
aki megint a mentőben,
aztán becsövezve az intenzíven,
aki harmadnap felkel,
akit hajnalban új osztályra
áttol részeg ember,
aki a sötétben
aludni nem mer,
s a folyosón bolyong éjjel,
aki álmában,
felemelt kézzel,
az ágyrácsba kapaszkodik,
aki sikít,
eltömődött a centrális véna,
elfolyik a vére,
s aki ezt írja,
s aki írni is fél,
s aki nem tudja,
az étel akad el benne,
vagy az emlék.

SZÁVAI ATTILA

Posványság, földút, decibelológia

Bánk, üdülőövezet, kisház, kiskonyha, mehet minden egybe, mint a most készülő lecsóba (a kis dolgokra mindjárt visszatérünk még).

Tudod mi a nyolcadik főbűn, kérdezte tálalás közben a feleségét. A posványság. Miután elköltötték a vacsorát (vagy, ahogy a férfi szokta mondani: az esti takarmányt), így szólt az asszony szeretett urához: ma este úgy fütyülök, ahogy te táncolsz. A férfi ezt valami szívességfélének vélte, majd hangosan tette hozzá, Jolánom, látod te ezt itten? A szív helyén egy tábla libegett, rajta felirat: *rögtön jövök*. Jolán nem értette meg elsőre, viszont a lecsó jól sikerült.

Az emberiség egy jelentős hányada túl sokat látja magát a kirakat üvegében, ezt a csalé, áttetsző tükörképet, szatyrokkal, kispolgárisággal, hogy pontosan tudja, hol van a helye (huja) ebben a kádnyi mézes vérben, amit világnak neveznek a tudományos emberek. És a kisembereknek legtöbbször ilyesmikre futja csak: kis pénz, kis család, kis élet, kis kutya, kis traktor, kis mellű poszterlányok a barkácsműhely falán.

Két hét szeptemberig. A bánki földút mellett vastagra hízott napraforgótábla. Mint megannyi (mennyi, nagyon sok) sárgasörényű szomorú tinédzser, lehajtott fejjel bámulják a talajt. Mintha magukban számolnának vissza tizennégytől nulláig.

Augusztus harmadik szombatja van. Azzal a tervvel, sanda gyanúval (kábé), pláne reménnyel érkezem a bánki tópartra, hogy folytatom ezt az írást itt. Három perccel múlt negyed hat. A tóparti színpadon este popzenei koncert lesz, folynak az előkészületek (az előkészületek úgy általában valóban folynak? Nem zajlanak? Vajon zajlik-e egy előkészület? Fejezd be). A technikusok borzas fejjel és meglehetősen lelkesedéssel dresszírozzák a hangtechnikát (régén volt már kettőspont): néhány percenként gázt adnak a felszerelésre, hogy zizegni kezdenek a tóparti plakátok. Így legalább akkora kihívás dolgoznom, mintha közben fát (vasúti talpfát) vágnának a hátamon, vagy ugyanott szíjat, kétsorosot, nagy, fényes csattal. A technikusok decibelisztikus (decibelológiai, decibelipari, megint kezded) munkája, ha nem figyelek, könnyen elverheti bennem azt a belső hangerőt, ami az íráshoz minimálisan, alaphangon szükséges. Érdekes, hogy tíz hangtechnikus közül nyolc esetében az élet bármely közegében (hurkatöltés, második emeletről történő szemeteszáklevitel, rejtvényfejtés, akármi, na, akármi azért nem) első ránézésre látszik, szembe

ötlik (szembe Ottlik, nem rossz, kihasználható, írható, megírjuk majd), hogy tehát az illető hangtechnikus. A decibelek, az összetekert kábelkilométerek spiráljai, a cisz mollok és potméterek (ha így kell írni egyáltalán), nagy valószínűséggel, tudományosan kevésbé igazolt, de jól észlelhető módon nyomot hagynak egyes arcon. Ahogy egy vérbeli böllér arcában is van valami egy oldal abált szalonnából, és ahogy minden valamire való néger síkfutó arcvonásain megtalálható a startpisztoly otromba dörrenése.

Vannak pillanatok, mikor olybá tűnik (szép ez a két szó így), az írott szó nem sokkal több egy nedves frottírtörölközőről lepöckölt apró bogárnál, máskor meg épphogy kevesebb egy marék tejszínhabos méznél. Ki érti ezt. Próbálkozzunk hát barátaim (hölgyeim és uraim), próbálkozzunk, mint kiskutyák, mint tanulóvezető a szembe-forgalomban. Mondhatnám, a próba szabaddá tesz, mondom is. A világ sem több ennél, talán Isten is csak egy próbát tett a hét nappal, hogy nézzük, hátha. Hátha. Ez a hátha egyre gyakrabban köszön vissza a világfolyás követése, figyelése közben. Az angyalok unott-nyúlott tekintettel nézik a tévét, egyikük bal fülét vakarja.

Kivételesen egy dobozos sör társaságában ülök itt a stégen. Van ebben valami böfögtető ünnepélyesség.

Nem tétlen az emberiség a szomszéd stégeken... És ült csak ott magára ragadva, miután a lány nemet mondott neki a stégen...

Van valami harmónia, büszkeség, tehetség a bánki miliőben. Az utcák szagában, a fiatal lányok mozgásában, a fecskék röptében, a kidobott fazekak horpadásaiban, a tóparti séták papucs-klaffogásaiban, a kocsmafalra kiakasztott focicsapat tekintetében, a strand ember-morajlásában, a tóparti stégek tartásában, a vízből kikecmergő fürdőzők tószagában (mindjárt vége) és a kacsák, ó igen, a kacsák lábtartásában, miközben leszállnak a tófelszínre.

LUKÁTS JÁNOS

Ház az út mellett

Volt András, amikor kiért a városból, mindig lekapcsolta autójában a rádiót. Útja dombok között vezetett, apró erdőkön át, völgyek fölött, kanyarok enyhítették az egyhangúságot. Volt András ilyenkor a csöndet választotta a tomboló rádiózene helyett, beszéljenek a természet színei és formái.

Minden héten ezen az úton járt, ismerte a reggeleket és a délutánokat, a fényeket és az árnyékokat, tudta, miként követik egymást az erdőzugok, hol látni hosszan maga előtt az országút futását, és hol bukkan ki egy-egy pillanatra a vasút fényes sín párja.

Péntek délután édesanyjához utazott haza, a kis Heves megyei faluba. Egy óra volt talán az út, mégis teljesen átformálta Volt Andrást. Amikor kocsijába ült a fővárosban, problémákat hordozó és döntésekkel küszködő intézetvezető volt, maga ura, maga felelősségével. Amikor alig ötven perc múlva, lelassított a családi ház előtt, és megkönnyebbülten hátradőlt az ülésen, már a gondoktól egérutat nyelő menekült volt, tagja a családnak, része a falunak, fia a vidéknek. Nem tett semmit, hogy ez a változás, ez az ördögös személycsere megtörténjék benne, csak ki kellett futnia abból a világból, amelyet ő szervezett maga köré, át abba a másikba, amely láthatatlanul körülvette és magába zárta.

Először mindig anyját kereste, a családi házat – a két fogalom természetes módon fonódott össze tudatában. Édesanyja szerényen meghúzódott, lassan mégis kiszorult a házból, amelyben az egyre növekvő nagycsalád lakott, de ők éltek a szomszéd házban, meg a szemközti tiben, meg a hozzáépült toldaléképületben is, meg még sokfelé a faluban. Volt Andrásnak a ház anyját és a saját gyermekkorát jelentette. Ide jött mindig haza. Először ide, anyjához, aztán legtöbbször mégis elcsalta, magával hurcolta a család többi tagja, akiket nem akart megsérteni, meg akiknek az öröme-gondja azért foglalkoztatta a péntekenként hazatérő, hétfőnként eltávozó fiút, testvért, sógort.

Ahogy haladt az úton, Volt András szeme megakadt egy házon. Nem volt új a ház, bizonyosan ott állt korábban is, de eddig a tekintetét soha nem vonta magára. Domboldalban kanyargott itt az út, a ház a völgybe nézett. Szépen épített ház volt, terméskő lábazon állt, a völgy felé még egy szint volt alatta, garázs talán vagy pince. Körülötte gondozott kert, gyümölcsfákkal és díszcserjékkel, szigetként álló bokrokkal. Ápolt fű zöldellt a ház körül, ritkán rakott kerítés, közei semmit se titkoltak el, a napjárta sarokba talán sziklakertet akart rakni, aki a kertet létre hozta. A ház zárva volt, embernek nyoma se látszott. Egy labda, egy ásó, egy locsolócső vagy megterített asztal nem volt sehol. Volt András lelassított, aztán meg is állt. Nem a ház előtt, egy kicsit túlszaladt rajta.

Hirtelen odaképzelte magát a házba. Gondolatban kinyitotta az ablakot, először az út felé, és kinézett a ház előtt álló kocsijára. Elmosolyodott, aztán a völgy felé

néző ablakon át soká-soká nézte a patakot, odalenn a bozótosban. A füzes tavaszi barkáit, azt a két farakást, amelyik már évek óta ott mohosodik az erdő szélén. A völgyből feldohogott a Nógrád felé kanyarodó szárnyvasút, sípolt egyet, Volt András fölrezzent szemlélődéséből, képzeletében bezárta a ház ablakát – aztán egy mély levegőt szívott és indított.

Hosszúkat hallgatott odahaza ezen a hétvégen, szórakozottan a kezébe fogta édesanyja kezét, mint aki valahová a távolba figyel. Volt valami rejtélyes a Volt András mosolyában, édesanyja fürkészve nézett a fia szemébe. Hétfőn hajnalban, a főváros felé menet egész kocsisort előzött Volt András, szemét se vette le az országútról, és elsuhant a ház mellett.

A következő pénteken lassított a háznál, le is tért az útról, volt ott egy szélesebb fűsáv, olyan parkolóféle. Most a másik oldalról vette szemügyre a házat, innen szép terasz kapcsolódott az oldalához. Kőbabák álltak négyszögben, a falhoz pedig egy összecsucott napernyő támaszkodott. Az egyetlen tárgy volt, amely emberi jelenlétről vallott.

Volt András a szabadságra gondolt, amelyből egy hétvégi háznyi talán neki is kijárna, ha akarná. Egy ilyen ház. Ez a ház. Igen, ez a ház, amelyet talán nem is az ő álmai szerint építettek, de amelyhez ő, Volt András, mostantól a saját álmait igazítja.

– Megveszem és beleköltözöm. Mostantól ez leszek én, a magam képére átformálom, – gondolta, de valójában semmit nem akart megváltoztatni a házon. A ház tökéletes volt. – Magamat fogom a házhoz alakítani. Heverni benne és gondolkodni, pihenni benne és dolgozni, de leginkább nézelődni, előre és hátra. De hiszen itt minden irányba előre van, innen végtelen a kilátás, mindenhol közel a völgy, közel a domb és az ég. De közel a kert és közel az út, és a fűzbarkákért is csak ki kell nyújtanom a kezemet. – Volt Andrást korábban nem érdekelték a fűzbarkák, most magáénak kezdte érezni a völgy rezgő-bomló ajándékait.

– Megveszem – rövid számvetést is csinált, nyereséges esztendő tudott maga mögött. – Idejövök, naponta idekocsizni ugyanannyi idő, mint kidöcögni a mostani lakásba, az elővárosba. Idehozom anyámat is! – szölte tovább a gondolatot. – Ne kínlódjon a családdal az öreg házban, ahonnan előbb-utóbb úgyis kitúrják. Innen naponta bevihetem a fővárosba, hetente hazautazhat a faluba, a sajátjában lakhat. A kert ad munkát, örömet, elfoglaltságot, évente azért hivatok egy kertészt, az elvégzi a munka nehezét.

Volt András kiszállt a kocsiból, elment egészen a kerítésig, meg is markolta a farragott fadárdákat. A kert csendes volt és nyugodt. Előre került a kapubejáróhoz. Névtáblát nem látott rajta, az ajtó üveges részét és az útra néző ablakokat függöny takarta. Volt András a ház körül nem látott kutyaólat, ezen csodálkozott. Édesanyjának borzas kutyája volt, olyan puliféle.

Mesélt anyjának a házról. Mondta, hogy szép ház, masszívan megépített ház, tágas és teraszos, ott a patak a völgyben, és hogy a távolsági autóbussz megálló is alig száz méterre van, az elágazásnál. Hallgatta a saját szavait, mosolygott hirtelen támadt ékesszólásán. Anyja érdeklődéssel figyelte, hol álmélkodva, hol hitetlenkedve ingatta a fejét.

– Megérdeklődöm a faluban! – suta volt a mondat, Volt András ezzel vásárlási szándékát jelezte édesanyjának. Hogy az övé legyen az a szép ház ott, az út mellett. Hétfőn később indult vissza a fővárosba, mint szokott, nem volt ideje semmit

megkérdezni, de egy pillantást vetett a házra, a reggeli fény most a másik oldaláról érte, mint péntek este, szinte lebegni látszott a ködpárás völgy fölött.

Mindennap gondolt a házra, perceket lopott el maga számára a munkaidejéből, fölidézte a ház egy-egy részletét, elhessegette magától a gondolatban fölépített képet, aztán ismét előbányászott emlékezete mélyéről valami apróságot. A jogászuknál óvatosan érdeklődött „az ilyen vidéki házak” felől.

Pénteken hosszabban húzódott el a délutáni tárgyalás, mint Volt András számított rá, már esteledett, amikor kocsijába szállt. Aggódott, vajon megismeri-e este is a házat. Persze, hogy megismerte, az alkony sötétbe borította az erdőt az út másik oldalán, de a ház kifehérett a félhomályból. Ráadásul aznap korán jött föl a hold, éppen a völgy fölött állt. Volt András, mint a sajátját nézte a házat az út mellett, és elégedett volt választásával.

Valami jóleső örömmel ölelte meg az édesanyját, és mintha ő is másképp fogadta volna fia érkezését, várta a híreket a titokzatos házról, amely már kastéllyá vagy csodás mesekertté vált az elbeszélések során.

– Megnézzük, anyám! – erősködött Volt András.

– Meg, meg, fiam! – biztatta és nyugtatta egyszerre az édesanyja.

– Holnap elkocsikázunk és körüljárjuk! – Volt András a gyors döntések embere volt.

– Holnap sütök, fiam, hiszen tudod. De legközelebb... – az idős asszony szeme nevetett. A fia örömének, meg a magáénak.

Hétfőn reggel a községi önkormányzatot zárva találta Volt András, haragosan ült vissza a kocsiba. A hét folyamán kétszer is próbált beszélni velük telefonon, de se a címet, se a tulajdonost nem tudta, így nehezen értettek szót. Volt András azért bement a bankba, meg utánanézett néhány kinnlevőségének is.

Pénteken, kora délután beállt a kocsisorba, araszolt hazafelé, araszolt az út menti ház felé. Amint odaért, kiállt a füves parkolóra. Kezét a kormányon nyugtatta.

A házban és a kertben emberek nyüzsögtek. Hangos ordítózásuk túlharsogta az elsuhanó autók zaját, és megrettentette Volt András. A ház ablakai nyitva, bentről tomboló zeneszó áradt kifelé, kintről két táskarádió nyávogott vissza másféle hangzavart.

A fűben félmeztelen férfiak heverték, legtöbbjük mezítláb, kezüket-lábukat szétvetették, körülöttük szerte sörösüvegek, meg egy letört nyakú demizson. Valaki szétaposta a bambuszcsérjéket, amikor közibük zuhant. A kerítés lécei közt egy pocakos férfi hosszasan vizelt kifelé, mit se törődve a kocsisor álló autóival. A kert sarkában a sziklakert köveit széthajigálták, egy kiszakadt cementes zsákból szürke por szállt föl.

Bentről csúnya asszonyi veszekedés és időnként még riasztóbb, éles hangú röhögés hallatszott. Kövezetre zuhanó fazekak csörömpölése riasztotta föl Volt András. Elrettenve nézett körül, és gyomra összerándult a fülsértő zajokra.

A terasz sarkánál szerelmespár nyelvelte egymást, hevenyészett szeretkezésbe kezdtek, miközben ki-kilestek a kert felé, és be-bekiabáltak az ablakon.

A kert másik oldalán szabad tűzön főztek valamit, a fűre fekete koromfoltot égett a tűz. Egy férfi gázolajat öntött a pislogó tűzre, a láng huhogva fellobbant, a gázolaj bűze Volt András orráig hatolt. A láng elborította a kondért, amely a tűz fölött himbálózott, a férfi a kondér láncához kapott, siettében az egészet a földre rántotta.

A támadt zajra két asszony iszonyú ordítással rohant ki a házból, a férfira támadtak, és útszéli mocskolódások közepette ütlegetni kezdtek. Az elhaladó autókban kifütyentettek és rájuk dudáltak, biztatták egyiket-másikat, tanácsokat üvöltöztek a kertben mulatozók felé.

Volt András megkövülten ült a kormányánál, kesztyűjén átütött a veríték. Nem mozdult, az autó se mozdulhatott az egybefüggő kocsisor mellett, az útszélre szorítva. Szeme előtt sorra bukkantak föl és sorra omlottak össze a ház, a kert részletei, szemét-fülét bezárni, lelakatolni akarta, hogy ne tudjon semmit erről az irtózatról.

Már csak a visszapillantó tükröt nézte, amint tehetett, visszatorolt az autófolyamba. Szeme rezzenetlenül tapadt az előtte araszoló kocsilámpáira. Bekapcsolta az autórádiót.

Újkori triptichon

Ez a gyökér más volt, mint a többi, a föld fölött burjánzó, s ott számtalan ágban tovább bomló, kuszán kígyózó gyökérzet. Más, mint a parti fű bogosan omló, a folyó medrére dúsan hajló gyökerei. Ez a gyökér ívben állt ki a földből, távol a többtől, mintha nem lenne kezdete, sem vége. A parti fűz, melynek életét köszönhette, s melynek ő hordta odaadóan az életadó nedvet, valószínűtlenül messze magasodott fölé. Társai lenn a föld alatt ágaztak szerte, egyedül ez az egy gyökér tört fölfelé rövid hajlásban a meder szélén.

Amilyen hirtelen bukkant elő, ugyanolyan váratlan volt az eltűnése is, visszazármazása a folyó közös, helyenként agyagos partfalába, ahol többé már nem is mutatkozott, nyomtalanul vészelt el a meredek falban. A csuklónyi vastagságú gyökér simára koptatott volt, mintha hajlatában sok-sok emberkéz kereste volna a kapaszkodót, amikor a vízhez akart lejutni.

Híd a folyónak ezen a szakaszán nem épült.

Mélyen tisztelt Barátom,

Egy régi jó barátom, Török Cyrill, a kőszegi bencés gimnázium igazgatója hozzám folyamodott, hogy jelesen végzett fiának a Kollégiumba kerülését elősegítsem. A távol lévő Pataki Jánossal együtt kériünk, légy kegyes gondjaidba venni a fiút. Az atyjáról, akit nagyon jól ismerek, lévén falumbeli, eszes parasztagazda, jelenleg a falu bírója, a legjobbakat mondhatom. Akár rá üt a fiú, akár nagyatyjára, a szintén bíró Jeremi Gáborra, s nem esik messze az alma a fájától, akkor méltó lesz az intézményre.

Szívből üdvözl, igaz tisztelettel:

Pócza Zoltán

Amikor Tatarka László igazgató kézhez vette Pócza Zoltán négyrét hajtott vízjeles levelét, még nem tudhatta, hogy a fiú, aki a nyári hónapokat otthon, az alpokalji kis falu szülői házában töltötte, a jó szándékú tanári ajánlással egy időben, szigorúan hivatalos levelet lesz kénytelen átvenni: saját katonai behívóját.

Mivel a katonai mozgósítás már július utolsó napjaiban megkezdődött, Jeremi Gábor, aki az aratás füledt napjainak egyikén töltötte be tizenkilencedik életévét, már számított a kiértesítésre. – Megyek utánad én is – mondta este az asztal mellől az apja –, napok kérdése az egész. Édesanyja mozdulatlanul állt fölötte, kendőjét a szája elé gyűrve, szótlánul hallgatott. Vörhenyesen csillogó, még mindig szép, erős szálú haját, melyet hátul fonatba tűzve hordott, végig simította a fia: – Ne sírj.

Többen rukkoltak be a faluból, de útjaik már az első órákban különváltak. A szombathelyi pályaudvaron végelethetetlen sorokban kavargott a sok ember, akik mind behívásra, a csapattestükhöz tartva várták a vonatok indulását. Először Pestre utaztak, majd még ugyanazon a napon, késő délután, hosszú szerelvénybe zsúfolódva folytatták útjukat Nagyváradra.

Jeremi Gábort a nagyváradi gyalogezred II. századához osztották be, és mint szakaszparancsnok azonnal hozzálátott a század ruha- és felszereléskészletének biztosításához. A front eseményeiről, a folyó ütközetekről ezekben a tébláboló hetekben, melyeket egyedül a délelőtti hadgyakorlatok tettek némileg változatossá, csak részleges, hiányos ismeretekkel rendelkeztek. Mondta is a századparancsnokuk, a derék és mindig jókedvű Szentmiklósi Kálmán főhadnagy: – Fiúk, még lehet az is, hogy dobozban marad a töltény.

A fejenkénti százhusz darab éles töltény azonban szeptember 16-án mégis kiosztásra került és a téli kötött alsóruhával, s a tartalék élelmiszeradagokkal együtt a borjú megindult a katonák hátán Galícia felé. A kaszárnyai édes élet néhány nap múlva elérhetetlen messzeségbe olvadt a katonák emlékezetében. Jeremi Gáborra és társaira hideg, szálkás eső hullott a Dnyeszter partján, és hosszú meneteléssel vette kezdetét életükben a háború. Az agyagos sár a legerősebb bakancsnak is szaggatta a talpát, ruhájuk átázott és elrongyolódott. A tűzkeresztségen október 13-án estek át, miután maguk mögött hagyták a San folyót, melynek derékig érő hideg vizében lóháton és gyalogosan, teljes felszereléssel keltek át.

Az előző éjszakát egy major udvarán töltötték, a magukra húzott sátorlap oltalmában szenderegtek hajnalig, míg a szemerkélő, s egyre sűrűbb eső fel nem ébresztette őket. A tábori konyha kocsijai a ködös, saras utakon eltévedtek, így éhesen és átfagyva indultak neki a reggeli szürkületnek. Hosszú szántáson vitt át az útjuk, s ekkor már tudták, hogy a baloldali ritkás erdőszél mögött, egy domb fedezékében ott az oroszok rajvonala. Az erdő szegélyét elérve beásták magukat a földbe, és Szentmiklósi Kálmán főhadnagy rövid, pattogó szavakban utolsó utasításait osztogatta katonáinak. Délelőtt kilenc óra volt. Jeremi Botka Zoltán mellett térdelt a lövészárookban, mely már megtelt vízzel, a saras lé becsurgott a csizmájukba. A kisújszállási fiú válla szorosán Jeremi Gáboréhoz tapadt, s Jeremi nem tudta eldönteni, a maga szívdobogását hallja-e, vagy az átázott katonaköpenyen keresztül a társáét. Ugyanazon testhelyzetben hajoltak előre, a puska tusa mélyen a vállgödrükben, kezük elől a závarzaton, másik a fegyver ravaszán. Az oroszok az erdő felől jöttek, a fák tövében kúsztak előre, s tőlük mintegy háromszáz méterre, mikor már az egész erdőszélet elfogták, sűrű csatarendben előretörtek. A fegyverek és gépfegyverek ördögi kattogása zúgott végig az egész vonalon. A katonák feje felett az áthatolhatatlan, fülsiketítő golyózápport is túlkiabálva Szentmiklósi Kálmán főhadnagy erélyes vezényszavai hangzottak.

Jeremi éles süvítést hallott a füle mellett, s a hanggal egy időben érezte, hogy társa vállának szorítása hirtelen megenyhül, teste súlyosan, magatehetetlenül csúszik befelé az árokba. Utána nyúlt, de már későn, Botka Zoltán teljes hosszában végigvágódott a vizes árokban. A kisújszállási fiút elborította a saras lé, s hiába birkózott vele Jeremi, hogy köpenye gallérjánál fogva felültesse, a test az árok faláról élettelenül visszanyaklott a vízbe.

Közben az oroszoknak sikerült ágyúikat a domb tetejére vonni, s onnan, az erdő csupasz koronái fölött lötték a magyar haderőt. Tört a gally, a forgács, a srappnellal és gránáttal együtt hullott az erdő maga is, vastag ágak fúródtak be lándzsaként előttük a földbe.

A hátravonuló csapat rendszeresen ráfizet a hátrálásra, így volt ez az ő esetükben is, ahol a visszavonulás a szántás közepén, nyílt terepen történt. Ekkor kapott

halálos sebet Szentmiklósi Kálmán főhadnagy is, kit másnap reggel katonai tiszteletadás mellett ravataloztak fel egy rutén család udvarán. A halottak között volt Karádi tizedes, békési fiú, a legbátrabbak egyike, Molnár Károly szakaszvezető őrmester, aki minden embere fölött egyformán örködött, és Jeremi magában mélyen meggyászolta Botka Zoltánt.

A következő nap új parancsnokot kapott a század, Gáldi Lajos főhadnagy személyében. Ennek a széles járomcsontú, magas embernek gyönyörűséget okozott katonái megalázása. Minden csekélységért kiköttette embereit az útszéli fához és saját kezűleg botozta meg őket. Alkoholizmusa alkalmatlanná tette a legegyszerűbb döntés meghozatalára is, zsigerből, indulatból, dühből ítélkezett, s mint általában a jellemhibás emberek, mélységesen gyáva volt.

Hideg, esős október végi nap volt, amikor egy fáradtságtól elmaradozott, s valahol fáradtságát röpke időre talán ki is szusszantó katona csatlakozott a századhoz. Szürkült már, de a dombhát, ahol a katona elérte alakulatát, kopár volt, így Gáldi már messziről észrevette imbolygó alakját. A legdurvább szitkozódás közepette hason rúgta, majd a szerencsétlent egy fához állíttatta és letolatta vele a nadrágját. Az ütések ezúttal is maga mérte, ingujjra vetkőzve oly kegyetlenül, hogy a botdarabokra forgácsolódva hullott a lába elé.

A század némán, megfagyottan állt. Tehetetlen düh zárta vasra az állkapcsokat. A látvány borzongató volt, megmagyarázhatatlanabb, mint az öldöklés, melynek már hónapok óta voltak kényszerű részesei voltak. Ha Jeremi Gábor akkor közbeugrik és fellépésével megakadályozza a szerencsétlen férfi ütlegetését, Gáldi azonnal hátraküldi a front mögött felállított hadosztálybírósághoz, ahol a legrövidebb tárgyalás után föbe lövik. Erre gondolt Jeremi, ahogy a bajtársát nézte, aki elengedve a fát, ott hempergett előttük üvöltve, vérbe borult alsótesttel, miközben Gáldi már a kardlappal verte eszelősen. Mindezt átgondolta Jeremi, de az idő túl rövid volt ahhoz, hogy a döntést, amit magában meghozott, tartani is tudja, így egy alkalmas pillanatban átmarkolta Gáldi csuklóját és minden erejével megállította a sújtani kész kart a levegőben. – Te mocsadék – lihegte felé Gáldi, s csuklóját kiszabadítva Jeremi markából, most már a kard élével Jeremi felé vágott. A vágás Jeremi fejét érte és mély sebet ejtett Jeremi koponyáján. Arcát azonnal elöntötte a vér, s ahogy vére melegen végigfolyt rajta, bőségesen elborítva mellét is, hosszú, ájult álomba zuhant.

Mikor magához tért, nem emlékezett semmire, mintha hályogon keresztül látta volna a világot, épp csak érzékelte társai jelenlétét. Elviselhetetlenül zúgott a feje. Ahogy kezét óvatosan a vágás felé emelte, jókora kötésben botlottak meg ujjai. Egyikük, a bajtársak közül észrevette karmozdulatát, fölé hajolt és kulacsából megitta. – Meggyógyulsz, de sok vért vesztettél, pihened kell – hallotta távolról Horváth tizedes hangját.

Hogy tábori kórházba szállítsák, arról szó sem lehetett, azt egyenesen Gáldi tiltotta meg, aki maga is tartott az incidens következményeitől. Egy csenevész fenyő oltalmában hagyták tehát, mivel a századból csaknem mindenki az erődök építésével volt elfoglalva, mert az újabb orosz támadás bármikor esedékes volt. Horváth kétszer is cserélte a kötetést Jeremi fején, fél tucat téli takarót gyűjtött össze a készletből, azokba göngyölte szorosán a testét, és a kis tábori forralóból sűrűn hordta neki a teát.

Aznap egyáltalán nem esett, a nap végig fent volt az égen, fénye megsütötte a katonák elpiszkolódott köpenyét. A kép a legelésző lovakkal a nyugodó nap rőt fényében egy idilli táj békéjével hatott.

Gáldi Lajos főhadnagyot egy hónap múlva orosz golyózapor szelte ketté. Míg a vezetésére bízott katonák elől a tűzvonalban harcoltak és ontották vérüket, Gáldi, mögöttük száz lépésre egy gödörbe fúrta be magát, a századát fenyegető oldaltámadást észre sem vette. Akkor bújt ki a gödörből, amikor az oroszok zárt láncban jobb oldalról felfejlődtek. Ekkor soroztak belé egyszerre több fegyverből is.

1915 novemberében Jeremi százada, mely a galíciai harcokban szinte teljesen kivérződött, új katonákkal kiegészülve menetelt a hátizsák súlya alatt Doberdó felé. Alkonyat után érték el a hadosztályparancsnokságot, ahol rövid pihenőt tartottak, enni, inni kaptak, majd a sötétség beálltával felszedelőzködtek és elindultak Montefalcone irányába. Nyomott hangulatban, szótlanul bukdácsolt az ösvényen. A hajnali órákban, szemben velük hordágyakat cipelő szanitécek csoportjára lettek figyelmesek, a völgyből ereszkedtek lefelé, s útjaik egy ponton keresztezték egymást. Vastag gézpólyákban összezúzott, megcsonkított testek feküdtek a hordágyakon, nyöszörgő, jajgató emberi roncsok. Mindvégig folyamatos ágyútűz alatt meneteltek, le-letérve az útról és csak nehezen, nagy kerülőkkel érték el egy patak köves medrét követve a rajvonalat.

Hónapokig tartó állóháború vette kezdetét, riadalom és benuult fásultság osztozott a lövészárok homályában, amelyben az idő ugyanúgy elvesztette jelentőségét, mint a halálba küldött emberi élet. Karácsonykor az egész vonalon elhallgatott az ágyú, ünnepélyes csend ülte meg a front mindkét oldalát, valószínűtlenségével úgy telepedve a fegyverek és az emberek közé, mint egy könnyű álom a hajnali ébredésben.

1916 márciusában Jeremit és századát néhány napos pihenőre visszahívták a rajvonalból. Az összeszámlálásnál derült ki, hogy az 1250 emberből alig találtak 450-et, akik a zászlóalj roncsát képezték. A legjobb emberek odavesztek. Ahogy vonultak csúszás-mászásban, rongyosra vásott ruháikban a front mögé, a fennsík közepén Doberdó község mellett vitt el az útjuk. A falu házai már rég nem állottak, szétmállott, lyukas, ablak nélküli falai megroggyantan térdeltek a földre. Ahogy lépdeltek lassan, sorban egymás nyomában, a romok között mind több hullába botlott a tekintetük. Csoportokban, négyesével, ötösével feküdtek a földön, lábaik, kezeik feketén nyúltak ki a törmelék alól. Némán haladtak el a halál tenyészetével, egyedül Horváth sziszegte fogai között: – A keservit, hiszen mink is itt fekehetnénk.

Május második hetében a parancsnokság Jeremi századából tizenhat embernek két hetes szabadságot engedélyezett. Más századok katonáival együtt összesen hatvannégyen, közöttük négy tiszt indult útnak szabadságos levéllel, két hétre járó illetményel a magyar határ felé. A szabadságos katonák között utazott Jeremi Gábor is. Az indulásukat követő második napon egy füstös emeletes állomásépület homlokzatán pillantotta meg a vonat ablakából az első magyar település nevét. A Kelenföldi pályaudvar kijáraitait fegyveres katonák állták el tömött sorokban és igazoltatták a frontról érkezetteket. Miközben szabadságos levelének bemutatásával tipródott a többiek között, fél füllel hallotta, amint a hangosbemondó a szombathelyi vonat indulását közli az utasokkal. Épphogy elérte az utolsó kocsit, már húzott is ki a szerelvény, gomolygó füstjébe burkolva a peronon állókat.

Jeremi nagy örömére az egyik fülke ablakában felfedezte Kele Jóskát, kivel még a nagyváradi poros laktanyaudvaron ismerkedett meg. Galícia óta nem találkoztak. Megölelték egymást. – Másutt is megsebesültél, vagy csak a fejedem? Jereminek el kellett mondania Gáldival való összetűzését. Szőke, rövidre nyírt hajában, mint kanyargó kis ér futott a fejtetőn a forgóig a vágás nyoma. – A szentségít ezeknek az úri hadnagyoknak! – köpött ki Kele Jóska, de barna, kerek arca rögtön megenyhült, hogy Jeremire nézhetett –, azért volt közöttük rendes is. Veszprémig beszélgettek, akkor újra megölelték egymást és Kele erős tenyerét magasan a feje fölé tartva sokáig intett bajtársának.

Ajka, Devecser, Boba, Celldömölk, Sárvár. Gyorsan fogytak egymás után az álmások. Az ablakokat leengedték, nyers földszag áradt be az utastérbe, és Jeremi szorosan az ablak mögött állva most érezte meg először, mellet szorítóan, hogy az élet újra az övé, megtalálta, vele van, nem veszélyezteti senki és semmi. Rétek, akácerdők szaladtak elébe, az élet kínálta fel harsogó színeiben magát, az élet, melyet megindító teltségében hosszú időre nélkülöznie kellett. A töltés mellett a zöldellő vetésben nyulak kergetőztek, mulatságosan emelték szökdelés közben pamacsos tomporukat. A dohogó mozdony füstje függönyként be-bekúszott a szeme elé, de a füstön át is bizsergő évszak, a tavasz fogta körbe, az érett, zsongító május. Lüktetve áradt szét benne a visszkapott élet, a suhanó táj mind ismerősebb lett, ahogy kattogva haladt a vonat előre, s az ismerős táj látványával egy időben érkezett el az emlékezés. Ezen a vidéken már járt az apjával egyszer, amikor ő még nagyon kisiú volt, talán épp ott, annál a hatalmas vadkörtefánál állt meg a két erős fekete ló, Csákó és Huszár, amikor a szétszedett hombár deszkáit vitték szekéren a nagynénjéhez. Nehéz volt a teher, s az apja vizet húzott a két kifáradt lónak a gémeskútból. A kút kávéja még megvolt, a gém felcsapódva, ostorfa nélkül horgadt a magasba. Az ülésdeszán az apja mellett ült, aki egyik kezében a gyeplőt fogta, a másikkal őt ölelte át, nehogy leforduljon mellőle, ha a kátyúkkal tarkított földút meghimbálná a szekéraljat. A plébános úrtól kapott kis latin szótárt böngészte fenn a kocsibakon, az apja a kalapja alól pislantott rá, no, megy-e már, kérdezte mosolyogva, s ő vállát húzva elégedetlenül csóválta fejét.

Ez a régi szekeres út újra eszébe juttatta a szüleit, akikre egykeként a legtöbbit gondolt maga mögött hagyott énjének világából odakint a fronton. Édesapja, kora miatt – 55 éves volt a mozgósítás idején, a hadkötelesség felső határán járt – végül is nem kapott behívót, mint bíró tevékenykedett továbbra is a faluban. Április végén kapott utoljára hírt felőlük: a folyó megáradt, kiöntött, felszaladt egész a kertek aljáig – írta az édesanyja. Ezt a levelet már nem válaszolta meg, ekkor már tudta, hogy a katonai parancsnokság kedvezően bírálta el szabadságos kérelmét, indulhat haza. Nem írta meg a nagy hírt, szülei nem is sejtik az érkezését, s ez az érzés most az ajándékozás örömeivel tolakodott előre, mind nagyobb részt követelve magának a lelkében.

Szombathelyen, a peronon karszalagos fegyveres katonák igazoltatták újból. Átadta szabadságos levelét, hosszan kérdezték, aztán útjára engedték. Mehetne vonattal tovább, a szélső vágányon most fűtik fel a kis vicinális mozdonyát, de ő már nagyon türelmetlen, tizenkét kilométer ide a faluja, megy inkább gyalog. Majd kilép. Ment ő egy nap hatvan kilométert is borjúval, éles tölténnyel, fegyverrel a hátán.

A faluja határában járt, amikor érezte, hogy nincs egyedül. Fojtott, suttogó hangokat hallott a háta mögött, ágak reccsenését, csizmaszárak súrlódását. Kaszálónak való rét füvében, fűzfák alatt lépdelt a folyó irányába. Kétszer is maga mögé nézett, de a fekete törzsű fák között nem látott senkit. A folyó megkerülte a falut, a partnak ezen a szakaszán keskeny gázlón átjutva kerülhetett az ember a kertek alján a falu szélső házai közé. A réten, ahol végighaladt, közvetlen a gázló közelében, távol a többitől, már csak egyetlen parti fűz állt, hatalmasabb, mint társai, bogos gyökerei elértek egészen a folyópart faláig, és öreg ujjként futottak le a löszfalon. Egyedül egy gyökér állt ki ívet képezve közvetlen a partszegélyen, alkalmas kapaszkodót teremtve az arra járónak a vízhez való lejutásra. Jeremi pontosan ehhez a gyökérhez tartott, ismerte gyerekkora óta, itt ereszkedett le társaival, ebbe a gyökérbe kapaszkodva nyári fürdőzések idején a folyóba. Már látta is előbukkanni kengyelként kiálló formáját, s ujjai abban a pillanatban fogták át a gyökér csuklónyi vastagságú, simára koptatott ívét, mikor a megállj, és a levegőbe lőtt puska golyó metszön visszhangzó hangja eljutott hozzá. Két alak vált ki a parti fűz tömbje mögül, ezt még látta, két csendőr, s egyikük még egyszer megálljt parancsolva, előre ugrott. Talán, ha szól, ha mond valamit, vélekedtek az eset után a faluban, másként alakul minden. – Kerülőutakon ment, mint a szökevények – vallották később a csendőrök.

A závárzat fémes hangja, a hátratolt, felhúzott szerkezet jól ismert reszelő kattánása töltötte meg a rét virágporos levegőjét, s Jeremi a másik alak mozgásában érzés nélkül, tompán vette tudomásul az elkerülhetetlent. A golyó a homloka közepét fúrta át, a világ bezárult körülötte, s hogy élettelen teste nem csúszott lefelé a meredek löszfalon, az azért történhetett meg, mert keze továbbra is a gyökeret szorította.

Nagy forróság, rekkenő hőség volt azon a nyáron. A dülőutak felett vibrált a levegő, a kátyúk repedezetten tátongtak a szekérutakon a határban, a kis békás tóból kiszáradt a víz, partjáról a sás. Eső egy csepp sem, annyi sem esett már hetek óta, amikor az egyik nap délelőttjén a falu állomására megérkeztek nyitott vagon koscsikban az új malom hajtószerkezetének első darabjai. Tengelyek, fogaskerekek, vasvázak kerültek le a vagonok platójáról, olaj és zsírszagú gépalkatrészek. Hogy a régi, kis teljesítményű malomból korszerű, a szomszédos falvak igényét is kielégítő malom lehessen, le kellett bontani a korábbi épületet, s új, kiegészítő építményekkel kellett kibővíteni. Az alkatrészek Győrön keresztül a Csallóközből utaztak idáig, és a szerkezetelemekkel együtt csallóközi munkások érkeztek a faluba. Öten. A bontást, majd a falak rakását, a bakok kialakítását, a tengelyek, alkatrészek beemelését már a csallóköziek irányításával az alvég szegényei végezték, napszám fejében.

Már helyükre kerültek a malom alkatrészei, folyt a beüzemeltetés, a falu népe kint sündörgött szabadidejében a malom épületénél, melynek falaira az ácsok felhelyezték a tetőszerkezetet és hozzáálltak a cserepezéshez, amikor váratlanul irdatlan mennyiségű víz zúdult alá az égi csatornákból. Sűrű függönyként vonult a zivatar, mozgó sötét oszlopa alighogy felkomorlott, a szomszéd határban már elérte a falut is. Hideg levegőt kergetve maga előtt, cikázó villámlás, dörgés kíséretében áthatolhatatlanul ömlött a víz órákon keresztül. A zuhogó, szakadó esőben eltűnt minden, ami percekkel korábban még jelenvaló volt a tájban: a házak, az emberek, a rét fái. Azok, akiket kint ért az eső a folyóparton, behúzódtak a malom ereszének

oltalmába, arra a kis részre, amit a cserepezők épphogy be tudtak fedni. Egymást is alig látták, nemhogy a kinti világot, de a falu felől jövő riadt emberi sikolyra valamennyien felkapták a fejüket. A Kárász Jóska hangja hallatszott egyre élesebben, egyre közelebből, túlkiabálva a tomboló ítéletidőt. Látni nem látták, de a hang mozgása után nyomon követhették útját a malomgátról ki, a rétre.

– Péter, Péter – üvöltötte a fia nevét –, merre vagytok? Kárász Jóska egy volt a falu legszegényebbjei közül. Az alvégen lakott egy kicsike házban, kamaszkorú Péter fiával és a felesége emlékével. Két éve halt meg az asszony egy balesetben. Egyetlen tehénüket még délelőtt hajtotta ki fia a rétre, a parti fűzek alá. Ott még volt fű a forróságban, és ott volt egyedül árnyék is a napon. A hang még egyszer felcsapott riadtan, kétségbeesetten, aztán a zuhogó vízben teljesen elenyészett, nem hallatszott többé. Késő délutánra elállt az eső, a vihar elvonult, a megáradt folyó iszapos, sárga lett, felszínén letört ágak, ól deszkák úsztak. Az emberek kimerészkedtek a malom eresze alól és az átázott földeken megindultak csoportosan hazafelé. Ketten közülük abba az irányba vették útjukat, ahonnan utoljára hallották Kárász Jóska kétségbeesett hangját. A folyó kanyarulatánál, ahol a löszfal alatt összetorlódott a sok uszadékfa, s a sárga víz mocskosan tajtékzott magasan a part vonalában, guggolva a földön Kárász Jóska zokogott. Előtte, lábaival még a vízben, felsőtestével már kint a parton, az iszapos aljnövényzetben, a fia feküdt megmerevülten. Saras inge ráfeszült a bordázatára, karjai hosszan kinyúltak előre, egyik kezével a parti fűz ívben kiálló gyökerét markolta görcsösen.

Ahogy a tragédia mozaikokban a falu száján a későbbiekben összeállt, Kárász tehene a meder egy alacsonyabb szakaszán lejutott a folyóhoz, de visszajönni már nem tudott. Péter utána ment, és akkor ott, a folyómederben, kiszolgáltatottan, védtelenül elérte őket az irdatlan eső. A tehén megriadhatott, hiába találta meg a partot, az iszapos mederből minduntalan visszacsúszott a hömpölygő vízbe. Végül, nagy sokára a víz emelkedésének köszönhetően sikerült horzsolt oldallal és véres lábakkal a partra vergődnie. Péter mindvégig a nyomában lehetett, de az ömlő áradat legyőzte, kimerítette, amúgy sem volt nagy úszó, s mikor maradék erejét összeszedve ösztönösen ráakadt a parti fűz gyökerére, már késő volt, gyomra, tüdeje megtelt vízzel.

Minden munka leállt a faluban, amikor Kárász Jóska fiát temették. A nap szépen sütött, már nem volt olyan meleg, mint napokkal korábban, az eső kellemesre hűtötte a levegőt. Egy kis szél járt a temető akácfái fölött, amikor a szerencsétlenül járt fiút a pap búcsúztatta. Sokan voltak a temetésen. A gyászolók között a hátsó sorokban ott álltak a csallóköziek is, akik közül az egyik, kifelé menőben a temetőből, még hosszasan elidőzött a fiatalon elhunyt honvédkatona, Jeremi Gábor sírjánál.

– Fogd meg a sárkányomat! – szaladt előre a kisfiú a folyóparton.

A nádvázas, papírbevonatú, madzagfarkú sárkány szeszélyesen cikázott fent a magasban, amint a fiúcska a feszülő zsineggel alatta bukdácsolt. Az apa egy kicsit magát is vizsgáztatta, amikor fia unszolására a készítésébe fogott, tud-e még olyan sárkányt csinálni, mint tucatjával gyerekkorában, fog-e repülni, röptetése okoz-e örömet a gyerekeknek. Megnyugvással látta, hogy igen, fia szerfelett élvezte a sárkányeregetést.

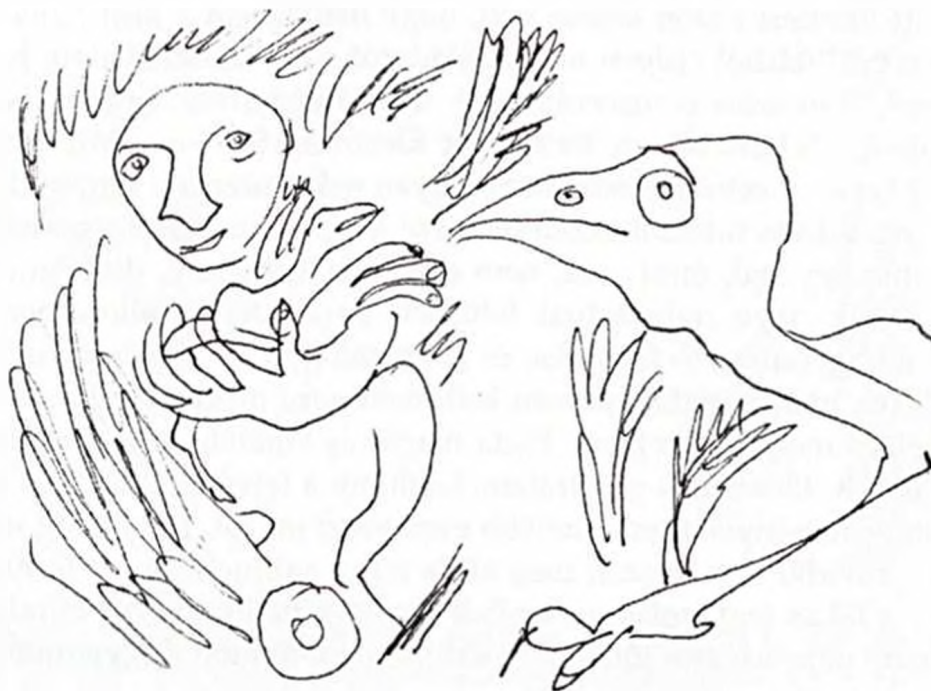
Friss tavaszi idő volt, a rét odvas fái feketén nyújtóztatták ágaikat az ég felé, rajtuk az üde zöld levelek, mint gyöngysor hullottak a fűszálak fölé. Régen több fű állt a réten, egész kis erdő, aztán ahogy öregedtek, úgy dőltek ki, hasadtak ketté, vágták ki őket.

Mára már csak hat fű magasodott a folyó rétjében, köztük a legvastagabbak legelő, a víz medrénél. – Lassan megváltozik minden – gondolta az apa, ahogy szétnézett szórakozottan a rét fölött a falu felé. Régóta máshol élt, jobban érzékelt a változást, mint az idevalósiak. A templom karcsú tömbje ugyan még a régi, de a házakból egyre többet bontanak le, utcácskák tűnnek el és új utcák nőnek ki a hátrában a semmiből. A malmot is szétszedték, gyerekevei legizgalmasabb színterét, ahol a világban működő rendet, a mozgást, de talán magát az időt is, először érezte meg valóságosan.

A malomgát roncsa felé tartottak, ahol a régi zsilipház betonoszlopa rozsdás szürkén éktelenkedett a folyó fölé. A papírsárkány most körözni kezdett fia feje felett, egyenletes mozgása megtorpant, egyre szűkebb köröket rajzolt az égen, egyre alacsonyabban, majd hirtelen a földre hullott. – A farka szakadt le egy darabon – mondta az apa a fia fejénél állva –, majd otthon teszünk rá hosszabbat. A folyómedernél jártak, amikor a kisfiú elengedte az apja kezét. Mióta a malmot lebontották és felszedték a zsilipeket, a folyó vize vékony érben csörgedezett a meder alján. Hogy megszűnt a sodrás, a löszös partszakasz is észrevétlenül feltöltődött, de a régi löszfal szélén mint öreg bordacsont fehérlett a parti fű gyökere. – Milyen jó kis gyökér! A fiú lovaglőhelyzetben ült rá a gyökérre, két tenyerével szorította elől, mintha hintalovon ülne. Föl-le himbálta magát rajta. – Gyere, állj föl onnan – szólt rá az apja –, veszélyes hely az! – Jó kis gyökér – nevetett szökén a fiúcska.

– Jó – mondta az apja elnyújtottan és leguggolt fia mellé. A fejük összeért. A folyón át szabályos alakzatban vadkacsák húztak el felettük. Nézték őket, míg csak kis pontokká olvadva el nem tűntek a láthatáron. Az apa csöndesen magához húzta a fiát, s amit nem szokott, hosszan megcsókolta szősz haját. – Na, gyere menjünk!

Lassan megindultak a falu felé.

Szonatina

(az utolsó előtti mozdulat)

Bár odakint már virrad, a lefüggönyözött szobában a fényviszonyok semmit sem változnak: az asztali lámpa „falra kent” sárga parabolája és a konyhában égve hagyott villany, valamint az üveges szekrényen mindezek reflexei konstans és elegendő lux-mennyiséget termelnek az események technikailag pontos rögzítéséhez. Csend van, Norbert a fotelben ülve alszik. A reggeli átható motorberregések és ajtócsapódások bosszantó koncertje még nem kezdődött el; azon rövid és bűvös szakasza ez a napnak, mikor az űzött egzisztenciák is elnyugszanak egy kis időre, és önnön rettegett démonaikkal átmenetileg beszüntetik a harcot. Nyilvánvaló persze, hogy Norbert számára e megváltó öntudatlanság nem fog sokáig tartani. És így is történik: előbb alig észrevehetően mocoogni kezd, majd óvatosan kinyitja a szemét. Kissé hunyorogva még, később hosszán, kitartva, a helyiség egy meghatározott pontjára szegezi tekintetét. Úgy tűnik, tisztában van a szerepével. E ténynek némiképp ellentmond, amikor mintegy mellékesen, ám annál váratlanabban kijelenti, hogy megéhezett. Éhes vagyok, mondja, azzal feláll, és a konyhába megy. Hallani, ahogy előbb a jégszekrényben kotorászik, majd az evőeszközök között. Feltehetően a konyhaasztalhoz indul, de meggondolja magát, és visszajön a szobába. Mintha nem tudná, mitévő legyen, álldogál ott egy ideig, aztán visszaül a fotelba. A lábost az ölébe veszi, lassan kanalizni kezd.

Ritkán dolgozom rögzített állásokból, jobb szeretem, ha magam is aktív részese vagyok a történéseknek, bár az ilyen típusú, leginkább a belső montázsra és a mélységgel való játékra utaló komponálás sem okoz különösebb nehézséget. Egyébként itt Norbert külön kérése volt, hogy mellőzzem a kézi kamerát, s ha lehet, egyetlen beállításból oldjam meg a feladatot – és mindenekelőtt, hogy celluloidra forgassak, ami azért is macerás kissé, mert a negatívot, egyéb lehetőségek híján, magamnak kell laborálnom. Ez a Pathé Electronic SD 8-as, amit nem kis nehézségek árán sikerült e célra beszereznem, ugyan már múzeumi darab, de a paramétereit és az expozíciós tulajdonságait tekintve még most is professzionális felvevőgépnek számít; egy szó, mint száz, nem egy olcsó mulatság, de végül is belátom, egy ilyen szolid, nagy műgonddal felújított parasztház szelleméhez mégiscsak jobban illik a hagyományos technika, és a visszafogottabb, „klasszikus” ábrázolásmód. Mindezek után mondanom sem kell, mennyire meglepődtem, amikor fittyet hányva az előre megbeszélteknek, fogta magát és kiballagott a frizsiderhez, hogy harapjon valamit. Előbb arra gondoltam, leállítom a felvételt, de aztán úgy döntöttem, hagyom, s reménykedtem, mielőbb észreveszi magát. Így utólag már elmondható, hogy e rövidke intermezzo még jól is tett a snittnek: mivel termikrofonokat használtam, a lakás legtávolabbi zugából is végig hallható volt minden, képileg, pedig e néhány perces hiátus jótékony feszültséget teremtett a „gyanútlan” nézőben.

Egyetlen apróság miatt aggódtam még, hogy a szobába visszatérve ugyanazon az oldalon lépjen majd be a képbe, mint amelyiken kilépett onnan, magyarul, hogy ne kövessük el a tengelyugrás amatőr hibáját, de itt már bíztam Norbert szépérzékében.

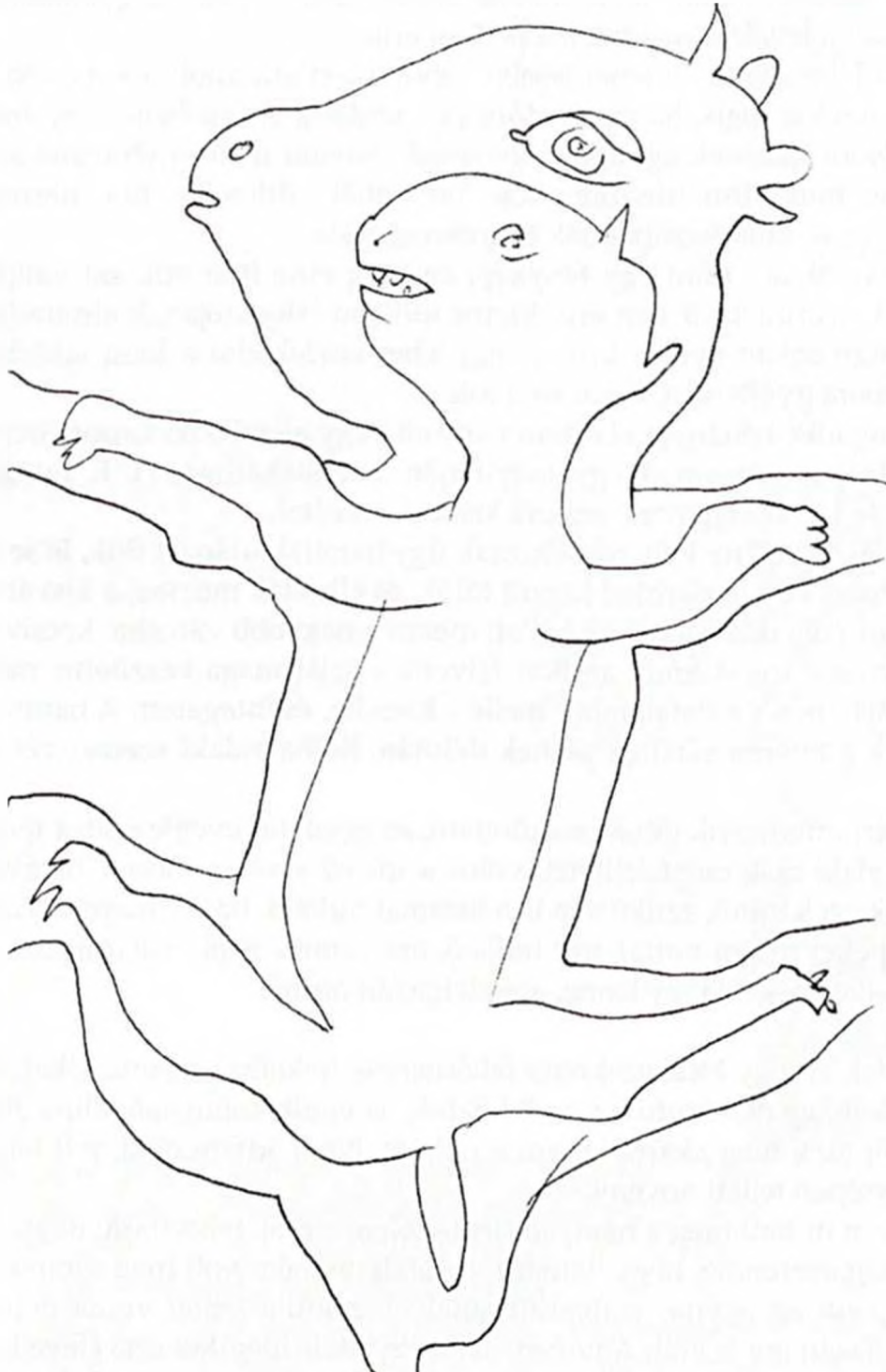
Nehéz megmondani, hogy maga a táplálkozás aktusa, mint főmotívum, hogyan és mikor fokozódik le szimpla mellékszólammá, mindenesetre abból, ahogy Norbert szinte rágja a levest, és minden egyes nyelésnél küzd a hideg zsírdarabokkal tisztán érzékelhető, hogy itt az éték elfogyasztása már semmiféle jelentőséggel nem bír, s mint cselekvés tulajdonképpen inkább megszakad, mintsem befejeződnek számára, amikor egyik pillanatról a másikra egyszerűen elengedi a kanalat. A történetek innen már felgyorsulnak, és korai befejezést sejtetnek. Norbert még ugyanazzal a lendülettel feláll, a lábost kanalastól az asztalra teszi, majd könnyedén fellép a konyhaszékre, amelyet már korábban odakészített a szoba közepére, kicsit igazít a mestergerendához erősített kötélén, majd ügyesen a hurokba dugja a fejét, nyakán szorosra húzza azt, de mielőtt kirúgná maga alól a már említett ülőalkalmatosságot, még egy afféle csendes és ösztönszerű utolsó előtti mozdulatként száját beletörli a kézfejebe.

Variációk Frankensteinre

Vannak bizonyos kihívások, mint a kör négyszögesítése, például, melyek megoldásához már-már a konoksággal egyenlő roppant kitartásra és erőfeszítésre van szükség, így fölösleges azon csodálkozni, ha az úgynevezett csendes többség az efféle fárasztó szellemi csatározások helyett inkább a konfliktusmentes kispolgári lét biztonságára szavaz. Nem is beszélve arról, hogy semmi garancia, hogy az eredmény minősége valaha is arányban lesz majd az elvégzett munka mennyisége alapján keletkező jogos elvárásoknak, ami ugye, a mai teljesítményorientált világunkban nem egy elhanyagolható tényező. Norbert számára az ilyenfajta okoskodások persze semmit sem jelentenek, mivel személyében, ha nem is a pótolhatatlan lángészt, melyből koronként kettő-három ha akad, de mindenképpen egy domináns alkotói fantáziával megáldott teremtményt üdvözölhetünk. „Nekünk, Örökös Kiválasztotaknak”, írja egy kiemelt helyen, „akik természetes adottságainknál fogva szegmensei vagyunk a Jónak, kötelességünk, hogy teljes mértékben támogassuk a talentumot, a tiszta, sziporkázó gondolatot és a kockáztatni sem rest kísérletező kedvet, mi által fokozatosan bevilágíthatunk a jövő útvesztőiben tévelygő furcsa alakok agyának legsötétebb zugaiba is”. Egy másik alkalommal a döntés szabadságáról és annak szükségességéről értekezve a téma kapcsán mintegy összegzésként megjegyzi, hogy „nincs erő a Földön, amely a cselekvésben meggátolhatna, s legfőképpen az olyan cselekedet végrehajtásában, melynek helyességéről a legmesszebbmenőkig meg vagyok győződve”. Nem kell különösebb jóstehetségnek lenni, hogy megállapíthassuk, Norbertet aligha fogja eltéríteni bármi is az általa gondosan

előkészített aktuális terv kivitelezésétől, ha az *ötlet*ként benne egyszer már megfogalmazódott, és mint *döntés* zöld utat nyert. Mindez persze nem jelenti, hogy itt-ott ne merülnének fel kételyei a megoldandó feladattal kapcsolatban, de e látszólagos és szórványjellegű „bizonytalankodások” mögött kizárólag a teremtő génusz mindenre kiterjedő figyelme és alapossága manifesztálódik. „Egy dinamikus alkat számára, kinek lételeme az akció–reakció szülte folytonos dialektika, és e mozgásban lappangó forradalmi ígéret, nincs elviselhetlenebb dolog a világon, mint az elme fáradt csoszogása és a tétlenségből fakadó indulat, ergo maga a frusztráció, mint olyan, minek következtében bárki, még az arra leginkább rátermettebbek élete is szemvillanás alatt a kétségbeesés szakadékának legfenekén landolhat”. A „végső cselekvést” azonban paradox módon épp a cselekvés szándékos mellőzése, mi több, annak radikális megszüntetése által képzelel el, s egyfajta „klasszicizálódó folyamat” keretén belül, fokozatosan és önként lemond a fizikai lét kínálta lehetőségekről. „Megszabadulni a fölös mozdulatoktól, és minden elálló vagy kitüremkedő testrészüinktől, mint a gondolkodást nagyban hátráltató extrémításoktól, hogy kizárólag a spirituális tett minősége határozza meg értékünket, és ne egy test primer szükségleteinek dekadens kielégítése.” Fölöttébb látványos, s egyben tanulságos az a folyamat, ahogy Norbert megküzd ezen emberfeletti kihívással, és ahogy erejét megfeszítve igyekszik felülkerekedni az évmilliók alatt belékódolt önfenntartói ösztönök és beidegződések genetikai rendeletén. „Füleimtől, orromtól könnyen megválhatok”, magyarázza, „sőt, ha arra kerül a sor, a fütyimet is ügyesen lenyiszszanthatom, de a végtagjaimat, különösen e felső kettőt már nehéz lesz szakszerűen eltávolítani, mivel az inak elmeszése, a csontok izületi szétválasztása, az ütőerek azonnali precíz elkötése alapos anatómiai ismereteket követel meg minden műkedvelő sebésztől. S tetejében még ott a feloldhatatlannak tűnő dilemma, hogy ha például a jobb kezemmel levágom a bal karom, mivel vágom majd le a jobbot?” Eredetiségére jellemző, hogy eszébe sem jut megkerülni a felmerülő technikai nehézségeket, és nem igyekszik a problémát kizárólag elméleti síkra terelni. „A gatter alá, bár kedvem lenne hozzá, nem fekhetem, mivel itt a kritikus vérvesztés elkerülése miatt nélkülözhetetlen a tagok tövében történő előzetes és kényelmetlen önzsinogelés, ráadásul e metódus esztétikai értelemben is hagy némi kívánnivalót maga után. Hasonló a helyzet a vasúti sínekkel kapcsolatban is, ahol ugyan pontos illesztés esetén az elhaladó jármű kerekei az amputáció pillanatában egyúttal kellő mértékben össze is préselik a csonkot, így a vérzés gyakorlatilag el sem kezdődhet, de a dolgoknak ilyenfajta bombasztikus és flagráns kezelése igencsak távol áll tőlem.” A rafinált szerkezet, amely mellett Norbert végül is elkötelezi magát, szavaival élve „átmenet a szivarvégvágó és a guillotine között, amihez egy speciálisan megkonstruált villanyárammal működő miniatűr kohó tartozik még. A masina leleménye abban áll, hogy az aláhulló súlyos metszőkés, amelyet egy szimpla önindító szerkezet segítségével, s a még ép kezünkkel mintegy *alányulva* hozhatunk mozgásba, a beépített szenzor által a megfelelő pillanatban a magas hőmérsékletű kemence zsilipajtáját is kinyitja, minek következtében a csonkolással szinte azonos időben a kauterizáció is megtörténik. És a végeredmény? Egyrészt teljes mértékben kizárjuk bármilyen fertőzés lehetőségét, a keletkezett látvány pedig önmagáért beszél.”

Norbertet később többen is a város parkjában, a frissen avatott 48-as honvédelmi emlékmű közelében, egy lócán látták üldögélni. A beszámolóik szerint tartása nyugodt volt, feszültségmentes. Szemében továbbra is ott lobogott az a bizonyos tűz, amely mint tudjuk az eltökéltség és a fokozott szellemi jelenlét attribútuma, bár itt-ott mintha némi melankólia is keveredett volna a fel-felcsapó lángnyelvek közé. Persze meglehetősen csak pillanatnyi benyomás volt, és annyit sem jelent, mint egy kósza falevél a langyos őszi szélben. Ami viszont, tesz hozzá némi malíciával, a korábbiakhoz képest, mint különbség azonnal feltűnt, hogy Norbert megborotválkozott. S bár maradt az arcán annyi szőrszál, hogy szökött fegyencnek nézhessék, nos igen, az első lépést megtette. Úgy tűnik innen már nincs visszaút.

E mint erdő

H. Erzsébet azt írta a naplójába, hogy: „Beleolvadhatnék egy növénybe, aminek nem egyforma a két oldala. Nagy növénynek lenni jó lenne, mert nem kellene mozogni, csak zöldnek lenni kitartóan, és addig nőni, ameddig csak lehet. Nem állni meg másfél méternél. Egy növényé olyan test, ami segít, nem határol.”

És egyre nagyobbak nála a növények, a szoba már szinte tárgyakkal díszített dzsungel. Egyre zöldőbb, egyre inkább otthon neki. A pálmák gyökerei szétfeszítik a dézsájukat, a leveleik majdnem a plafont érik.

A fűtést H. E.-nél nem lehet lejjebb venni, mert elromlott a kapcsoló, nem javíttatja meg, nem is fogja. Neki őserdőre van szüksége, a szobanövényeinek pedig jó melegre. Nem kellene egynyári növények, hanem nyár egyhuzamban, januártól decemberig minimum huszonöt fok. Broméliák, diffenbacchia, dzsungelharang, dohányvirág, és könnyezőpálmák tenyésznek nála.

A növény olyan, mint egy fénykép, egy rég elmúlt arcról, ezt vallja H. E., ezt nem értem, szerintem ő sem érti, biztos minden látogatójának elmondja. Bár nem hiszem, hogy sokan jönnek hozzá, alig lehet közlekedni a kicsi lakásban a növényektől. Mióta gyűjti őket, kérdezem tőle.

Hiába tagadja, néhányat biztosan vásárolt vagy ajándékba kapott, nem teremnek csak úgy trópusi növények egy salgótarjáni panellakásban, H. E. nyugdíjazott tanárnőnél, de hiába faggatom, másról kezd el beszélni.

Ő nagyon szép lány volt, meséli, csak úgy loholtak utána a fiúk, le se tudta rázni őket, hatalmas virágcsokrokat kapott tőlük, és elhívták moziba, a kisvárosban, ahol felnőtt, nem volt akkor mozi, el kellett menni a nagyobb városba, kocsival vitték őt, a sok lány csak irigykedett, amikor felvette a saját maga készítette, narancsvirág-színű ruháját, beült a fiatalember mellé a kocsiba, és integetett. A barátnőinek integetett, akik a főtéren sétáltak péntek délután, hátha valaki szemet vet rájuk a városból.

Valamiért mindegyik fiúval szakítottam, az egyik túl nyegle volt, a másik iszákos, mesélte. Valaki csak megfélemlített volna a sok év alatt, mondom, ő csóválja a fejét, szar alakok ezek mind, szűkítsem le a listámat nullára, ha jót akarok magamnak.

Fényképeket sosem mutat, mit tudja ő, hol vannak azok, valami szekrényben talán, vagy elvesztek. Ha így lenne, annak igazán örülne.

Nem veszték el. Egy kicsi szekrény fehérneműs fiókjában tartotta őket, összevissza elszórva. Néhány növényfotó is volt köztük, az egyik könnyezőpálma alig húszcentisen. Az új tulaj meg akarta tartani a pálmát. Nem adtam neki, mit képzél. Drága egy ilyen szépen fejlett növény.

Ugye nem itt halt meg a néni, kérdezte tőlem a csaj, mondtam, hogy nem, a kórházban. Még szerencse, hogy hamar megtaláltam, nem volt még semmi szaga, csak úgy feküdt ott az ágyon, szabadidőruhában, mintha ledőlt volna délután aludni egy kicsit. Talán így is volt. A növényei az ágya fölé lógatták óriás leveleiket.

Mennyi szép növény, mondta az új tulaj. Nem igaz, hogy már megint ezzel jön, gondoltam. Megmondtam, hogy nem kap semmit.

Egy hónapja alig locsolom őket. Kár értük. Biztos átfutott valami kis árnyék az arcomon, mert a lány megkérdezte, hogy a nagymamám volt-e H. E., azt hazudtam, hogy rokon, pedig csak az vagyok, aki az öreg, szagos bútorokat és a növényeket hivatalos rendelkezés szerint, papíron is örökölte.

A bútorokkal együtt pedig a szétszórt fotókat, H. E. szüleinek esküvői képét, a tablóképet és fiatalkori arcképeket. Furcsa metszésű, görbe orr, széles arccsont, és apró szemek, pont, mint öregkorában, nem volt szebb fiatalon sem. Csúnyának sem mondanám; ez az arc jóindulatú.

Ha megtehetette volna, talán beleköltözött volna az egyik szobanövény testébe. Remélem, nem azt választotta volna, amit elajándékoztam. Az új lakó ugyanis kikövetelt magának egy illatos virágú, erősen mérgező dísznövényt. Fizetni akart érte elég sokat, de nem fogadtam el. Kérdezte, hogy hogyan kell gondozni, mondtam neki, hogy semmi hideget ne kapjon, egész évben nagy meleg, jó sok víz, és akkor semmi baja nem lesz.

minden vasárnap

gergely nyugtalankodik szövegek és képek mikéntje miatt. átfesti a szobáját hóféhré, és a falra fényképeket aggat, olyasmiket, amelyekre egy józan ember azt mondaná, hogy ködös, elvont marhaságok. se egy szép táj, se semmi, csak néhány négyzet, eltévedni készülő járókelő, furcsa szögből fényképezett, átszínezett tárgy. széttépi a könyveket és átrendezi a lapokat. legyen a szöveg a rajz vonalaihoz hasonló. követni lehessen, tudjon kanyarogni. szakadjon meg néha.

mi a csuda nem jó neked ebben, kérdeztem gergőt. az, hogy kívül állok rajta, mondta ő. nem kellenek ilyen ától zéig történetek. tizenhat év kell egyetlen pillanatban, ordította.

a földön kezdte el egymásra rakogatni a polcra levett könyveket.

tudod, mi a baj vele, vette kézbe a fényképalbumot, amit a születése óta vezetek. az, hogy kívül állok rajta. és rettenetesen rosszak a hátterek. pacsmagolt mintás drapéria a szokásos évi iskolai fotón, itthon meg az óriási naptárad, amin hülye tájképek és horoszkópok vannak. és ezek a fotók nem mondanak többet egy pillanatnál. és nem is én vagyok rajtuk.

ezek a könyvek meg unalmasak, nem folynak egymásba a szövegek és nem lehet kalandozni közöttük, mutatott a könyvhalmokra.

örülök, hogy a kedvenc regényeimre mondta ezt.

valamibe be akarja sűríteni a kis életét, ezt beszéli.

kamasz, mondja rá az öcsém. nemsokára meg fogja növeszteni a haját, és megvalósítja magát egy rockbandában. szerintem énekes lesz. kiabálni remekül tud.

én inkább attól félek, valami művészféle akar majd lenni. aztán elkezd majd nem tanulni. mi lesz így belőle?

még jobb, ha művész lesz. legalább a depressziója sem fog elmúlni.

azt akarod mondani, hogy eszelős lesz?

nem, nem, csak egy kicsit letört. és sosem lesz pénze.

és zseninek fogja képzelni magát. most is ezt csinálja. mintha nem is az én gyerekem lenne. szerinted befolyásolja valaki? valamelyik tanár, vagy egy osztálytársa?

nem hiszem. bár, ki tudja. az is lehet, hogy olvasott valamit.

nem olvas semmi normálisat. unja a könyveket. azt mondja, a kémiakönyv izgalmasabb, mint a kedvenc krimim. hát normális ez a gyerekek?

ez jó. na látod, lehet, hogy kémikus lesz. egyenes úton a nobel-díj felé.

jaj, ne hülyülj már. alig tudott megtanulni olvasni, olyan nehézfejú volt. mindent visszafelé kezdett el olvasni. azt se tudja, merre van a jobb és a bal keze.

nem hiszem, nézett be a férfi gergő szobájába, nézd meg, milyen szépen szétválasztotta a regényeket a verseskötetektől. egyiket a bal, másikat a jobb oldalra tette. ami szerelemről szól, azt pedig mind a kukába. még a stendhalt is.

gergő becsukta a szobája ajtaját. gúnyolják ki nyugodtan.

az ablaka egy játszótérre nézett, nem látszott az egész, csak az a rész, amit placcnak neveznek, ott szoktak görkorcsolyázni az iskolatársai, de ő nem ment ki közéjük.

kitette az anyja könyveit az ajtó elé, és bezárkózott.

semmihez nem volt kedve. nézte magát a tükörben, nézte a földet, a villanypóznákat, a szobájába besütő nap fénypásmáját, a benne kavargó felvert porral.

röhögjenek csak.

Túl sok arc

Jó lenne, ha nem szomorú kötelességként élné meg, ha utcára kell mennie.

Nyaralsz, mondogatta magának Karolin, ez csak nyaralás, idegen ország, néhány hét csupán.

A régen még ismeretlen nagyváros egyre kisebbnek tűnt. Végeláthatatlan lakónegyedeiben nem volt semmi látogatásra méltó. A belváros pedig már nem csak térképként létezett a fejében.

Mintha lefilmezte volna magának.

Elég volt egy helyre gondolnia, máris megjelent előtte egy nappali kép, járóke-löklökkel, és egy képzeletbeli éjszakai, egyik szórakozóhelyről a másik felé tartó fiatalokkal, akiknek ilyenkor nincs arcuk. Sokszor nézett le rájuk a hálószobája ablakából, amikor nem tudott aludni.

Csak terek, járdák, konténerok, néhány ember, forgalom, ennyi ez a hely.

Pedig egy nap még csodavilágnak látta az utcát, ahol a lakik. Főleg a közeli parkot, ami igazából nem volt park, csak pár elszórt fa az épületek között, és egy kis kiégett fű.

Filmeket írt a fákhöz. Ha arra ment, gombnyomásra indult néhány, de a vágások rosszak voltak, és valaki mindig kilógott a képből. Karolinnak ezernyi valakije volt.

Senkinek nem mondhatta ezért, hogy te, túl sok, túl sok arcra emlékezett. Az időpontok és a helyszínek mellé nevük volt, hogy körvonalazzák benne a tagadást. Már nem. Ismeri őket.

A rossz filmekből nincs is kit megjegyezni, és az övéi rossz filmek, szereplői mégis bárhol feltűnnek, nyughatatlanok és tehetségtelenek.

Te itt, kérdezi tőle egy volt rokona.

Új szerepet játszik az ország idegenebbik felén.

Te nem szoktál ilyen helyekre járni, Karolin. Mit keresel itt? Vagyis kit?

A negyvenes férfi csak volt rokona, mára megszűnt az lenni, új öltönye van és új állása. A közelség nyelvén nem beszél többé.

Nem veled akartam randizni, feleli Karolin, és odébb ül eggyel. A vele szemben lévő helyre került férfi is épp akkor ül le. Szeretem a szolid nőket, mosolyog Karolinra, aki megijed a ránéző kéjsóvár arctól, és visszaül a volt rokonával szemben lévő székre.

Ugye-ugye, mondja ő.

Dehát mit vársz egy zsinórranditól, kérdezi. Kimarad a selejtesebbje, itt gyűlnek össze. Egymásra találhatnak, haha. Mesélj inkább, hogy vagy.

És most megint tavasz van, olyan meleg, hogy nem lehet megmaradni.

Legyen ma élő a város. Induljak csak úgy el valamerre, mondja magának Karolin. Csak úgy, mint egy másik országban, ahol valami mindig menthetetlenül idegen.

Ebben a kerületben nem látni virágágyásokat, csak cserepes növényeket, tulipánok és jácintok hervadoznak az árusoknál, meg lehet venni őket, és mint valami instant tavaszt, az ablakpárkányra tenni egy mintás váza mellé.

Ilyen ennek a városnak a márciusa. Karolinnak a harminckettedik, de itt az első.

A kilincsre akasztotta a táskáját, mint mindig, amikor munkába indulni készül.

Mégis visszafordult. Cipőstül gázolt végig a lakáson a fürdőszobáig, a szőnyegeket sem kerülve ki.

Egyszerűen ronda, mondta a tükörképének.

Nem baj.

Ebben az utcában nem látta még kétszer ugyanazt az arcot. Holnapra elfelejtik úgyis a szembejövő csúnya, máshová való nőket. Mint egy távoli országban.

De nem, mégsem. Ma szombat van. Nem megyek sehová, ha nem muszáj, gondolta. Nem szerette hallani, ahogy a lépéseit visszhangozzák a célszerű terek.

CSERJÉS KATALIN*

Madách Imre *Tragédiájának* legrövidebbik színe

Az Űr

A szerzői utasítás

(Az űr. Földünk egy szelete a távolban látszik, mindég kisebbedve, mígnem csillagul tűnik csak fel, a többiek közé vegyülten. A szín félhomállyal kezdődik, mely vaksötétté válik lassankint.)

Szóból színezett festményekeket olvasunk a *Tragédia*¹ fejezeteinek élén; úgy tűnik, a költemény előrehaladtán mind szebbeket, baljósabbakat, vizionáriusabbakat.

Képzület által létre álmódott s szóba öntött képek ezek: imaginációk, melyek azután a szó ereje révén képzeletünkben újabb (az előbbivel nem teljesen megegyező) képet generálnak. Ebből a szó-kiváltotta fantázia-látványból tárgyiasul majd valami a színpadra, a zsöllye nézője számára, a rendező/díszlettervező munkája révén.

Szerzői utasítás, háttér-kép. A szó-kép viszonyok legrégebbi- s legelőkelőbbikének, az ekphraszisznak (képleírás) ellenkező aspektusa ez: „fonák játék”² résztvevői vagyunk.

Mert bár szóban áll, általa megképzett *itt is* a kép; szó által teremt látványt *itt is* az író; a metaforák meg a szintaxis együtt hoznak létre, illetve szándékoznak létrehozni egy más entitást. Képet, látványt, ámde olyat, mely *korábban egyáltalán nem* létezett, még a szerző sem állítja róla, hogy tárgyiasult valaha: *csak* a látvány elképzése és leírása; belső imagináció: egy táj, egy szobabelső, egy szívszorító naplemente, átsuhanó árnyék egy arcon, mely *korábban csupán* az alkotó képzeletében élt, ott teremtődött.

Van egyszer a mondat a fehér papiroson: abjekció. Másrészt van, amit a nyomtatott papír fölé hajló olvasó figyelmes fantáziája megképez; és ez a létrejövő kép/képzlet elkülönбöződik az eredetitől – *kettőféle* lesz; pontosabban: a befogadók száma szerint sokszorozódik meg, és válik már-már megfoghatatlanná számtalanságában. Marad végül mégis, az azonosítás zálogaként, a betűkkel telerótt ékes papír.

Nemcsak Madách Imre szerzői utasításairól beszélek. A fent mondottak a szavak által festő irodalom természetrajzát írják körül.

Át kell váltanunk gondolatban a szavakat képre. Aki e tevékenységet olvasóként nem végzi el, sosem fog „írás által láthatni”.

* A szerző a Palócföld 2008-as Madách-pályázatán I. díjban részesült.

Az *ember tragédiája* színpadi utasításainak sorsa végül betelik: színpadképpé válnak egy látványtervező keze alatt. A Madách által leírt szavaknak egy másik, kongeniális alkotó-szobjektumon többszörösen átszűrt leképezései a díszletek, még hozzá immár vállalva s akarva is e szobjektivitást, hiszen a rendező saját értelmezése valamennyi előadás. Oláh Gusztáv 1926-ban³ misztériumdrámájának fogja fel a *Tragédiát*, és gyorsan pergethető jelenetekben gondolkodik, amihez a háromsíkú, átalakítható színpad a megfelelő: a középkori misztériumjátékok hármasszögűsége (menny/föld/pokol) szerint tervez díszletet Hevesi Sándor rendezéséhez a Nemzeti Színházba. Az alap-díszlet állandó volt, ezen belül bizonyos modulok átrendezése, ikonok behelyezése jelentette az egyes színeket. 1908-ban Hevesi Sándor⁴ még klasszikusabban fogalmazta díszleteit: a *London* haláltánc-jelenete festett panoráma előtt fekszik el, élőképként, a *Feszty-körkép* háttér-előtér viszonylataiban. A festett hátlapból alakok látszanak kilépni, kétdimenziós festményből vagy árnylétű mögöttes-figurákból szoborrá, később élő emberré tárgyiasulnak. Legelől a három főszereplő végképp elhagyta háttér-szövetét: eleven, mozgó-cselekvő figurák az állókép előtt. De említhetem Jankovics Marcell 1989-es filmjeit⁵, ahol a mozi- és az animációs technikák kínálnak fel szinte korlátlan lehetőségeket a madáchi álom képre váltásához.

Beke László egy helyütt⁶ azon a meghökkentően egyszerű(nek tetsző) dolgon elmélkedik (s ajánlja továbbgondolásra), hogy mekkora sikerrel tudnánk szavakkal elmagyarázni például valakinek, hogy mi a *lila*. S egy születésétől vaknak: hogy mik a színek?

Megjegyzések a *Tragédia Úr-jelenetéhez*

„Vetés az örvénybe” a nagy mű 13. színében: a retro-prospektív tükör. Elméleti széljegyzetek.

(...)

A célt, tudom, még százszor el nem érem.

Mit sem tesz. A cél voltaképp mi is?

A cél, megszüntette a dicső csatának,

A cél halál, az élet küzdelem,

S az ember célja e küzdelem maga.

Ezek miatt a sorok miatt választottam témaként a *Tragédia Úr-jelenetét*. Nem látom, hogy bárhol, bármikor kellő alaposággal foglalkoztak volna e sorok ellentmondásos, lesújtó vagy nagyszerű jelentéseivel. „Korántse vonz *oly* dőre képzelet”, hogy én volnék, aki véglegesen feloldja e dilemmát. A *Tragédia* egyébként is a nyitott, megválaszolatlan kérdések tárháza. A magam számára keresek alternatívát, „némi grammatikai aprómunkát”⁷ sem sajnálva. A szöveg „örvényébe vettelve”; önként belevetődve. Lenyűgözve ugyanakkor a színkezdő szerzői utasítás víziójától.

Mintegy elméleti frissítésként, lehetséges új aspektusként fel tudom használni Lucien Dällenbach ismert tanulmányából⁸ az intertextualitás szempontrendszerét árnyaló kategóriákat. Az un. *mise en abyme* eljárásra gondolok.

A francia szerző Jean Ricardou nyomán gondolkodva, méltán különbözteti meg az általános intertextualitást (a különböző szerzők szövegei közt létesülő kapcsolatokat)

és a *korlátozott intertextualitást* (ugyanannak a szerzőnek a textusai közt megvalósuló viszonyokat). E két szövegeközi világ intenzíven él a Madách-korpusz lapjain. Dällenbach nem érzi azonban elégségesnek e két kategóriát: hiányzó harmadikként az *autotextualitást* nevezi meg, alatta pedig azt a (számunkra most fontossá váló) övezetet érti, melyet „egy szöveg önmagához való lehetséges viszonyainak összessége határol körül”.⁹

Az autotextus belső megkettőződés. Az ön-idézettről, a variánsról és a rezüméről vagy kicsinyítő tükörről mint alcsopotról van szó, mely izgalmas kategóriák valamennyien jelen vannak a madáchi műben, most azonban essék szó csupán az utolsóról!

A kicsinyítő tükör francia elnevezése, melyet Gide is alkalmaz, mikor az eljárást használatra ajánlja, a *mise en abyme*, s amit ez a megnevezés magyarul jelent („vetés az örvénybe”), illetve, hogy ez a kifejezés a címerpajzsok világába visz – különösen kalandossá teszi a fogalom körül kialakult aurát¹⁰. „Az elbeszélés témájának tükrözés jellegű megkettőzése.” A belső tükör önmagával lépteti dialógusba a művet. Példák bizonyítják, hogy az öntükrözés (nemcsak tükör által) a jelhasználatnak olyan változata, mely meglehetősen elterjedt a művészetben¹¹. Önarckép és tükör, kép és szöveg, mely magában foglalja szerzőjét, a tükör által pedig azt látjuk, ami nincs, nem lehet rajta a festményen (a primer szöveg megképezte térben). „Az öntükrözés teszi lehetővé, hogy a képen a láthatatlan láthatóvá, a regényben az elbeszélhetetlen elbeszélhetővé váljék.”¹² A fikcionált másolat különleges vonása (s ez a mi mostani esetünkre, a *Tragédia* vonatkozó helyére *par excellence* igaz), hogy az időt térré alakítja, az egymásutániságot egyidejűséggé változtatja. Így reprezentálja az idő és tér szétszakíthatatlanságát modellező fogalmat, a félmúlt elméleti gondolkodásának leleményét: a *kronotoposzt*. E fogalmi lelemény újszerű tér-idő aspektussal növeli olvasói képességünket a mű megértésére.

Gide híres mondata 1893-as naplójegyzetéből való: „Meglehetősen kedvelem, ha egy műalkotásban ugyanennek a műnek a tárgya újra megtalálható a szereplők síkján (...). Semmi nem világítja meg jobban az arányokat, semmi nem ad ennél szilárdabb alapozást nekik. (...) Kicsit más módon ugyanez mondható el Velázquez *Las Meninas* című képéről. Azután ott van a *Hamlet*ben és jó néhány más darabban a színészek szerepeltetése”¹³. Gide mondatai és ajánlása a képzőművészet eljárását viszik át az irodalomra: a 19. század végén rögzítik az átjárhatóságot és e párhuzamos szerkezeteket a két diszciplína közt.

Termékeny írói eszközzel van szó, de megjegyzendő, hogy a szövegbelső reprodukciónak redundáns (és – épp Madáchnál – didaktikus) hatása is lehet. Olyat ismétel(het), amit már tudunk, hallottunk, és érteni vélünk. „Irodalom vagyok – jelenti – és az engem magába foglaló elbeszélés is az!” Szűkre szabott térben egy egész könyv témáját adja, de mivel ugyanazt a dolgot képtelen önmagával egyidőben kimondani, így másutt mondja („rosszkor mondja”). Ezzel szabotálja a megszakítatlan előrehaladást. Végül minden kicsinyítő tükör anakronia. E vonatkozásnak esik áldozatul az *Űr Ádámja* is. Története kikerül, ki-vetődik a mű világán kívülre (a szó szoros értelmében), a tükör a kozmosz jeges terében képződik meg.

Eltöprengünk: nem kicsinyítő tükör-e valami mód *minden* belső kis-történet. Mi másért állna ott, zárványként vagy épp a szövegbe simulva (nem *egy* e két lehetőség is?) a betét, ha nem azért, hogy magában mint cseppben, kristálygömbben rejtse

és mutassa a műegész; az Egészről mondjon el valamit? Tekinthetjük így is, és némi engedménnyel vagy empátiával mise en abyme-ek (önálló epizódok) foltozzák a Madách-korpuszt: a főtörténet elején, közepén vagy végén: épp, ahogy Dällenbach írja. „A kicsinyítő tükör – mondja – egy textuális zsoldos”; vagy: „a szöveg kellős közepén celebrált kozmikus liturgia”.¹⁴ A szerző e varázsszer használatát leghatékonyabbnak akkor tartja, ha egyszerre képes előre és hátrafelé hatni a főszövegben, a megvilágító munkát (az álommunka sűrítő és eltoló tevékenységén túl) retro-prospektív módon, azaz a textus térbeli közepén egzisztálva végzi: „(...) a középpont nem az a hely-e, ahol egy átfogó pillantás a legjobbkor elégítheti ki az olvasó értelemszükségletét?”¹⁵ A kicsinyítő tükör nagy kohéziós erővel rendelkezik, autonóm történettel bíró reprezentáció, mely analógiás tevékenységet végez, és arra készíti olvasóját is.

Lássuk ezt (az így, tágan felfogott kicsinyítő tükröt) Madáchnál, választott szöveg helyünkön, mely csaknem a nagy mű vége már, tizenötből a tizenharmadik szín. A történet javán túl vagyunk, de még nem láttunk mindent; a tükör, méltán mondhatjuk: retro-prospektív, egyszerre tekint visszafelé és előre is. A szó szoros értelmében: a *korpusz belsejében celebrált kozmikus liturgia*. Így, egy szeletébe pillantva kapni képet a műegészről, mely – Szerb Antal mondja – mint „drámai költemény” nem annyira olvasásra, ellenben kommentálásra, együtt-gondolkodásra készült.

Az Úr előzményei. Utolsó mozdulatok a *Falanszterben*

A *Tragédia* szerkezetének egyik meghatározó eleme, hogy Ádám az adott szín végén mély kiábrándultságában kritikát fogalmaz, s megválna egy valaha álmodott, de torzán megvalósult világtól. (A másik rendező elv, a keret-, illetve belső /történelmi és utópikus/ színek szerinti, egyébként teljesen egyértelmű tagolás jóval többször hangsúlyozódik a Madách-irodalomban.) A keserű Ádám így minden felvonás végén levon egy következtetést, és megfogalmaz egy újabb tervet és reményt: az eddigiek ellenkezőjét. (A dialektika nevében mondhatjuk azt is, hogy a szellemi természetű dolgoknak, melyekről itt szó esik: *sokfajta, sokirányú* ellentétük van.) Nagyon kell hát figyelni a színek végszavait!

„Álomkép, ne mozdulj!” – Lucifer Ádám „*vállára teszi kezét, ez megdermed*”. A megdöbbentő, ím, Ádámot óvó, a végzetes beavatkozástól visszatartó mondat többértelmű. Lehetséges, hogy Lucifer Ádámot nevezi álmokképnek, ki szellemi, testetlen lényként járja (álmodja?) végig a valós történelmet. Ekkor a történelem, még az utópia falansztere is – valóság. Ádám ellenben: *álmokkép* csupán.

De lehet, hogy a létrejött szituációt nevezi az Ördög *álmokképnek*, utalva az utazás egészének álm-voltára, melyet, akár egy filmet, eszerint egy kézmozdulattal meg lehet állítani (vissza is lehet pörgetni?). Lucifer óvni akarná Ádámot? Holott egy színnel később kacag az Ember halálos ájulatát látván! Meghalhat Ádám, ki csupán álmodik? Álombéli halál; halálos álm. Miltiadészként, Dantonként is halnia kellene a szín végén, de Lucifer mindig időben lép közbe, ha nem is ily látványosan és talányosan, mint itt, a Falanszter csarnokában.

Lucifer, meglehet, nem is gyűlöli Ádámot; vonzódik hozzá, s idővel e vonzalom nőttön nő? Vannak rá jelek. Mint ahogy arra is vannak, hogy Ádám és Lucifer között a távolság egyre csökken a történelmi jelenetek, majd az első utópikus szín

során. Nem azért, mert Ádám át kíván állni Lucifer oldalára (bár *Rómában* erre is voltak jelek). Inkább, mert kettejük lényegi rokonsága egyre nyilvánvalóbb. Valaha tán Lucifer is Ádám, *egy* Ádám volt: ezért ismeri útját elejétől, gondolkodásmódját tövéről hegyére. Lucifer végigjárta hajdan Ádám pályáját; csak Ádám megkísértő-jének szerepét próbálja most először.

E kétes kitérő után, ismét: mivel zárja Madách hőse számára a 12. színt? Szerel-mese mellett ágálva védi magát Ádám, újólag lelkesülten:

*Miénk
Ez őriülés; (...)
Szellembeszéd az, mely nemesb körökbiül
Felénk rebeg, mint édes zengemény,
Tanúja, hogy lelkiünk vele rokon,
S megvetjük e földnek hitvány porát,
Keresve utat a magasb körökbe. –*

A Kozmosz örvényeiben; alant távol: a Föld

Az új eszme, mely az ismét csalódott, ismét elvágyó Ádámot a falanszteri törpe rendből ellendíti, fel, a magasba száll, a felé a szellemvilág felé, melyből az ember jobbik énje származik. Fel tehát! Ehhez képest mily bántó konkretizálás, hogy a 13. szín *valóban fent*, az Ūrben játszódik! A magasba vágyás profán fordításban valósul meg, a vágyott szerelem pedig odalent maradt: hát így valósulnak meg Ádám ideái!

Sajátos motivációval bír e szín a *Tragédia* rendjében: esetlegesnek tűnhet, mivel egy szándékos félreértés következménye, és mint ilyent, *csak* Lucifer generálja; mégis, a mű legteljesebben metaforikus, rövidségében az álommunka sűrítettségére emlékeztető kicsiny-tükör jön így létre, mely a szöveg kései pontján magába koncentrálja a drámai költemény összes problémáját. Nem lehet véletlen, hogy épp e projekció legbensejében hangzik fel kibontva a (főként más szöveghelyről) híressé vált küzdés-gondolat.

Itt lépünk ki a földi térből, és itt az időből is: az Ūr a keretszínek rokona; mondtuk: kozmikus szertartás celebrálódik a textus örvényében, a forgás centrumában. Külön érdekessé teszi mindezt, hogy az Ūr-jelenet elhelyezkedése aszimmetrikus: szó sincs róla, hogy a darab közepén vagy más kiszámítható pontján állana.

Választott színünk elején Ádámot sértődött, panaszos gyermeknek látjuk. Szavai ennek mutatják, holott a szerzői utasítás idős embert fest.

Egy aggastyán szárnyal az Ūrben, a Sátán társaságában, a vaksötét távolok felé: hogyan lehetne megképezni e látványt a színpadon? Talán a film lehetne az a médium, mely közvetíteni tudna; mely nyomába szegődhetne *fantáziánk*nak, mit Madách *fantáziája* generál. Than Mór képen¹⁶, a rossz kópiák miatt, eleinte úgy véltem, arc nélküli, arcát végleg eltakaró Ádám röpül az éjben. Tévedtem, bár a köpönyeg fejére borítja-fújja a csillagok szele, s arca korántsem egy aggá, még hozzá röpte egy álló alakot idéz. És nem mulatságos, mint lenne az színpadon, köpönyegbe burkolva, felfüggesztve, a patás ördög mellett; háttérfüggönyön a vetített földgolyó látható. Than-nál még közel a Föld, völgyeivel, lankáival, s harmadik alakként ott lebeg a Teremtő is, szakállasan, ha nem a Földszellem az, óvó-intőn emelve kezét a rémbe burkolt, ifjúként parafrazeált Ádám mellett. Ádám testére fény hull; arcát homály fedi.

Nem így Zichy Mihály víziója¹⁷! A lobogó hajú, izmos démon itt valóban egy agastyán-testet taszít el merev tetemként, ki, a bolygóközi térbe. Míg Than képe a vertikálisokon, ez a horizontálison s az átlóson alapoz.

A sok illusztráció közül mégis leginkább Kéméndy Jenő 1905-ös grafikája az, mely a röplést és kivettetést, az Ūrbe történt abjekciót és *mise en abyme*-ot (szó szerinti értelmében) számomra közvetíteni tudja. A szerzőről és művéről egyelőre semmit sem tudok (keveset tudok)¹⁸, István Mária cikkében¹⁹ láttam illusztrációként a filmkockára emlékeztető áttűnést a Sátán-karolta, felszegett fejjel tovasuhanó Ádámról.

Miért nem okul Ádám korábbi csalódásaiból? Miért panaszos már itt, a szín elején, holott ő nem látja oly tisztán Lucifer durva kívánság-leképezését, mint mi, olvasók az imént? Okul-e, sőt, emlékezik-e Ádám a *Tragédiában*? De hisz azt sem tudjuk pontosan, mit, mennyit élt át a világtörténetből. A *Falanszterben* Mohamed valaha-volt lovát említi; szó esik róla, hogy egykor Szemiramiszt, Aszpáziát ölelte. Lucifer okkal példálózhat előtte Brutusszal, Leonidasszal, Hunyadival (a *Tragédia* egyetlen magyar utalása): Ádám tud róluk, mindőjüket ismeri.

Mit fájlal hát Ádám a 13. szín elején? Panasza feloldhatatlan emberi ellentmondást foglal magába: érzi a *por*, az anyag okozta korlátokat – s mégis fáj az elszakadás.

(...)

S nem látok célt, nem érzek akadályt.

Szerelem és küzdés nélkül mit ér

A lét.

Itt állunk a *Tragédia* legfontosabb gondolatánál. Az Ūr szállóigévé vált szavai a mű végére biggyesztve kétes értékűek. A Teremtő már Luciferrel szemben sem tudott meggyőzően érvelni saját igaza mellett az 1. színben. Köteles-e a világegyetem ura bármit megindokolni? Aligha. Mégis örvendünk, mikor felismerjük: a nagy mű küzdés-gondolata a Teremtő zárszavait jóval megelőzve, át- meg átszövi a textust²⁰, és itt, az Ūrben mint Ádám sajátja mondatik ki.

A *Londoni színig* Ádámot mindvégig küzdeni látjuk. Helyesebb ezt mondani: Ádám *Londonig* történelmi nevet és szerepet viselő, cselekvő hős. Még ezen is pontosítanunk kell: küzdeni és cselekedni tulajdonképpen *sosem* látjuk Ádámot – töprengeni, választani, dönteni látjuk. Maga a tett: Miltiadész csatái, Tankréd vitézkedése a színpalak mögött zajlanak. Aminek szemtanúi vagyunk: a gondolat tusája, a tettet megelőző érvek és ellenérvek küzdelmei. Kimondás-tett: performáció. Ebben az értelemben a *London* sem cezúra: az eszméért s az eszmében folytatott harc mindvégig megmarad.

Tusáihoz csakis a Föld a terep, s Ádám vissza akar térni, csupán Lucifer gúnyos szavai képesek megtorpantani. Visszarettenni pedig a halál fizikai megtapasztalásától retten. Ádám a halál torkában, az őt megmenteni kívánó egyetlen lény, a Földszellem előtt a *dacolok* szót használja (e szót szegezi majd Isten melléne a 15. színben is²¹). Szabad szelleme nevében száll szembe Isten végzetével. Hajlunk rá, hogy elfogadjuk: ez intellektus és érzékenység az emberbe Isten lényéből került. És ez az „isten-csonk” (Vajda János) – nem kétséges – hajtja most mégis az Isten és a teremtés („mely olyan, amilyen” /Camus) elleni lázadásra Ádámot. Hősünk e ponton kész meghalni.

Lucifer Ádám halálát akarja? Mit kezdhet a Sátán egy halott győzelmi trófeájával: mennyivel nagyobb triumfus, ha Ádám átáll az ő oldalára, vagy legalábbis Ivan Karamazovvá válik!

A Földszellem, ki az isteni kegyelem szünetelésének interregnumában a vigyázó szerepét tölti be Ádám mellett, az istenkísértés veszélyeire figyelmezteti az első embert:

*Ádám, Ádám, a végső perc közelg:
Térj vissza, a földön naggyá lehetsz,
Míg, hogyha a mindenség gyűrűjéből
Léted kiteped, el nem tűri Isten,
Hogy megközelítsd őt – s elront kicsinyül. –*

Ádám replikája: tudja, úgyszólván meghal majd, nem sikerült a Második Fáról is szakítani. Továbbrepülés és megtorpanás egyaránt halált jelent. Meghalni most, szabad akaratból: tragikus akció a függetlenség elnyerésére. A Földszellem *vén hazugságnak* nevezi a halált, fölháborodva Ádám merészségén. „Itt a szellemvilágban” az „egész természet átborzadna tőle”: itt nincs halál, s az anyag örök-keringő voltaival korábban Lucifer is vigasztalta már az embert. Ádám azonban kész e *szentelt pecsétet* feltörni. Már nem a halhatatlanságra vágyik, hanem a halált akarja.

És el is jut a halál partjaira, a halál árnyékának kapuihoz.

Lucifer kacag, Ádám halálát látva: „*Győzött hát a vén hazugság.*” Ádám por-teste a Sátán bolygójaként kering tovább az Ūrben: Madách természettudományos megsejtései hátborzongatóak. A világűrbe kellő sebességgel kilépő test pályára lép, és bolygóként fog keringeni, mondja a fizika. Ádám mint a történelem vándora. Ádám mint az Ūrben szárnyaló-emelkedő aggastyán, a lét határain. Ádám mint bolygó...

A Földszellem viszont, bölcs pedagógusként, saját kárán kívánja Ádámot a helyes útra visszatéríteni. Mutatott egy didaktikus példát, s a megelégedő ember reakciója:

Élek megint. – Érzem, mert szenvedek (...)

Nem illendő egy klasszikus mondatot csonkán idézni s ekképp szemlélni. Csak-hogy ez az önkényesen félbehagyott mondat fájdalmasan igaz, és annyira 20. századi, hogy akár Beckett tolla alól kerülhetett volna át e lapokra²².

A megrendült Ádám riadtan fogadkozik, akár egy kisgyermek: édes még a szenvedés is, mert élet az a vaksötétbe zuhanás után. Ūrbe *vettetés*; örvénybe *vetetés*; előre- s visszatekintő tükör a mű végső harmadán, konklúzió és újratekintési vágy. Itt hangzanak fel *Az ember tragédiája* kulcsmondatai, a sokat idézett küzdés-program, mely a kései utód, Ady *hiába, s mégis-ét* evokálja. Ugyanakkor most lesz szükség az ígért „grammatikai aprómunkára” is.

Az Űr nyelvtana; közel-hajolás egy híres idézethez

*A célt, tudom, még százszor el nem érem.
Mit sem tesz. A cél voltaképp mi is?
A cél, megszüntette a dicső csatának,
A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdelem maga.*

Merhetem-e állítani, hogy pontosan értem a fenti sorokat? Erre utaltam dolgozatom elején, mikor azt mondtam: e fontos rész szövegelemzése jobbra elmaradt, s érteni vélem, miért. Magáról az Űr-szűről is kevesebb szó esik, mint a többiről, holott rövide²³, tömör volta, a benne koncentrálódó küzdelem-gondolat, de a struktúrában elfoglalt helye is kiemelten fontossá teszi.

A fenti idézetben ötször szerepel a *cél* szó, minden sorban egyszer. A szöveg beszélője, méltán, felteszi önmagának a kérdést, mi is a cél voltaképp, és/vagy: hogy e sokszor ismételt *cél* szó mit takar. Mintha inkább ez utóbbi, nyelvészeti jellegű kérdés kerülne előtérbe. Saját kérdésére ez a beszélő, ez a töprengve narráló hang kétféle/kétértelmű elbizonytalanítóan (és inspirálóan) többjelentésű választ ad.

Egyfelől kijelenti ez a predikatívum, hogy a *cél*: megszüntette a dicső csatának, azaz: a *cél* – halál. A célként rögzített (s e kijelentésben meghökkentő, hátborzongató és kísérteties) halállal szemben az élet meghatározása: küzdelem (ami ebben a konstellációban csak még felértékelődik). Utána viszont rögtön az hangzik fel, hogy „az ember célja e küzdelem maga”. Ha az egyenletet rövidre zárjuk, kénytelenek vagyunk a *küzdelem a halállal azonosítani*: az élet céljaként neveződik meg mindkettő. Furcsa, egzisztencialista (vagy „futurista”?) tétel, de nem hihetek itt Madáchnak, vagy: a madáchi grammatikának. Az egyik *cél*nek más jelentést kell keresnünk!

Pár sorral feljebb láttuk, haláltapasztalata miatt Ádám átmenetileg megfélemlített a megtett út kudarcairól, eszméinek új- s újbóli veszéséről. Tartalom helyett – mert azt beismeri, hogy küzdelmeinek örökkön változó tárgya elüresedett – a puszta formában óhajt élni. A küzdelem megszűnik határozott tétellel bíró cél lenni: létfenntartó forma lesz. Az életben maradás záloga és egyetlen lehetséges módja: azaz maga az élet. Az élet: *a küzdelem maga*. Tartalom nélküli, illetve örökkön változó tartalmú küzdelem, melynek értelmes, céllal bíró voltában nehéz immár hinni. De küzdeni mégis kell, mert míg ez tart – tart az élet is. Míg élsz, harcban állsz, hitek nélkül, üres marokkal, nyakad Isten meztelen talpa alatt. Élek; tehát élem a küzdelmet, küzdelem és élet azonos, s az élet végén ott a halál: a „cél-halál”, s a *cél* szó jelentése itt, úgy vélem, a *véggel* azonos. Nem lehet véletlen, hogy Ádám ekkor mondja ki először a drámai költemény során az indifferens, kétes értékű szót: *mindegy*. Őt sor alatt kétszer is kimondja:

*(...), de mindegy, bármi hitvány
Volt eszmém, akkor mégis lelkesített,
Emelt, és így nagy és szent eszme volt.
Mindegy, kereszt vagy tudomány, szabadság
Vagy nagyravágy formájában hatott-e...*

Relatívvá válik itt a megtett út. Keserves volt, de nem született belőle semmi, de nem is születhet, mert a tartalom nem releváns, a küzdelem pusztá formá csupán.

Így is lehet olvasni a *Tragédiát*: a „grammatikai aprómunka” ezt is megengedi. És hogy a szószerkezet szerzőjét más tekintetben is ide citáljam: Alexa Károly fent említett tanulmányában így summázza alsósztrégovai tudós közönsége előtt a költeményt: „*Madách művének megítélése legyen kanonizáló és rajongó, elítélő vagy kirekesztő, mindig ebben a definitív kérdésben fogalmazódik meg: optimista-e a mű vagy borúlátó témáját (az emberiség egzisztenciáját) illetően, hívőn emelkedett avagy pesszimista.*”

Fent egy pesszimista, legalábbis kételkedő olvasatot fogalmaztunk. Holott Ádám lelkesedése sürgető: „*Oh, vissza hát a földre, új csatára!*” Siket ez az ember Lucifer utolsó próbálkozásaira, melyekkel ki akarja józánítani a „gyermekkedélyűt”: a Föld élte véges, sorsa a fagyhalál; és ha segítene is a tudomány, gondoldj rá, micsodás világot szült az értelem Falanszter falai közt... Ádámot feltámadó életosztöne teszi újjólá lelkesültté.

De Lucifer készíti már az *Eszkimó-színt*.

Léteznek, szerencsére, a *Tragédiának* ennél bizakodóbb olvasatai is...

Színünk végére értünk, lassan a tollat is le kell tenni. Az irodalomelmélet szenvtelenebb vizeire visszaevezve (némi képzavar árán), lássuk közelebből az *örvényt*, melybe mint kicsinyítő tükörbe az *Úr* veti a *Tragédia* olvasóját. Egy mellékletet, melyben indoklást nyer, miért tekinthetem kicsinyítő tükörnek az *Úr-színt*, holott fentebb felvettem: nem kis-tükör-e *mindaz* az epizód, amit a szövegépítmény betétként tartalmaz. Jelesül épp a *Tragédia*, mely önálló, kerek képződményekből láncolódik egészé.

Appendix

A befejező részt összefoglalásnak is szánom, s bővebbre szedett vázlatpontokban hozom. Már így is túlon túl hosszú a dolgozat, s e megjegyzésemet vegye olvasóm nyugodtan a *szervő metalepszisének*²⁴: alászálló határátlépés, transzgresszió és bizalmas hatókör-túllépés: a *gojzervarrások*²⁵ feltárása.

Az *Úr*- szín formai/mérhető/számlálható/rögzíthető paraméterei:

Ez a *Tragédia* legrövidebb színe (említettem, 151 sor).

Ez a 13. (sic!) szín; az utópikus- vagy jövő-színek legközepe (vagyis hát: helyzete mégiscsak frekventált).

E szín tartozik mind helyszíné, mind beszédmódja miatt legintenzívebben a ke-retszínekhez.

Egyedül e színben szakadunk el a Földtől: Ádám mint *repülő*, itt más létmódban azonosítódik.

Éva egyedül e színben nem szerepel, bár eszmei jelenléte mint sóvárgás meghatározó.

Ádámot itt látjuk először öregnek.

A jelenet fokozatosan sötétedik a vak feketeségig: a szín egy adott pontjától már csak hangokat feltételezhetünk.

A szín tartalmi gócainak rögzítése; *tiükrök*, önreflexiók:

„Tükör az örvényben”: Anteusz mítosza²⁶. Ádám kilép/kiszakad/kitör a Föld vonzásteréből.

Most először akar önként meghalni (több ízben állt már álmai közepette a halál küszöbén); következőleg majd az *Eszkimó*-színből bágyadt aggságában; végül a 15. szín öngyilkos szándéka. „Életes” röpte után a halál peremére sodródik, meghal/megéled. Visszakapja éltét a majdnem’ halálban: még két mise en abyme (halál az álomban; élet a majdnem-halálon belül).

A küzdés mint lét-esszencia. A nagy mű gondolati summázata itt hangzik el, itt fejtődik ki.

Eszmék újbóli vágya, e vágy mint élet-alap rögzítése, de: eszmék, és nem egyetlen, az egész jelenetet uraló *eszme*. S közéjük a *mindegy* jele tétetik.

A *Tragédia* során számolatlan alakot öltő Ember-Ördög viszony összegzése és további aspektusai; Lucifer át-ismétlő, didaktikus szerepköre (világunk négy évezred után megfagy; csupán a tudomány segíthet; emlékezés az Éden 2. fájára; utalás a történelem Ádám által igen, de általunk nem látott szeleteire: az „öltések” szabadon hagyása).

A színek végén tapasztalt lelkesülés megisméltése itt is, de egészen más nemből, más előjellel.

A színek legabsztraktabbika (tán még a Menny, a Teremtő-Ördög vitával): modell-jelleg, erős stilizáltság, allegorikusság.

Egyáltalán nincs (belső, fiktívként elfogadott) történet, helyette nagy replikák, döntetlennel végződő csörték.

Harmadik színbéli feltűnése után itt szerepel újól a Földszellem.

Ádám egyszerre gyermek (Lucifer bélyegzi így gondolkodásmódját), férfi (szelmeiben és az illusztrációkon) és élemedett korú ember (a színek előrehaladtán megfogalmazódó madáchi szándék szerint).

Az ember tragédiája – akár a *Faust*, a *Hamlet* – koronként változik; változik a korokkal²⁷. És olvasói által. Mert és sőt: „Mi a könyv, ha nem olvassák? Olyasvalami, amit még nem írtak meg. Az olvasással eszerint tehát nem újraírjuk a könyvet, hanem elérjük, hogy a könyv megíródjék...”²⁸

Az újírás, sőt meg-írás reményével és szándékával köszönök el olvasóimtól és a – *Tragédiától*.

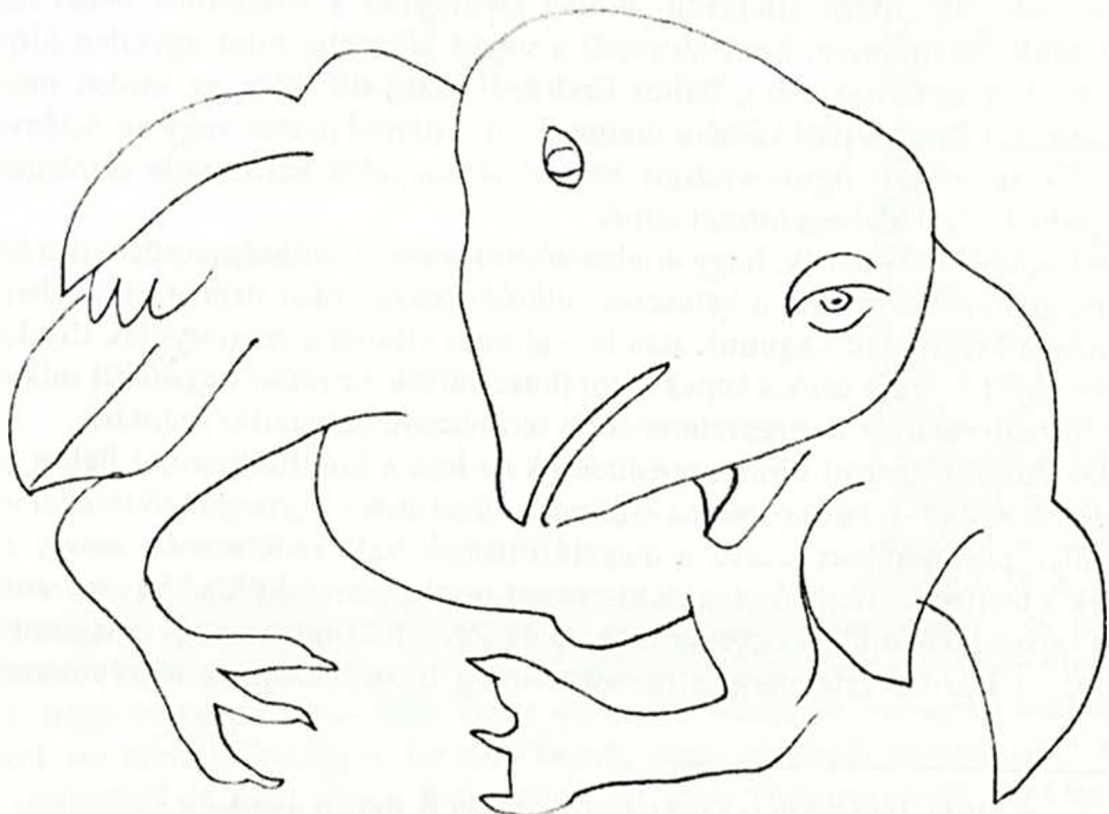
Jegyzetek

- ¹ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*. Teljes, gondozott szöveg. Szerk. és jegyz.: Kerényi Ferenc. IKON Kiadó (Matúra klasszikusok), Bp. 1992.
- ² A kifejezést Antonio TABUCCHI novellája címéből kölcsönöztem. In: uő: *Fonák játék*. Ford. Lukácsi Margit. Noran, Bp., 2001. A gondolkodás itt Velázquez *Las Meninas*a ürügyén folyik, de Borgesra emlékeztet.
- ³ 1926, Nemzeti Színház, HEVESI Sándor felújítja *Tragédia*-rendezését.
- ⁴ A Népszínház-Vígopera mint a rendezés helyszíne, Esterházy-díszletek között, a meiningeni hatásra készült jelmezek s a színpadi kompozíció képzőművészeti asszociációkat kelt. Ld. BÓDIS Mária: *Két színházi siker a századelőn*. Bp., 1984.
- ⁵ JANKOVICS Marcell 1989 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal dolgozik a *Tragédia* megfilmesítésén, pl. 13. szín, *Az úr*, 1990, 7,5 p; 4. szín, *Kő és homok*, 1992, 11 p, 40 mp stb.

- ⁶ BEKE László: *Műalkotások elemzése*. Tankönyvkiadó, Bp. 1986-tól forgalomban.
- ⁷ ALEXA Károly más tárgyú tanulmányából vettem az instrukciót. ALEXA Károly: *(Re)konstruált (olvasó)napló*. *Mozgó Világ*, 1980/12. 110–113.
- ⁸ DÄLLENBACH, Lucien: *Intertextus és autotextus*. Ford. Bónus Tibor. Helikon, 1996/2. 51–67.
- ⁹ Dällenbach, 52.
- ¹⁰ A címerek gyakorta magukban foglalják önmaguk kicsinyített mását. E belső megket-
tőzések ún. „bemélyítő” („en abyme”) eljárással készülnek, és a mesterek sokszor ki-
fejezetten elrejtik ezeket a „védjegyeket” az avatatlan szem előtt, de épp ennek az
emblémának a megléte hitelesíti aztán a címet.
- ¹¹ Festményen: Jan van Eyck: *Az Arnolfini házaspár*; Hans Memling: *Madonna és gyermeke*;
Diego Velázquez: *Las Meninas*; uő.: *Venusz*; *A szövönők*; *Jézus Márta és Mária házában*.
Irodalomban: Novalis: *Heinrich von Ofterdingen* (a remete provanszál nyelvű köny-
ve); Émile Zola: *A hajsza* (a *Phaedra*-előadás); J. W. Goethe: *Wilhelm Meister tanulólévei*
(bábjáték: *Dávid és Góliát komédiája* drótosbábokkal, mindjárt a mű elején, azaz
prospektív tükör; előadták egy ünnepélyen a kastélyban); E. A. Poe: *Az Usher-ház bukása*
(felolvasás Rodericknek); Virginia Woolf: *Felvonások között* (La Trobe kisasszony
színműve /elképzelt műalkotás/); Julian Barnes: *A világ története tíz és fél fejezetben*
(Géricault *A medúza tutaja* című vászna mint ön-tükör).
- ¹² SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Ottlik Géza*. Kalligram, Pozsony, 1994. 125.
- ¹³ SZEGEDY-MASZÁK Mihály idézi Gide szavait. SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Ottlik Géza*.
123.
- ¹⁴ DÄLLENBACH, i. m., 54–55.
- ¹⁵ DÄLLENBACH idézi Flaubert-t, i.m. 60.
- ¹⁶ THAN Mór: *Ádám az Ūrben*. 173x2002; 1863. Magyar Nemzeti Galéria tulajdona; Or-
szágos Széchényi Könyvtár.
- ¹⁷ ZICHY Mihály: *Illusztrációk Madách Imre Az ember tragédiájához*. 1887.
- ¹⁸ A képet közli Lyka Károly a *Művészetben*. Szerk. Lyka K. 6. évf. 1907. 2. szám, 106–
118. Facsimile. A Huszadik Század Színpadja: *Az ember tragédiája*. Lucifer és Ádám az
Ūrben, az Új Színpadon.
- ¹⁹ ISTVÁN Mária: *Az ember tragédiája látványvilága*. Színről színre, Bp. 1999. 11–22.
- ²⁰ A küzdelem kényszere a Paradicsomból való kiűzetés következménye, ahogy a *Ha-
lotti beszédben* is olvashatjuk (*Haraguvék isten és vetevé üit ez munkás világbelé és léiin
halálnak és pukulnek fészé és mend üü nemenek.*) Az ember ezentúl nem megkapja, ha-
nem szenvedve-küszködve megszerzi a dolgokat. Mi másért utasítaná el Ádám a 3.
színben a tudás (ismeretszerzés) Lucifer által felkínált első formáját – a világegyetem
és a Föld anyagi erőinek tűzijátékszerű felvonultatása –, ha nem azért, mert színjá-
téknak érzi, amelynek csak szemlélője lehet: *„Mit ér, mit ér e játék csillogása, / Elöttem
mely foly, nem hatok belé. – / S nekem csak egy rejtéllyel több jutott. –”*
- ²¹ *„ÁDÁM: Megállj! Mi eszme villant meg fejemben – / Dacolhatok még, Isten, véled is. / Bár
százszor mondja a sors: eddig élj, / Kikacagom, s ha tetszik, hát nem élek.”*
- ²² CLOV felfedez egy embert a végleg kihaltak vélt földi téreken *A játszma végében*.
Samuel BECKETT: *A játszma vége*. Ford. Kolozsvári Grandpierre Emil. In: uő: *Drámák*.
Európa Könyvkiadó, Bp., 1970. 151–199, 185, 195. Meg akar győződni felöle, él-e, és
nekiindul a csáklával, hogy kivégezze. Az ember mozdulatlan, a köldökét nézi. Úgy
tűnik, sír. Sír – tehát él, akár az emberroncs Nagg a kukában.
- ²³ ALEXA Károly számolja meg és veti össze 1996-os mátrixában a *Tragédia* számlálható
paramétereit. Az Ūr adatai: 151 sor; a következő legrövidebb szín a *Menny*, 153 sorral.

A *Tragédia* leghosszabb színei: *Konstantinápoly*/490 sor; *London*/592 sor: ennek az Ūr közel negyedrésze csupán. Színünk a társai közül a *küzdés, harc, csata, vívás, dac* szavak kiemelt gyakoriságával tűnik ki. In: *Madách optimista? Vagy pesszimista? (Egy ötlet táblázatokban)*. IV. Madách Szimpózium. Madách Irodalmi Társaság – Fráter Erzsébet Középiskolai Leánykollégium, Bp.–Balassagyarmat, 1997.

- ²⁴ „A klasszikus retorika a metalepszis kifejezést használva az alászálló határátlépésre gondolt, amikor is a szerző beavatkozik saját fikciójába (...)” Amikor a szerző „társul hívja az olvasót vagy a hallgatót az elbeszélő aktushoz.” In: GENETTE, Gérard: *Metalepszis. Az alakzattól a fikcióig*. Ford. Z. Varga Z. Kalligram, Pozsony, 2006. 23. 31. lábjegyzet.
- ²⁵ MÉSZÖLY Miklós beszél például erről az írói tekintetvetésről, amikor egyik szerző pontosan látja a másik munkájában a kiválóan elhelyezett tűzésnyomokat, „gojzervarrást”. (In: SZERDAHELYI Zoltán: *Beszélgetések Hajnóczy Péterről*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995. 128.) Amikor, sok esetben, az alkotó olvasójának is látni engedi szövege technikai működését. Ez probléma a *bricolage* kérdéskörével érintkezik.
- ²⁶ Antaios apja Poseidón volt, anyja pedig maga a Föld: erejét is anyjától kapta a hős. Valahányszor teste a földet érintette, még nagyobb erő ömlött belé. Héraklés fölvette vele a harcot: nem engedte, hogy Antaios a földre essen, s ha mégis leesett, nyomban fölemelte. Végül elfogyott az óriás ereje, s Héraklés legyőzte és megölte. (KERÉNYI Károly nyomán. *Görög mitológia. I. Történetek az istenekről és az emberiségről. II. Hérosztörténetek*. Ford. Kerényi Grácia. Gondolat Kiadó, Bp., 1977. 291–292.) Ez a mítosz mozog, belső generátorként, Ádám sorstörténetében, az Ūrben: a Földszellemmel folytatott dialógban.
- ²⁷ SZERB Antal szavait idézem szabadon a *Magyar irodalomtörténetből*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1978, 6. kiadás, 428.
- ²⁸ BLANCHOT, Maurice: *Az irodalmi tér*. Kijárat, Bp., 2005.

Az idő transzparenciája avagy a változóban felismert állandó

Bálint Endre *Tragédia*-illusztrációról

Bálint Endre *Tragédia*-illusztrációi¹ különleges helyet foglalnak el a Madách-műhöz kapcsolódó képi hagyományban. Az egyes Bálint-monotypiák témái és formai megoldásai nem követik azt a Zichy Mihály rézkarcai óta alakuló kánont, amelyet többnyire a szcenikusságon alapuló képkompozíciók jellemeznek. Ezen kívül első pillantásra a sorozat elemeinek önálló képi státusza meghatározóbbnak látszik a „megengedettnél”: az úgynevezett diszkurzív komponens, vagyis az illusztráció szöveg- és nyelvfüggősége, a textusra tett utalásai háttérbe szorulnak a figuralitás funkciója (a jelölő autonómítása) mögött². Úgy tűnik, ez a két ellendetermináns tényező (tehát a *Tragédia* vizuális kánonjától való elhajlás és a szövegfüggőség komponensének visszaszorítása) felelős azért, hogy Bálint Endre *Tragédia*-olvasatának megközelítése nem tetszik egyszerű feladatnak.

A színek harmóniája és a formák reduktív egyszerűsége miatt a szemlélőnek az a benyomása, mintha minden csak és kizárólag a látási észlelésnek lenne adott, miközben mégis azt érezheti, rejtve maradnak előtte a szöveg keltette művészi emóciók. Az expresszivitásnak legalábbis az az erőteljessége, és a diszkurzivitásnak az a kétségtelen megléte, amely más Madách-sorozatokban több helyütt, és a XV. szín illusztrációjánál különösképp megfigyelhető (lásd pl. Zichynél a sziklaszirtról leugrani készülő Ádám affekcióit, Buday Györgynél a valamiféle belső fénytől átszellemült Ádám-arcot, Kass Jánosnál a végső kiáltásba mint egyetlen időpillanatba sűrített történetet, stb.), Bálint Endrénél hiányzik. Elég az utolsó montázs statikusságára és szereplői kilétére utalnunk: az Ádám–Lucifer, vagy az Ádám–Éva, Ádám–Úr dinamikus figura-viszony helyett az angyalok kara szinte semlegesnek, homogénnek tűnő alakegyüttesét látjuk.

Mindezekből következik, hogy értelmezésünk irányát szükségszerűen az a kérdés fogja meghatározni, amely a kétszeres „elkülönbözés” okát firtatja, miközben természetesen kíváncsiak vagyunk arra is – el nem vitatva a monotypiák diszkurzív teljesítményét –, hogy ezek a képek mint illusztrációk *Az ember tragédiáját* miképpen teszik hozzáférhetővé az interreferenciális természetű befogadás számára.

Véleményünk szerint (értelmezésünknek ez lesz a kiindulópontja) Bálint Endre *Tragédia*-olvasatát – a hermeneutika szófordulatával élve – a „megelőzöttség élménye” dominálja, pontosabban szólva a megelőzöttségre való rádöbbenés, amely a művészek a textushoz fűződő olvasói viszonyát részlegesen felülírja.³ Egyéni sorsunkban és tapasztalásunkban egyszer csak elénk jön a felismerés, hogy a legfontosabb kérdések, a küzdés értelmére, a bizonytalanság bizonyosságára, a folytonosságra

* A szerző a Palócföld 2008-as Madách-pályázatán II. díjban részesült.

vetett hitre vonatkozó, csak mint már eleve, mint a megszületésünket már megelőző és mint örökké nyitott problémák adottak számunkra. A *Tragédiának* ezek az ember nembeliségét érintő végső kérdései Bálint Endrét mint a saját sorsban már munkáló, mint az egyéni tapasztalásba már korábban bevont problémák foglalkoztatták. Meglátásunk szerint ezért van az, hogy illusztrációi nem annyira a drámai mű textusára reflektálnak, mint inkább a mű és a képsorozat közös „eredetére”, közös egzisztenciális kérdés feltevéseire⁴.

Talán ilyen megközelítésből magyarázhatók a művész elsöre önellentmondónak tűnő mondatai is arról, hogy hogyan lehet illusztrátorként hitelesen tolmácsolni egy irodalmi alkotást. „Tökéletes műválasztásra, gondos előtanulmányokra van szükség ahhoz, hogy az illusztráció jó legyen, no meg olyan benső tartalmakra, amelyekkel a grafikus kiegészítheti az irodalmi művet. Számomra az ideális megoldás az lenne, ha a művész odaadna valamit egy bizonyos könyv számára, ami esetleg nem is ebben a kontextusban készült, de mégis rokonítható az irodalmi alkotással. Különböző világok találkoznának, felelnének egymás szavára.”⁵

Az irodalmi művel kapcsolatos gondos előtanulmányokról, illetve a minőségi, de szövegfüggetlen képekről szóló koncepciók logikai szempontból nyilvánvalóan ellentmondóak, ám épp ebben az allogikusságban érezhető meg a művészi intenció ereje és lényege: a művészi kifejezésnek, az alkotásnak mint a művészi folyamat eredményének mindenek előtt való hitelessége.

A hitelességet a *Tragédia*-illusztrációk esetében pedig – a művészi szubjektum nézőpontjából kiindulva – úgy tűnik, leginkább az egyéni felismerést az időben eltávolító és megsokszorozó tradíció biztosíthatja mind tematikus, mind formai szempontból. Ellenkező irányból szemlélve a kérdést, az újként előálló régi, a ráismerés és felismerés aktusa után bevonódik az egyéni mítosz kereteibe, és ott elnyeri aktuális formáit. A művész vallomása a *Tragédia*-illusztrációk esetében – egyébként számos más Bálint-montázs keletkezéséhez hasonlóan⁶ – ezt a megállapítást látszik igazolni. „Bizonyos, a népművészethez kötődő motívumok alkalmazása törvényszerűnek tűnt, hiszen akár a *Biblia*, a *Tragédia* is az általános emberi sorsban gyökerzik, tanulságai is általánosak. Ilyen megfontolásból használtam fel például a »cselédfolklor« vagy »stelázsifolklor« megoldásait, azaz az olyan mintákat, amelyeket a polcot takaró papírcsíkokba vágnak ollóval a háziasszonyok. Ádám és Éva arcát is azért nem egyénítettem, mert nem a karakterek, hanem az általánosítható tanulságok a fontosak.”⁷ Bálint Endre számára tehát a kisvárosi-népi életforma egy homogén közösségi kultúra rekvizítumainak tára, és ezen felül médium, az ősinek, a régmúltban rejtőző kezdeteknek a közvetítője az egyéni felé. És mint erre már utaltunk, nemcsak a szemléletrendszer és a szellemi tájékozódást határozza meg az ilyesféle retrospektív irány, hanem a formavilágot is. „Az új forma tehát kényszerhelyzet – vallja Bálint – a személyiség keresi múltját, jelenét és jövőjét, hogy megtalálja helyét, szerepét az idő folytonosságában, és az önismeret totalitása teszi »igazzá« művészetét. Minden olyan forma, amely a kifejezés koncentráltságának köszönheti létét, továbbá megkeresi a Terra incognita felfedezéséhez szükséges – és az időben állandóan változó eszközöket, művészetnek nevezhető, természetesen tudomásul véve, hogy az »ismeretlen föld« és az odasegítő »eszköz« nincsenek meg egymás nélkül, sőt némi bátorsággal azt mondanám, hogy azonosak egymással”.⁸ Mint az ars poeticából is kitetszik, a hagyománnyal való viszonyképzés kérdése, mind

szemléleti mind formai szempontból, Bálint számára megkerülhetetlen kérdés, és ebből ugyanakkor az is következik, hogy az egyéni, a mindenkori aktuális által is szükségszerűen meghatározott. A tradíció egyidejű megtartását és felülírását a Madách-monotypiakon figurális szempontból elsősorban az angyal- és ördögalakok valamint a XII. kép robotszerű lényei jelzik, amelyek, bár többé-kevésbé szövegreferens figurák, metaforikus erejük mégis ikonikus, képi természetű. Az ördög ugyanis Bálint Endre gyermekkori „macskutya” rémének továbbélése, az angyalok mint „papír-angyalok”, „sablon angyalok”⁹ már korábbi Bálint-képektől fogva jelen vannak, a robot teste az említett stelázsipapírok mintájának és a rém fejének egyéni, ikonikus ötvözete.

Emellett itt vannak persze az általános képi metaforák is, például a piramis, a távcső, a guillotine ábrája, amelyeknek vonalstruktúrája leginkább megfelel azoknak a mentális képeknek, amelyeket a *Tragédia* egy-egy szavának, nyelvi metaforájának olvasásakor, és korábbi látványi észleléseink alapján is elképzelünk magunknak. A szövegfüggőség ezeknél a közérthető képi metaforáknál működik leginkább.¹⁰

Eddig elsősorban a teória (az intermediális kutatások néhány nézőpontja, az ars poetica, az oeuvre alapkérdéseiről szóló kritika) felől közelítve állapítottuk meg, Bálint Endre *Tragédia*-illusztrációi inspirálnak arra, hogy az ismétlés mint olyan – ti. az egzisztenciális alapkérdések megismétlődése – tapasztalatában és tudatában, elsősorban tehát ebből a szorongást keltő nézőpontból olvassuk újra Madáchot.

Nézzük most a művészi kifejezés felől közelítve ugyanezt a kérdést, vegyük számba a formai analógiák és komplementerek, a színesemények, a műfaj-referenciák (tér, idő, scenikus értékek) valamint a képi metaforák és szimbólumok néhány példáját!

A formákat határoló vonalstruktúrákat szemlélve legelőször is az tűnik fel, hogy a képek lényegében alig néhány geometrikus formát és jellemző vonalvezetési irányt variálnak. Kevés kivételtől eltekintve mindent a kör, a háromszög, a négyzet és egy különös pipa-vonal ural. Kicsiben és nagyban is láthatjuk mindegyiket. A pipa-vonal a fák formájában (II.)¹¹, mindenütt a vállak és a karok ívében, a szárnyak vonalában (I., XV.), a halott lábának kontúrájában (VII.), az ablak boltívében (X.), vízszintes irányban az épület ívében (VIII.) és elszögletesítve a robot testsémájában (XII.) is jelen van. A kör mint a gömb síkbeli vetülete jelezheti az égitesteket, a Napot, a Holdat, és a csillagokat, kettős észleleti képben a földgolyó-ágyúgolyó képi jele is lehet (X.), a fa lombkoronája és gyümölcse (II.), a toronyóra számlapja (XI.), a mikroszférában hópehely (X.) és vérfolt (VII.). Egyenes vonalak mentén rendeződve díszítőfunkciót is betölthet, vagy szimbolikus utalások ikonikus jelölőjeként jelenhet meg (XII., XV.). A háromszög-forma tiszta és független reprezentációja csak a IV. és XV. képen látható, de kombinációira, különösen a körformával való együttes megjelenésére sok példát találunk, főként az ördögarcok formációiban. A négyzet (vagy négyszög) az ördög szemének ívét (II., III.), a piramis tégláit (IV.), az ablakokat (VIII., XI.), a guillotine vázát és a zászlókat (IX), a robot fejformáját (XII.) írja körül. Az analógiák sorát Bálint Endre egy ritkán alkalmazott képszerkesztési eljárással tovább fokozza: a figyelmet a háttér ikonikus elemeinek önértékére tereli, néhol ugyanis a formák negatívját (komplementerét) is a képi jelentésképzés szolgálatába állítja, ezzel az észleleti képek megkettőződnek, arcok mögül arcok tűnnek elő. Az I. illusztráción az egyszerre angyali és ördögi lény szárnya alól figyel ki

ránk egy különös szempár. Mindezt akkor láthatjuk, ha a transzparens „háttérnek” a jelentésképzés folyamatában félúton megrekedt jelölőit is figyelembe vesszük, vagyis az áttetsző körformákat egy új rend szerint szemiotikai kapcsolatba hozzuk egymással. A szempárhoz tartozik egy orr, amely mérete és formája miatt akár fallikus szimbólum is lehet,¹² és így, bár deszkrális módon, de a teremtés képzetkörét is felidézi a kép, hiszen hajlamosak vagyunk ezt a felsejlő arcot az Úr rejtett reprezentációjaként elfogadni.

A III. illusztráción a síkfelület középső harmadában elhelyezett vörös színű foltcsoportnak a transzparens fekete felülettel folytatott játéka indítja be a kétirányú szemiotikai folyamatot. A folytonos vonallal határolt vörös felületet a Paradicsom kerítése/fala peremének épp úgy láthatjuk, mint egy sejtelmes ördögarc kontúrvonalának. Ha azonban jobban szemügyre vesszük a képet, ugyanezeknek az ikonikus elemeknek az összjátéka folytán egy harmadik jelentéssel bíró formát is felfedezhetünk. Ehhez azonban követni kell Lucifer mesterkedéseinek logikáját, fejtetőre kell állítani a képet. Az ördögarc felbukkanásai az első három illusztráción ugyanis az óramutató járásával megegyező irányban már „megcsavarták” a képet (álló helyzetű, fentről belógó, jobbról balra bekandikáló alak), nekünk csak folytatnunk kell a virtuális mozgást. Lucifer fejsémája most váratlanul az Úr arcának részévé válik, és amint a síkbeli értékek felcserélődnek (a lent és a fent átértelmeződik), az ördög arca az Úr álarcává lesz. Értelmet nyer a vékony, színes vonalakkal behálózott fehér felület is (az álló képformához tartozó puszta jelölő szerepe, ti. foltértéke most jelöltre talál), szájként, az Úr szomorú arcának részeként érzékelhetjük, ugyanakkor láthatjuk szívárványnak is. A formai analógián alapuló észleleti kettősség így a kép nyelvén arról szól, amiről eredete a *Tragédia*, egyrésztől teremtő és teremtése (arc és szívárvány) összetartozásáról, másrésztől a jó és a rossz, a tézis és az antitézis, az isteni és az ördögi elválaszthatatlanságáról, komplementer voltáról, és még valamiről: észre kell vennünk, a kép most rejtett módon diszkurzív. Az ördögarc formasémájának ismétléseivel és nagyításaival (háromszoros reprezentáció ugyanazon a képen) az irodalmi mű transzcendens folyamatai (lásd az emberpárnak a III. szín végéig fokozódó transzcendens tapasztalatait) erősödhetnek fel a befogadó mint olvasó-néző számára. A formák feloldása, a formakontúrok fellazítása révén pedig (ilyen mértékben ezt másutt nem tapasztalhatjuk) a III. monotypia az álomképek elmosódottságát idézi fel. Tehát ebből a szempontból is diszkurzív, hiszen Madáchnál Ádámra a III. szín végén bocsát álmat Lucifer.

Láthatjuk tehát, hogy Bálint Endre illusztrációsorozatának formai analógiái (hasonlóságok és komplementerek) események helyszíneit és szereplőit hozzák referens helyzetbe, mégpedig úgy, hogy ebben a speciálisan a képi médiumra jellemző szemantikai folyamatban képesek kiiktatni az idő dimenzióját. Lucifer, az Úr és a robot (lásd a fejformákat); a növényi és a kozmikus világ (lásd a körforma analógiáit); a demagógok és a próféta (lásd az V. és VI. kép testséma-variációit) és más, egymástól távoli vagy egymásnak ellentmondó jelenségek és dolgok ugyanannak a teremtésnek időtől függetlenül létező arcaiként mutatkoznak meg.

De nemcsak a formaanalógiák teszik újjá a befogadó előtt az egykor voltat, és állítják megkerülhetetlenül eléink jövőnek, időtlennek a nagy kérdéseket, ugyanezt eredményezi az illusztrációknak a scenikus- és térviszonyok kiépülését meggátoló síkszerű kompozíciója is. Mivel általában a kép az időt leginkább a térviszonyok

kialakításával tudja kifejezni, ennek kiépítetlensége az illusztrációkon eleve, már az egyes képeken is, kronotopikus bizonytalanságot eredményez. A monotypiák többségén az előtt-mögött térviszonylata a két dimenzió fent-lent irányára redukálódik (pregnans, ahogy a VII. kép alján a művész elhalványítja a fekete színt közvetlenül a perem mentén, és ezzel a csuklyás alak és az előtte fekvő holttest térviszonyai bizonytalanná válnak), másutt a dekoratív, árnyalatlan foltok (IX., X.) vagy éppen az ár, a lebegés tematizálása (XIII.) tartja síkban a látványt.

A képek, különösen drámai művek illusztrációi, a scenikus kompozíció révén is kifejezhetik az időt, ám Bálint Endre képei ezt a lehetőséget is elutasítják. A monotypiák vagy eleve egyalakosak, vagy ahol emberi viszonylatokat tükröznek, ott a beállítások oly mértékig kanonikusak, sőt banálisak, hogy sem a mozdulatokból, sem a testhelyzetekből nem következtethetünk többre, mint ami ténylegesen ábrázolva van, ami általánosan leolvasható egy felemelt kar (V., VI., VII.) vagy egy bandukoló emberpár látványából (III). A sokalakos képek pedig (az V. és a XV.) avval játsszák ki a műfaji szabályokat, hogy az alakok monoton ismétlésével a formára és nem a formák közti viszonyra helyezik a hangsúlyt. Az athéni szín (V.) szereplői például a pontos forma-ismétlés, az egyforma csimpaszkodó testhelyzet ábrázolása miatt inkább látszanak egy ketrec állati lényekre emlékeztető foglyainak, mint individuális és dialógusra képes emberi lényeknek.

A vizuális alkotások időbeli folyamatok ábrázolására egymásközti narratív viszonyok kiépítése révén is képesek lehetnek, erre azonban, úgy tűnik, még kevésbé tesznek kísérletet Bálint Endre illusztrációi, mint az előbbi két megoldási módra: nincs pl. azonosan ábrázolt főhős és tárgyi környezet, az eseményeknek alárendelt nézőpontstruktúra stb., amely mindezt biztosíthatná.

Annál inkább megfigyelhetjük viszont a képeken az időtlenítés, mint az eddigiekkel ellentétes irányú művészi eljárás ikonikus nyomait, helyeit. Bár az eddig elmondottakból erre a képi folyamatra (tehát az időtlenítésre) eleve következtethetünk, ám mindezidáig csak azokról a strukturális és formai tényezőkről szoltunk, amelyeket Bálint Endre nem használt ki, pontosabban szólva megkerült a képalkotói eljárásban. Éppen ezért, pozitívan fogalmazva, a továbbiakban arra érdemes figyelniünk, mi az, amit viszont kihasznált és felhasznált koncepciója érvényesítése érdekében. Válaszunk a színviszonylatok és a vizuális szimbólumok értelmezésére irányul.

A képek háttere, illetve a háttér helyettesítő színes felületek sehol nem egyenműek, a „színek rendkívül egyéni alkalmazása, transzparenciája” itt is, mint a Bálint-festmények többségén, védjeggyé válik.¹³ A transzparens felületkezelési eljárás, tehát a hengerrel felvitt nyomdafesték-rétegek áttetszővé tétele, a mediálist, az anyagszerűt a jelentésképzés érdekében használja ki. Bizonyítja ezt, hogy éppen az idők kezdetéről, a végtelenbe nyúló temporalitásról (is) szóló I. illusztráció felülete a leginkább átsejlő, a másutt két-, esetleg háromféle szín (II., XI.) helyett itt négy-, helyenként ötfélét is láthatunk, sőt az egymáson rétegződő fehér, rózsaszín, kétféle kék és arany összjátéka a kép figuráit sem hagyja érintetlenül. A kép nyelvén szólva az idő maga, változatlansága és végtelensége, minden emberitől független folytonossága jelképeződik.

Meglátásunk szerint a színek Bálint Endre monotypia-sorozatában önmagukban is képesek a XV. képhez mint végső ponthoz elvezetni a nézőt. Azontúl ugyanis, hogy ez a kép tipografikus és diszkurzív értelemben is evidensen zárókép – hiszen

az 1972-ben megjelent kiadásban utolsóként közlik, valamint figurációi lehetségesé (ha nem is szükségszerűvé) teszik a *Tragédia* záró jelenetéhez való diszkurzív tarozást – a képsorozat színeseményeinek is célja a bizarr rózsaszín megtalálása. Ez a fehér színnel transzparentált, egyszerre a reménységet jelentő, mégis bárminemű dolognak a komolyságát, sőt a hitelességét is megkérdőjelező szín ott bujkál mindvégig a képek mögött, és néhol, a nemes, de elvetélt eszméket jelző képi metaforákban részlegesen már korábban is érvényre jut. Funkciója változatlan: a művészi emóciók és reflexiók érzékvé tétele; az I. képen az Úr kinyilatkoztatásait kísérő angyali szólamok ideái, az „Eszme”; az „Erő”, a „Jóság”, a VI. képen a Péter apostol hirdette szeretet, a IX. képen a szabadság-egyenlőség-testvériség elvetélt eszméjének ikonikus-reflexív jele.

A XV. szín transzparens felülete tehát a rózsaszín szimbolikájának általános és viszonylag állandó, úgy is mondhatnánk, köznapi jelentését hozza működésbe, egyszerre válik a remény és a bizarrá lett érzések és eszmék kifejezőjévé. Ugyanez a helyzet a ráapplikált figurák, a papír-angyal-sémák szemioziséval. Önmagában ugyanis az angyalnak mint képi metaforának az alkalmazása, főként az utolsó képen, köznapi és magától értetődő: az angyalok diszkurzívan utalnak a Madách által „angyalok kara”-ként megnevezett szereplőcsoportra. Ám a sötét színek és a formarészletek meghökkentőek. A „stelázsi-motívum” apró négyszögei fegyvertartó szíjat idéznek, halottra, csontvázra vagy csuklyás emberre emlékeztet az üres szemgödör, a lábak szárának megduplázása pedig a növényi (lásd gyökér), vagy az állati (négy láb) létre asszociáltat. A szárnyak csonkák, többségük a halandó ember váll- és karformáját idézi, párjuk pedig egyszerűen „lemaradt” a képről. De nem megnyugtató a két sértetlennek tetsző szárny látványa sem: harci és védelmi fegyverek, pajzsok formai analogonjai. A színanalógiák is negatív kontextust teremtenek: az angyalokat a demagógokkal, a gyilkos bizánci „baráttal” és a londoni árnyéklénnyel hozzák kapcsolatba. Újabb többértelműségekre bukkanunk a képen, ha a háromszögeket mint a síkmértani szerkezetegész által kiemelt formációkat szemléljük. Bálint Endre itt ismét egy köznapi szimbólumot használ fel egyéni módon. A transzcendens képi metaforának látszó felső háromszög olyan, mintha gyermekkorunk háromszögvonalaójának lenyomata lenne, az angyalok – akik közül az egyik talán „jó” is, hiszen teste nem fekete – ezt a játékszerű reprezentációt „cipelik”, védelmezik. A *Tragédia* vonatkozó helye ez lenne: „az Úr dicsőülten, angyaloktól környezve”.¹⁴

A hangsúlyozottan formasémákat és szimbolikus-ikonikus reprezentációkat tartalmazó, jelölőivel az imaginatív szférát megcélzó képen „valóságosnak” egyedül csak a képsíkba alulról benyúló háromszög látszik. A telített szín, és a vonalirányokat síkmértani helyzete miatt is határozottan egybetartó, és így erőt kifejező forma legalábbis ezt sugallja: egy háromszöget látunk, amely nem akar másként feltűnni, mint ami. Az erőteljes formai absztrakcióival a jelentéspotencialitások betöltését meggátoló, illetve bizonytalaná tevő, avagy éppen megsokszorozó képsorozat itt, a „valóságos” háromszöggel, a forma szokatlan elhelyezése révén is hat: az egyenlő oldalú háromszöget a monotypia alsó peremére illesztette a művész, és a tér rendhagyó szegmentálása és az intenzív szín nemcsak ide vonzzák a tekintetet, de ki is vezetik a képkereten túlra. Kivezetik, vagy éppen bevezetnek onnan a képvilágba, és bizonyára nem véletlen, hogy éppen az egyenlő oldalú háromszög szakrális

jelképén keresztül, amelyet már a kereszténység előtti időkben Xenokratész görög filozófus „isteni”-nek nevezett.¹⁵ Amennyiben ez így van, tehát a „valódi” háromszög Bálint Endre képén az Urat szimbolizálja, úgy a félig-meddig az angyalok testére transparentált felső háromszög is elnyerheti helyét a képi szemiózis folyamatában. Ez a másik háromszög, amely a „valóságos” háromszög félig sikerült lenyomatának, a háromszög mint képelem ikonikus megjelenítésének, tehát a reprezentáció reprezentációjának látszik, természetesen ebben az értelemben a „démoni” megfelelője. Ezt a feltételezést megerősítheti az a tény, hogy bár a felső háromszög a színviszonylatok miatt az alsó másának látszik, formai szempontból mégsem függ tőle teljesen, hiszen nem egyenlő oldalú, hanem egyenlő szárú háromszög, és ekképp, a szimbolikus hagyományban, nem az isteni, hanem épp ellenkezőleg, a démoni szimbóluma.

Hogy mi a jó és ki a rossz, avagy ki a jó és mi a rossz? Tapasztalhattuk, erre a kérdésre az ikonikus absztrakciók inkább jelentéspotencialitásokat, semmint egyértelmű választ kínálnak. A bizonytalanságot illetve többértelműséget ugyanakkor a XV. kép komplementer formajátéka sem hagyja elcsitulni. Ha jobban megnézzük ezt a monotípiát, ha hatni engedjük nemcsak az alakokat, de az alakok közti viszonyokat is, akkor láthatjuk, hogy a negatív, komplementer formák szíveket rajzolnak a képre (lásd a felső sor angyalainak szárnya által elkeretezett síkrészeket), és ha még tovább szemléljük a XV. illusztráció különös kompozícióját (hol a pozitív, hol a negatív formákat hagyjuk érvényre jutni), egyszer csak fel fogunk fedezni egy többszörösen rejtett, ismert formát is. A két háromszög orrnak és szájnak felel meg, a két „cipekedő” angyal egy-egy szemnek, a pajzsok vonala és a fenti angyalok szárnya által elkeretezett rész pedig arc és szarvak kontúrjának. Ezeket a forma- és arányviszonyokat már ismerjük. Lucifer néz ránk, és pontosan olyan alakkonstellációban sejlik föl, amilyenbe Madách művének alapkonceptiója is állítja. Lucifer az Úrnak mondja: „Ott állok, látod, hol te, mindenütt” (I. szín).¹⁶

A mindent végképp elbizonytalanító helyzet, amelyet Ádám leginkább a XV. szín elején él át, a drámai hezitáció, a miben és kiben lehet bízni gyötrő kérdése, Bálint Endre monotypia-sorozatán időtlenített kérdéssé válik. A befogadó a képek formaanalógiái, a formai komplementer viszonyok, a síkszerkezeti megoldások és a színek, általuk az idő transparentálása révén a „volt-vonatkozások szorongáskeltő bizonytalanságába”¹⁷ helyeződik. A megértés folyamatában a szép kolorit, az alakvariációk és a diszkurzív utalások elindította mozgás az egykor volt felől indul el, és egy jövőbe kiterjesztett jelenbe érkezik, ahol a *Tragédia* egzisztenciális alapkérdései újból megjelennek, és mindig új eltéréssel ismétlődnek.

A mindig változóban megmutatja magát az állandó.

Jegyzetek

- ¹ Bálint Endre 1971-ben elkészült monotypiai abban a textológiai szempontból sokat vitatott *Tragédia*-kiadásban jelentek meg, amely Szabó József nevéhez fűződik, és amelyet a Szépirodalmi Kiadó adott közre 1972-ben.
- ² A diszkurzivitás és a figuralitás komponensének elkülönítésével kapcsolatban ld. Norman BRYSON: *Word and Image: French Painting of the Ancien Regime*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- ³ Bálint Endre nyilatkozatát ld. P. SZABÓ Ernő: *Madáchi pillanatok*. In: Palócföld. 1983/1. 38.

- ⁴ A *Sorsomról van szó* című kötet néhány oldala szinte a *Tragédia* egy-egy kérdésének és szituációjának prózai parafrázisaként olvasható. Vö.: BÁLINT Endre: *Sorsomról van szó*. Bp.: Magvető, 1987. 11., 131–132.
- ⁵ P. SZABÓ Ernő: *Madáchi pillanatok*, 38. Ugyanerről lásd még Bálint Endre vallomását, *Az illusztrátor mint fordító*. In: RÁKOS Sándor (szerk.): *Tanulmányok a műfordításról*. Bp.: Magyar Írók Szövetsége, Műfordítói Szakosztály, 1975.
- ⁶ A tradíció és az egyéni mítosz viszonyát a bálinti életműben részletesen tárgyalja a kritika, lásd például a *Művészet* 1977/6. számának tanulmányait és Román József monográfiáját (ROMÁN József: *Bálint Endre*. Bp.: Képzőművészeti Alap, 1980.).
- ⁷ P. SZABÓ Ernő: *Madáchi pillanatok*, 38.
- ⁸ BÁLINT Endre: *Sorsomról van szó*. 102–103.
- ⁹ Román József a gyermekkor jellegzetes motívumai közt (például varázsló vándorlegény, léggömb, lófej, kerék, temetőfal, stb.) tartja számon a „macskutya” rém figuráját, és a népi tradíció figurái közt (például mézeskalácsszív, parasztház, kapu, főkötők, stb.) a papírangyal-motívumot. ROMÁN József: *Bálint Endre*. Bp.: Képzőművészeti Alap, 1980.
- ¹⁰ Ehelyütt csak említést teszünk a monotypia-sorozat azon képi metaforáiról, amelyeknek értelmezése túlmutatna a dolgozat tárgykörén, noha a sortozatot hosszasan szemlélve kétségtelenül észrevehetünk olyan formákat is, amelyek kettős jelentést hordoznak, és amelyeknek „másodlagos”, a képegész szemiózistól elhajló jelentései különösen ironikussá, helyenként játékossá teszik a képeket. E kettős jelentések szándékoltsága mellett épp úgy érvelhetnénk, mint ösztönös, akaratlan voltuk mellett. Nem nehéz például az *Athéni szín* oszlopformájában egy emberi orr- és szájformát észrevennünk. A vizuális metafora itt különösen szokatlan (főként a textus felől nézve szokatlan és nondiszkurzív) jelenségeket kapcsol össze. Itt pontosan arról az észlelési jelenségről van szó, amit Schuster így ír le: „az elsőként megfejtett jelentés körül szerveződik az azt követően tudatosodó jelentés észlelése, aminek folytán ingerlemeit átdefiniáljuk, másképpen látjuk” (Martin SCHUSTER: *Művészetlélektan*. Bp.: Panem, 2005. 93.).
- ¹¹ A római számok a monotypia-sorozat egyes képeinek sorszámai, amelyek, mivel Bálint Endre a *Tragédia* strukturális tagolását követve színenként egy-egy illusztrációt készített, megegyeznek a Madách-mű színeinek sorszámaival.
- ¹² Beke László Bálint Endre montázsait értelmezve arról szól, hogy az oeuvre bővelkedik archetipikus szimbólumokban, és hogy többek közt szexuális elemekkel, nyílt erotikus utalásokkal is találkozhatunk a képeken. (BEKE László: *Élet-bontás: Life-montázs*. In: *Művészet*. 1977/6. 24.)
- ¹³ A transzparens felületkezelésről, tehát az áttetsző, átlátszó festékrétegek egymásra építéséről, és Vajda Lajos művészetével való kapcsolatáról ld. ROMÁN József: *Bálint Endre*, 104.
- ¹⁴ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*. Bp.: Szépirodalmi Kiadó, 1972. 302.
- ¹⁵ Vö.: Hans BIEDERMANN: *Szimbólum-lexikon*. Bp.: Corvina, 1996. 151.
- ¹⁶ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája*. Bp.: Szépirodalmi Kiadó, 1972. 14.
- ¹⁷ Az ismétlésről mint Kierkegaard filozófiájának egyik alapkérdéséről szólva jegyzi meg Bacsó Béla: „Így szabadítja meg Kierkegaard az énfelfogást az identitás kényszerétől, és helyezi bele az ént a volt-vonatkozások sokszor szorongást keltő bizonytalanságába.” BACSO Béla: *Ismételhető-e az ismétlés?* In: *Határpontok. Hermeneutikai esszék*. Bp.: T-Twins Kiadó – Lukács Archívum, 1994. 68.

Lector in fabula

A rejtőzködő olvasó Kazinczy *Bácsmegyejében* és Kármán *Fanniájában*

*„Egy nap, mi ketten, egy könyvet lapozva,
olvastunk benne Lancelotto rejtett
szerelméről, nem is gondolva rosszra.
Szemet ez gyakran szememen felejtett
s arcunk az olvasásba belesápadt;
de főleg egy pont lett, ami megejtett.
Szent mosolyáról olvasván a vágynak,
mely csak egy csókra szomjazik bolondul,
ez, aki tőlem többet el se vállalhat,
ajkon csókolt, remegve izgalomtul.
Igy Galeottónk lett a könyv s írója.
Aznap többet nem olvasánk azontúl.”*

(Dante: *Isteni színjáték*)

(az olvasó kétszer) Dante *Isteni színjátékában* a Lancelot és Guinevra szerelmét feldolgozó középkori lovagregényre utaló passzus a művet és a szerzőjét Galeottóként jelöli, aki a könyvben a szerelmesek egymás iránti érzelmeinek közvetítőjeként szerepel. A történet okozta élmény nyomán egymásra találó Paolo és Francesca szomorú sorsának története a következő évszázadok olvasási tapasztalatának is címzett példázat az irodalmi szöveg befogadásának veszélyeiről. Az olvasóra ilyen közvetlen hatással bíró regény legendája a XVIII. század második felében kerül újra előtérbe, immár valós olvasók részvételével: a *Werther*, valamint gyorsan elterjedő fordításainak megjelenése nyomán öngyilkossági hullám söpör végig Európán.¹ A megrázóan szenvedélyes történetek iránti olvasói igény ez idő tájt már általánosan jelen van az irodalomban és, vagy éppen ezáltal a hétköznapi életben: az 1770-es évek elején többek között Rousseau is odaadóan lelkesedik egy rövid újsághírben megjelenő történet iránt.² A tudósítás egy lyoni szerelmespár tragikus haláláról számol be, akiket szülei tiltottak el egymástól, a jegyesek egy vidéki kápolnában vetettek véget életüknek a ruhájukhoz rózsaszínű szalaggal erősített pisztolyokkal.

A könnyfakasztó történetek az óriási táborra szert tévő érzelmes románokban, levélregényekben, memoárokban, sőt a heroidákban is helyet kapnak. Ezek az esetenként végzetes hatású, regényekben szereplő vagy legendává váló történetek felhívják a figyelmet az olvasott szövegekben rejlő mechanizmusokra, amelyek eredménye az olvasó érzelmeire tett elemi befolyás. A levélregények esetében meglehetősen feltűnő ez a törekvés, amelyet elsősorban az autodiegetikus narráció, valamint a szöveg köré teremtett fikció hangsúlyoz. Ez magától értetődően egy bizonyos olvasói magatartást rendel magához: azt a fajta naiv olvasást, amelynek során a befogadó valós történetnek tételezi olvasmányát, s az így alapvetően és

szükségképpen visszahat viselkedésére. Éppen ezért minden olyan értelmezésnek, amely ezt a szövegtípust kíséri, mindig számot kell vetnie az olvasóval.

Tehát az olvasó. Aki nélkül persze egyetlen értelmezés, de egyetlen irodalmi szöveg sem jöhet létre.³ Pontosabban kell tehát rögzíteni a napló- és levélregények evidenciaként kínálkozó olvasását, amelyben előrébb vihet egy olyan kitérő, amely ezt a tautologikusnak mutakozó megfogalmazást oldhatja fel. Az irodalmi szövegek interpretációjának történetét szemlélve látszólag egyszerűen megérthetjük a szerző–mű–olvasó közötti kapcsolat különböző összefüggéseinek időbeli vizsgálatával.⁴ Az autonóm irodalom három összetevőjének valamelyikét kiemelő, koronként, értelmezői koncepcióként változó mértékű megközelítési módok azonban természetesen könnyen félrevezetővé válnak, amennyiben az értelmezés kizárólagosan érvényes szemponttá teszi a választott kiindulópontot. Szerzőt, művet avagy olvasót az irodalmi elemzés origójává avatni persze nem feltétlenül az éppen érvényben lévő értelmezői diszkurzusok kényszerítő erejét követve lehetséges, hanem úgy is, hogy megpróbáljuk felismerni a szöveg által felkínált olvasásmódok egyikét.

Magától értetődőnek tűnhet, hogy mindenfajta értelmezés elsősorban az olvasó teljesítményén múlik, ugyanakkor bizonyos, hogy az interpretáció mindig a szöveg függvénye is, amennyiben az mindenképpen határokat szab vagy lehetőségeket kínál a befogadásnak. A szöveg ilyesfajta korlátozó hatása természetesen mégsem feltétlenül negatív hatású, sokkal inkább felfogható az általa felajánlott olvasásmód egyfajta, a felfedezés utáni helyzetből visszatekintve evidens interpretációs irányként. Bizonyosan különbözik ez a felkínált értelmezési lehetőség minden egyes irodalmi szöveg esetében, de talán érvényes lehet az az elgondolás is, hogy egyes műfajokhoz, szűkebb szövegcsoporthoz szorosabban kapcsolódik egy-egy megközelítési lehetőség. A napló- és levélregények elemzése során az olvasó szerepe vagy inkább az olvasónak szánt szerep számos esetben előkerül a különböző szempontokat felvető értelmezésekben. A szövegek poétikai-narratológiai leírásakor könnyen belátható, hogy elengedhetetlen az olvasói teljesítmény formáinak körüljárása. Ezen evidenciaként jelentkező irányok mellett azonban a vizsgált szövegekben rendre előfordulnak olyan passzusok, amelyek – mintegy elidegenedve az elbeszélte történet vonalától – kizárólag a regény olvasójához, és nem a levelek címzettjéhez, illetve nem a személyes feljegyzéseket őrző naplóhoz szólnak. Összegyűjtésük és szerepük értelmezésének hozadéka egyértelműen a műfaj pontosabb leírásához járulhat hozzá, így persze nyilvánvaló, hogy nem függetleníthetők sem a valóságvonatkozás, sem a narráció elemzésének eredményeitől. Hiszen egyrészt a valóságvonatkozást felfüggesztő, másrészt a történet narrációját biztosító szöveghelyekről van szó.

A felvetett elemzési irány, vagyis a szövegek értelmezése az olvasó szerepének körüljárásával persze rögtön pontosításra szorul, hiszen az alábbiakban nem kifejezetten a napló- és levélregények korabeli olvasóközönségéről vagy a szövegek által igényelt olvasói teljesítményről lesz szó. Ez az olvasáspróbának is nevezhető megközelítés ennél sokkal direktebb. A műfaj képviselő darabok egyikében ugyanis rendre előfordulnak olyan passzusok, amelyek figyelmesebb átolvasása arra enged következtetni, hogy azok kifejezetten a mindenkori olvasó szövegértését segítik elő. Az érzékeny levélregények egyikéről, a *Bácsmegyei*ről (illetve majd részben a *Fanni*-ről) van tehát szó, amelyekben a visszatérő történeteséma egyértelműségét kell biztosítani, elsősorban a metonimikus elbeszélés egyértelműségével. A fragmentumokra

bomló szöveg ezt a törekvést viszont eleve aláássa, vagyis a töredékesség olvasási tapasztalatára egyszerűsíthetjük ezeket a szövegeket. A metonimikus olvasást elősegítő részletek a szövegdarabokban lényegében észrevétlenül foglalnak helyet, hiszen az alapvetően ilyen típusú elbeszélésmódokon nevelkedő olvasó számára ezek fel sem tűnnek, azonban a műfaj poétikai leírása által igényelt mélyrehatóbb olvasás következtében elkülönülnek a szövegeken belül. Ezek a rejtőzködő részletek tehát az olvasó szövegbeli rejtekhelyei, s mint olyanok, szükségképpen redundáns passzusok, hiszen szerepük a történet érthetőségének biztosítása, egységes irodalmi művé formálása. Ezzel pedig – végeredményben – fölül is írják azt a szerzői szándékot, amely a szöveget egy spontán, nem irodalmi alakulatként közvetíti annak az olvasónak, aki a szándék szerint hiteles történetként tételezi a textust.

Az olvasó helyzete ezáltal paradoxsá válik, hiszen egymásnak gyökeresen ellentmondó szerepekben jelenik meg a szöveg körül, sőt abba beleírva: egyrészt indiszkrét leskelődőként, aki elfogadja a felkínálkozó imitált önéletről paktumot⁵ a nagyon személyes, publicitást elvileg kizáró történetben. Másrészt viszont egy „klasszikus” regényolvasó is beleíródik a szövegbe, aki számára szükséges a történet logikus és egyszerű megértése. Ez a kettősség viszont egy olyan feszültséget hoz létre a napló- és levélregényekben, amelynek végül az egész műfajra van hatása, így megjelenik ezáltal annak poetológiájában is.

(*lineáris írás*) A levélregények narratív technikájából adódóan a szövegekben mindig hangsúlyos a narrációs aktus jelenléte, vagyis az elbeszélte történet mellett a történet elbeszélésnek eseménye is kiemelten jelen van.⁶ A narrátor jelene és az elbeszélte történet ideje csaknem egybeesik, hiszen a levélíró vagy a naplóbejegyzések készítője a fikció szerint időről időre, az események bekövetkeztével rögzíti a körülötte zajló eseményeket. A történet ily módon zajló bemutatása elvileg az egyéni tudat korlátai által van leszűkítve, s csak a folyamatos történés pillanatnyi állapotait, tehát egy viszonylagos jelent közvetít a narráció: a levél- vagy naplóíró azt tudja, amit az írás pillanatában érzékel és megért.⁷ Ez tartozik ugyanis hozzá a kizárólagos mindentudó elbeszélői instancia megszüntetéséhez.

Ez a kvázi jelent közvetítő narráció több irányú. Ilyen lehet például az írás pillanatának referenciális és metaforikus leírása, amely kifejezetten nem-diegetikus jellemzőkkel bír, a leírás „*annak az általában elbeszélő szövegnek az összekötő eleme, amelyikben szerepel.*”⁸ A napló- és levélregényben ez az általában mellékes, sőt funkcionálisnak értelmezhető szövegtípus fontos szereppel bír: inkább a nem-diegetikus elemek azok, amelyek uralják a mű egészét. Kiválóan érzékelhető ez a technika a *Fanni hagyományai* bejegyzéseinek számottevő részében, ahol a természet leírása összekapcsolódik a lélek állapotának megmutatásával:

„Szép volt a’ Reggel. A’ Hajnal könnyező Szemmel költt-fel. Frissítő Szellők lehellettek. Az Illatok’ Fellegei széllyel haboztak a’ nedvesített Mezőkön. A’ megvidított egész Teremtés mosolygott. Víg volt az én Szívem is. – Határos a’ Mezőkkel, mellyek Kertünk mellett elterülnek, egy kedves Fialas. Az Allya puha zöld Hanittal kipárnázott, és tiszta. Az én sok reggeli Szarándokságim’ Helye. Egy Könnyvvel Kezembe’ lépegettem elé a’ Gyönggyel kirakott Térem, míg az Erdőtskének Bóltozatjai alá jutottam.”⁹

A Bácsmegeyben kevésbé jellemző a természetre való gyakori hivatkozás, de ott is megjelenik a levélíró aktuális érzéseinek közlésére:

„Nékem úgy tetszik Barátom, hogy nemsokára által-esem szenyvedésimen. Itt a' hideg ősz; 's ha a' fáról egy harasztot látok le-esni, úgy tetszik mintha az életnek egy erejét veszteném-el, – 's nem mondhatom-ki milyen kedves nékem ez a' vélekedés.”¹⁰

A Fanni' hagyományából vett példa is a kronológiájában töretlen, a megírás pillanatával szinkron elmélkedés és közel egyidejű események közlését mutatja:

„Az Ember' Nyomorúságai véghetetlenek! – Szegény szenvedő Barátném! Most már el-hiszem, hogy Vég nélkül nyomorúltt vagy. Még mots-is hallom Szavaidat, midőn Történetedet le-beszéllted.”¹¹

(beszédes anakróniák) Leegyszerűsítve az mondható el tehát a levél és a napló elemi természetéből adódóan, hogy az ilyen típusú szövegek időkezelése¹² a történetmondást vizsgálva lineáris, amelyet nyilván megerősít adott esetben a dátumozás, illetve az eseményekre való utalásban az idő múlásának explicit kifejezése.¹³ Viszont, s itt térek vissza a probléma felvázolásakor már röviden körülírt problémához, ezt a linearitást a *Bácsmegyey*ben a szöveg időről időre megbontják olyan szövegrészek, amelyek tehát elsősorban az olvasó rejtekhelyei. Vagyis elsősorban az olvasónak, és nem a levelek fiktív címzettjének szólnak, hiszen szerepük a történet egyértelművé tételére, az egyetlen jelentés pontos fenntartására irányul, s mint ilyen, kifejezetten az érzékenység diszkurzusát hordozó levélregény-típusra jellemző eljárás. Ehhez a leggyakrabban az elbeszélés narratív anakróniákat, vagyis a történet és elbeszélése közötti sorrend megbontását alkalmazza.¹⁴ Az analepszisek, azaz a már korábban bekövetkezett eseményekre történő utalások funkciója az olvasó emlékezetének megerősítése vagy akár helyettesítése lehet. A *Bácsmegyey*ben a Marosyhoz szóló levelek rendre analepszisekkel terheltek, elsődleges témájuk a panaszos vallomássosság, amelyhez viszont folyamatos igényként jelentkezik a korábban már elbeszélt múlt felidézése. Az első idézett részletben Bácsmegyey azt indokolja, hogy miért éppen Marosyhoz szólnak bizalmas levelei, a második passzus pedig a Mancival ellehetetlenülő kapcsolat tragikumát idézi újra az olvasó emlékezetébe (egyébiránt mindkét levél Marosynak van címezve):

„Nagy indiscretio az én bennem, látom én azt magam is, édes Marosym, hogy én néked, böldeg Szeretőnek, panaszlom azokat a' kínokat, mellyek szegény szívemet martzangolják. [...] Marosy, mondám gyakran olyankor, édes Marosym! nyitva tartod é te nékem ezeket a' karjaidat ha böldegatlan talállok lenni? Szent szívre-szorúlással esküdted te azt nékem, – 's imé most midőn szerelmem' gyötrelmeit magam többé nem hordhatom, imé eszembe jut esküvésed, 's ez nyugtatja-meg szívemet, ha miattad engemet vádol.”¹⁵

„Ó Marosy, tsak te tudod azt, mit szenyvedek én. Ezer meg ezer embert látok magam körül, hogy ők munkás botorkázással szédelegnek körültem, egyedül állok e' közt az ezer meg ezer közt, 's haszontalan tekintetek körül, ha nem látok é egyet, a' ki nékem, úgy mint te, kezet nyújtson, 's a' koporsóhoz késérjen, melytől már úgy se vagyok távol. Mantzi! Mantzi! ha nékem akkor, mikor először láttalak, mikor úgy tetszett hogy fel-találtuk egymást, te el-pirúltál, én pedig mindjárt akkor ki-beszéllhetetlen szerelemmel szerettelek, 's te az után azon az estvén, egy olyan tekintettel, a' melly belső részeimen is keresztül-hatott, nékem a' szerelem' leg-első tüzes tsókját adtad, úgy hogy nékem eszem és mindenem el veszet; – ha nékem akkor Mantzi! valami jó Lélek meg-súgta volna, hogy te ezzel a' tsókkal szívembe el-ólthatatlan tüzet öntessz, a' melly éltem' virágját el-tépi, 's minden kívánságaimat

utánnad való örökké tartó szomjúsággá változtatja, – borzadással fejtetem volna ki magamat karjaid között, mintha a halál' hideg karjai öleltek volna-meg, 's szaladtam volna – szaladtam volna. – – – – –”¹⁶

Az olvasó szövegbeírása ugyanakkor az anakrónia ellenkező időirányú típusában, vagyis a prolepszisekben is rendre megtörténik. A prolepszisek lényegében anticipációk, vagyis a később bekövetkező események előzetes bemutatásai,¹⁷ azaz lényegében a történet tétjének felülírói. Ezek az anticipációk a történet szempontjából lényegében a levélíró önjellemzéseiként működnek, mivel ezek a helyek részletesen tematizálják a szöveg íróját. A Bácsmegyeyben ez az önmeghatározás csak a másokban való önmegértés hermeneutikai aktusán keresztül válik lehetségessé: ez a másik egyfelől önmaga megkettőzése, másfelől pedig egy hozzá hasonló léthelyzetű szubjektum. Megkettőződése tehát az önmegértés egyik lehetséges tere, de rendszerint egy proleptikus narratívában:¹⁸ a kívülről való önmegpillantás kimondhatóvá teszi önmagát önmaga számára. Ez egyrészt az álmaiban valósul meg, amelyeknek főszereplőjeként saját sorsát látja virtuálisan megvalósulni:

„Mantzi az Istenért! ha bé-találna tellyesedni, a' mit álmodtam! Azt álmodtam, mintha más tsókolt volna meg, te pedig édesen mosolygottál reá, én egygy hosszú fejér ruhában voltam, 's messze állottam tőled. [...] Kiáltani akartam rád, de nem vólt szavam, ebben a' rettenetes el-tsiüggedésben lábadohoz borúltam, 's fel-ébredtem.”¹⁹

A másokban való önmegértés másfelől a Bácsmegyeyhez hasonló léthelyzetű emberek megismerésében jön létre. Bácsmegyey gyakran ír szerencsétlenül járt szerelmesek tragikus történetéről, amelyeken keresztül megérti életérzése végzettségét. Egy temetési menet látványa is önmeghatározása alapjává válik:

„Ma reggel egygy fiatal szép lyány' koporsóját vitték-el ablakom alatt [...] Te böl dog – böl dog vagy! kiálték! 's le-hallatszék kiáltásom. Te is utánna mégy. [...] Ó! el-beszéljem é, mit láttam? – Mantzit magános szobájában az el-heroadtt, meghóltt Bácsmegyey felett láttam sírni.”²⁰

Erzsus és Jászai története és a sorsukba történő beavatkozás ösztönzi Bácsmegyeyben azt a végső felismerést, hogy szerelmének beteljesíthetlensége életének megszűnését jelenti. Mindezek a prolepszisek egyben kicsinyítő tükörként is működnek, s mint ilyenek, az olvasót irányítják, vagyis az ő rejtekhelyeiként értelmezendők, hiszen egyetlen értelem, vagyis az érzékeny történet teleologikumát erősítik.²¹

A Fanni esetében is felismerhető ez a szereplőt és az olvasót is karakterizáló narratív eljárás, ráadásul éppen az idő és egyben a történet linearitását tematizáló passzusban. Fanni saját sorsát megjósolva ebben a prolepszisben kilép a természet körforgásából, ami története céljának beteljesülését jelenti:

„Derül a' Kikelet. Elevenség és Élet terjed mindenfelé tőle. Én bennem az éltető Erő Napról Napra fogy. Elestek Tetemeim, szegény Szívemet durva Héjj borította-bé... Mint repdesett másszor Tavasz' Eljöttére! A' legelső Fetske, melly mellettem elcsapongott, a' legelső Gólya, melly a' Levegőbe' evezett, édes Andalodásba hozott... A' Patsirta fennyen járó tsavargó Éneke Öröm-Hírmondó volt. A' Rózsabimbó, a' Kikirits, mellyet legelőször megláttam, örvendező Kiáltásra fakasztott. Most megrezzent a' Fetske, a' Gólya Képzelődésem' félrevezeti, és a' Messzeség, Elválás, Elreppentés Képeit támasztja fel bennem. A' Patsirta

halálos Éneket dalol. A' Kikirits és a' Rózsabimbó (így sohajtok) talán a jövő Tavaszkor Síromon nyílik. – – Hová lettél gazdag Képzelődésem! a' melly akkor is gyönyörködtető valál, midőn édes Szomorúsággal árnyékoztál be! Kiapadott e' szép Folyamatod? – vagy ki zavarta meg tiszta Kristályodat? – – A' tavaszi Fellegek, mellyeket a' Magasság' Üregében a' Szellő renget, bús Árnyéket hánynak a' tsirádzó Mezőre, és széjjelszaladoznak zöld Táb-láján... Mint ezek, eggy Pillantatban, úgy múlik el az én Életem is. A' Múlándóság' szomorú Képei követnek itt, a' hol Lábam alatt, Fejem felett, 's körültem ezer Élet ered, és minden új Életre felkél." (276.)²²

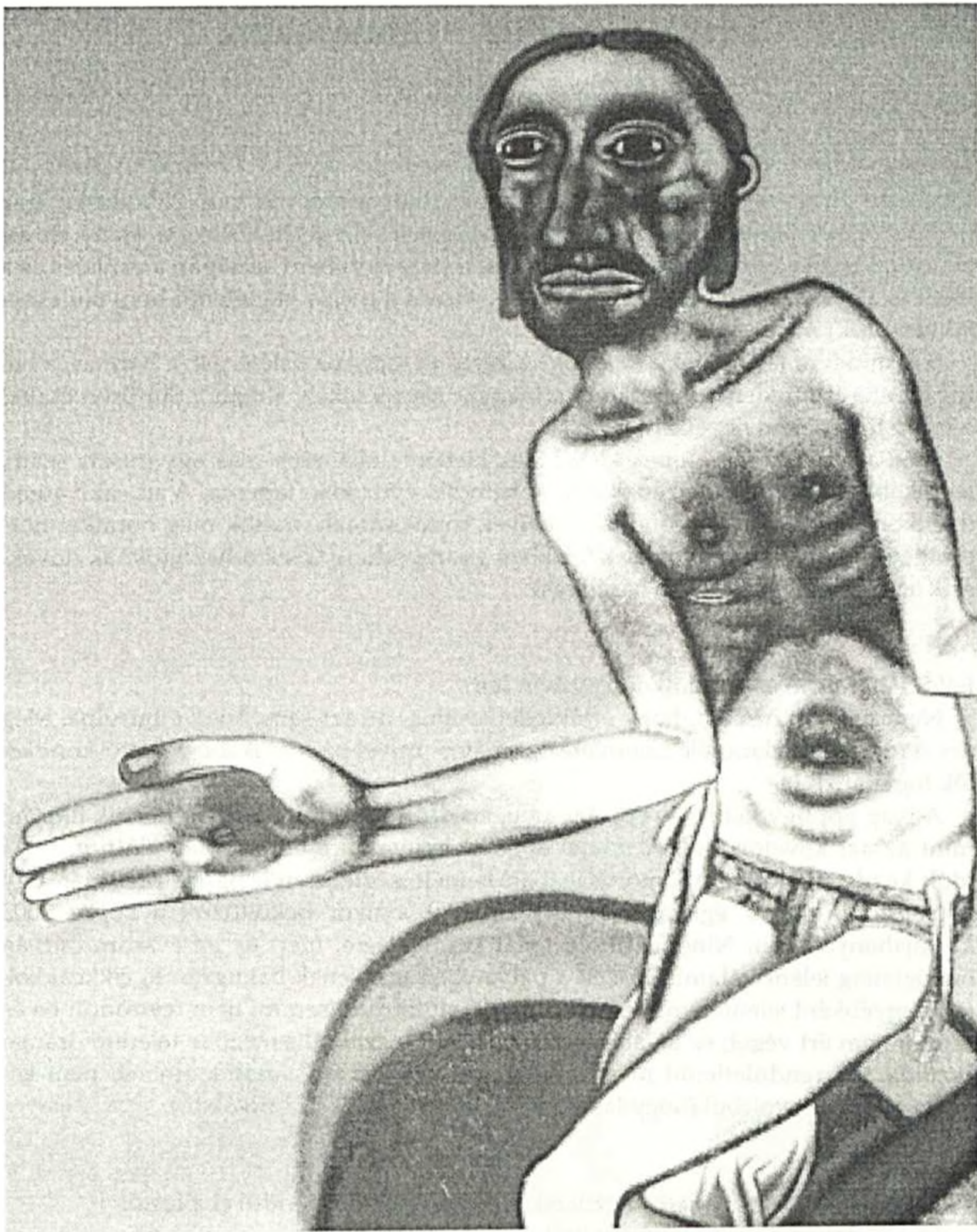
Az olvasó tehát nem csak leskelődőként, a valóság illúzióját élvezve rejtőzködik a szövegben, hanem paradox módon meg is szólítja őt a szöveg a befogadás megkönnyítése végett, ami viszont éppen a napló- és levélregény műfaji paktumának érvényességét ássa alá. A *Bácsmegyeyben* és a *Famiban* is felismerhető rejtőzködő olvasó tehát elvezethet az érzékeny napló- és levélregény leírásának újabb vonatkozásaihoz, illetve egyáltalán annak megerősítéséhez, hogy az olvasó személye éppen azáltal megkerülhetetlen, mert mindig ott rejtőzködik minden szövegben.

Jegyzetek

- ¹ Az extenzív olvasás információszerzésre, illetve időtöltésre irányuló tapasztalata mellett visszatér a népi olvasás egyik alapvető vonatkozása, vagyis a szöveg és a befogadó intenzív kapcsolata, amely itt a XVIII. században kifejezetten érzelmi síkon valósul meg. Éppen ezért nevezhető ez a recepció érzékeny vagy empatikus olvasásnak, melynek eredménye a szövegélmény intenzív behatolása a befogadó életterébe. Vö.: Roger CHARTIER, „Népi” olvasók, „népszerű” olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig, illetve Reinhard WITTMANN, *Az olvasás forradalma a 18. század végén? = Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, szerk. Guglielmo CAVALLO és Roger CHARTIER, ford. SAJÓ Tamás, Budapest, 2000., 305–347.
- ² Vö. *Littérature française, Le XVIIIe siècle, vol. II., 1750–1778.*, éd. par. Robert MAUZI et Sylvain MENANT, Paris, Arthaud, 1977., 69.
- ³ A napló- és levélregények kapcsán azonban mégsem annyira felesleges ez a kijelentés. A levél létében ugyanis a valakihez szólás, a szöveg elolvasásának bizonyossága definitív módon van jelen, ilyen szempontból tehát erős metaforája is irodalmi mű és befogadás történéseinek. A napló viszont eredendően nem engedi meg a megírás aktusán kívül a szöveg befogadását. Irodalmi műfajként is természetesen beleíródnak a textusokba ezek az eredeti konstituáló elemek, azonban nyilván módosult formában, magával hozva egy szélesebb körű befogadás következményeit.
- ⁴ Vö.: BÓKAY Antal, *Irodalomtudomány a modern és a posztmodern korban*, Budapest, 1997., 66–69.
- ⁵ Philippe Lejeune azokat az általában autodiegetikus narrációt választó szövegeket sorolja az önéletírói/autobiografikus paktum (vagyis az olvasó felé a szöveg által implicit módon közvetített műfaji keret, értelmezési mód, sőt olvasói szerep) körébe, amelyekben a szerző, a narrátor és a szereplő személye deklaráltan identikus, az elbeszélte történet pedig ebből adódóan referenciális. Az ebbe a körbe sorolható szövegek, felvetve az irodalmiság mértékének kérdését is, elsősorban a bennük rejtő olvasói paktum által foghatók egybe, s kevésbé a belőlük elvonható egységes műfaji kritériumok alapján. Így természetes módon nyílik meg az út a „fikciónak” nevezett

- alkotások felé. Philippe LEJEUNE, *Le pacte autobiographique, nouvelle édition augmentée*, Éditions du Seuil, Paris, 1996., 26–27.
- ⁶ Genette hívja fel a figyelmet az *elbeszélés* vagyis a *récit* összetett jelentésére, amelynek hozadéka éppen az általunk vizsgált műfaj szempontjából lehet érdekes. A szó egyrészt narratív közlést, vagyis egy szóbeli vagy írásbeli eseményt közvetítő műfajt jelöl, másrészt az elbeszélte történetet, harmadrészt pedig a narráció aktusát, a történet elbeszélését. Gérard GENETTE, *Figures III.*, Paris, Éditions du Seuil, 1972., 71.
- ⁷ Vö.: Regina Bochenek-Franczakowa, *Le roman épistolaire à voix multiples en France de 1761 à 1782: Problèmes de forme: destinataire-destinataire*, Krakko, 1986., 32–38. A szerző egyébként az *Új Héloïse*-től a *Veszedelemes viszonyokig* megjelent francia levélregényeket elemzi kifejezetten a narrátor, a szövegbeli befogadó és az olvasó szerepeinek szempontjából. Vö. még: Dorrit COHN, *Áttetsző tudatok*, ford. CSERESNYÉS Dóra, = *Az irodalom elméletei III.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, 1996., 81–193.
- ⁸ BAL, Mieke, *A leírás mint narráció*, ford. HUSZANAGICS Melinda = *Narratívák 2.: Történet és fikció*, szerk. THOMKA Beáta, Budapest, 1998., 170.
- ⁹ *Fanni' hagyományai* = *Uránia*, s. a. r. SZILÁGYI Márton, Debrecen, 1999., 182.
- ¹⁰ KAZINCZY Ferenc, *Bácsmegyeynek öszve-szedett levelei. Költött történet*, Kassa, 1789., 235.
- ¹¹ *Fanni' hagyományai*, i. m., 184.
- ¹² Genette az *Ordre* vagyis az időrend című fejezetben tárgyalja az elbeszélő műfajokban a történet időrendjének, illetve a történetmondás időrendjének egymáshoz való viszonyát, konkordanciáját és diszkordanciáját. Gérard GENETTE, *Gérard, Figures III.*, Paris, Éditions du Seuil, 1972., 78–79.
- ¹³ A *Fanni' hagyományai*ban az évszakok említése, illetve néhány dátum, a *Bácsmegyey*-ben pedig a következetes dátumjelölés erősíti a történetmondás időrendjének egybeesését a történetével.
- ¹⁴ Gérard GENETTE, i. m., 79.
- ¹⁵ KAZINCZY Ferenc, i. m., 71–72.
- ¹⁶ Uo., 63–65.
- ¹⁷ Gérard GENETTE, i. m., 105. Genette elemzésében ugyanitt megállapítja, hogy ez a fajta narratív anakronia sokkal ritkábban fordul elő a nyugati irodalomban, vagyis az európai civilizáció elbeszélő irodalmát jellegzetesen a nemtudás izgalma és a jelentéskeresés fogalmai írják le. A szerző ezt a némileg elnagyolt kijelentést hamarosan pontosítja annyiban, hogy a XIX. század klasszikusként értelmezhető regényirodalma nyomán rögzült koncepcióhoz köti a prolepszis kizárását. Todorovot idézve a proleptikus elbeszélést „*intrigue de prédestination*”-nak, vagyis eleve elrendelt cselekménynek is nevezi.
- ¹⁸ Az anticipációhoz kötődő önértelmezésen felül a tükör ad lehetőséget saját maga elemzésére, amelynek természetesen nincs köze a narratív anakroniához. *Bácsmegyey* a Mantzi bátyja rendezte bálban pillantja meg magát a tükörben, s önmaga felismerése döbönt rácsodálkozással párosul: „*Véletlenül eggy nagy tükörbe találtam tekinteni. Istenem! mint nem ijedtem-el! Tovább tekintetem, 's minden tükörben az én képemet – az el-hagyott, meg-utáltt kedves képet, – el-sárgúlt ortzámat, 's szemem' kétségbeesett pillantását láttam.*” KAZINCZY Ferenc, i. m., 56–57.)
- ¹⁹ Uo., 17., lásd még 225.
- ²⁰ Uo., 171–172.
- ²¹ Ugyanakkor érvénytelenítik is a történet tétjét, hiszen azt mindvégig kimondják, így, amint már fentebb utaltam rá, az elbeszélte történetről az elbeszélés módjára, vagyis a nyelv alakítottságára helyez(het)ik át a figyelmet.
- ²² *Fanni' hagyományai*, i. m., 276.

Földi Péter festőművész 60 éves

HANN FERENC

Fésületlen sorok születésnapra

– Földi Péternek –

Jól tudjuk, hogy a számoknak mágikus-misztikus jelentésük van. Különösen igaz ez Földi Péter bonyolult, alapvető létigazságokat felfedő festészetére, mely lényegében az ember és a kozmosz kapcsolatát, a létezés mibenvalóságát, a születés és a halál (s az eközben megtett végtelenül egyszerű s mégis végtelenül bonyolult cselekvéssorok) misztériumát beszéli el.

Sok mindent jelentenek a számok. A zérus (a tojás) az ősléteezést; a hármas, a hetes jelentését mindenki ismeri, aki a magyar népmeséken, s nem a Simpson család bárgyú történeteinek nevelkedett.

A 60-as szám a mi – kinek kies, kinek kietlen – tájainkon csak egy puszta szám, leginkább korjelző: nemzedékünk a hatodik évtizedét tapossa. Van, aki vigad ilyenkor, van, aki elkomorodik, némelyek tortát sütnek, mások meg boraikat hörpintgetik; bizony immáron csak lélekben gyarapodunk (csak a hazugoknak növekszik az orra olcsó vicclapok hasábjain).

*

Földi Péter festő és gondolkodó 60 éves lett.

Nem nagyon hiszem, hogy ettől fellelkesülne, de azt sem, hogy elbúsulna. Még azt sem, hogy valamiféle számvetést csinálna, mivel az leginkább a kettőskönyvek foglalatossága.

A Nap éppúgy kel fel és éppúgy nyugszik le augusztus havának tizedik napján, mint az azt követően, az *Aranykapu* éppúgy nyitva áll a beavatottak előtt, mint az idők kezdetén, s az a nyomorúságában is méltóságteljes női figura pontosan úgy kapaszkodik fel az égi lajtorján ma is, mint amikor beköltözött a képbe 2003 kitudjahanyadikán. Nincs szükség tehát számvetésre, mert ez az évszám csupán biológiailag jelent valamit, hiszen a pályáívből nincsenek bakugrások, cikkcakkok (ami egyébként jelentős művészeknél is elő-előfordul), semmi nem fejeződött be és semmi nem ért véget; ez a valóságot is valamiféle szakrális mezőbe telepítő drámai „színdarab” rendületlenül megy tovább, a „rendező-író”, mondhatnánk, nem enged a negyvennyolcból (hogy lazuljunk egy picit a számmisztikában).

*

Voltaképpen már a kezdetek kezdetekor eldőlt, merrefelé indul el a festő.

Hazai előképei nem nagyon voltak.

Főiskolai mesterei (Blaskó János és Seres János) „legfeljebb” az etikus művészi magatartást, mint megkerülhetetlen, kötelező mintát adták át neki (s ez egyáltalán

nem lebecsülendő dolog), van Gogh pedig a festői hitet, a festői erőt, a világi hívságokkal való szembenállás lehetőségességét... És még valamit: azt, hogy a legbanálisabb, legföldhözragadtabb tárgynak is helye lehet a magas-művészetben.

(Földi Péter a hetvenes évek derekán a Salgótarjáni Öblösüveggyár KISZ klubjában állította ki a *Termés* című munkáját. A képen egy Rembrandt-barna tónusokkal megfestett szakajtóban halmozódó hagymakupac volt látható, erős felülnézetben. Van Gogh Borinage-ban rajzolt szakadt bakancsai jutottak eszembe azon a délutánon.)

*

Hogy később mi történt, azt megírták a művészettörténet-tudomány legjobbjai, elsőképp Supka Magdolna, Manna (néni), aki bizonyára az égi mezőkben sem képes lemondani vágáns betétekkel tűzdelt igaz és okos mondatairól, Nagy Pali író és mecénás, a Párizsba szakadt kiváló barát, Pap Gábor, a misztikus bölcsele, és más jeles elmék.

De derekas munka H. Szilasi Ágota kitűnő tanulmánya abban a summázó szándékú albumban, melynek végtelenül egyszerű címe tartalmazza a lényegét: *FÖLDI*.

Post scriptum: Kedves Péter! Isten éltesse!

Adiabolikus manus

útilapu Földi Péter legújabb műveihez, ágyaspálinkájához és a naphoz

A napraforgók a nyár ezen időszakában Gyarmatról Somosra haladva délután keletre néznek. Megbolondultak? A kelet-nógrádi kozmoszon vágató holdezüst Astránk odafelé nem látja arcukat, csak a sárga taréjkoszorú szélét, mint valami ellenfény sziluettjét. Minden más feledhető. A jótékony légkondicionáló és a kinti kánikula antagonisztikus ellentéte amúgy is zavart okoz az ember és a természet harmonikus szimbiózisában, gátolva ezzel az időben Miklósunk által diktált maximum 90 km/h sebességű csorba okozta akklimatizációt.

Az akklimatizáció hiánya érzékennyé tesz – ez Csemniczky Zoltán pipájából kiszagolható. Mármint egy óra multával az újabb Somoson, mely elhagyta a Nagy Testvért, s magában ugrott a lét végtelen s a finanszírozás véges kihívásai elé. Földi Péter a falu közösségének embere is: élcsapat és identitás, haver és ikon egyszerre – korszerűség és hagyomány. Aki főiskolai tanulmányai után visszatért a röghöz, először csak egzisztenciális könnyebbség (állás és szállás), majd talán élete végéig, örök hálát adóan a szülőföld és a szülőfalu szaga, íze, arca, ihlete és hitele miatt. Hol minden nyúlcsapás a kocsmába vezet. Nem, nem a rókák, hanem a metafizikai tény miatt. Mondjuk, mert itt (ott) közel az Isten, legalábbis az isteni.

Példának okáért Péter három éves ágyasa, a pálinka is. Amitől a változás szívvel látható: a légkör tőle stabil. A függőleges hőmérsékleti gradiens az adiabatikus (hőt cserélni akaró) állapotváltozáshoz képest meredekebb. A légrétegek függőleges irányú elkeveredése gyenge, télen a kéményből kilépő füstcsóva nyílegyenesen felfelé mozognak. Nyáron viszont lecsüccsen tőle a vendég. Többek közt hatalmas olajképek előtt. Egyenként a hat alakuló előtt sorban, mint a gyerekek. Alibi gyanánt, hogy 59 tavasz elszaladt, amit a néma hajkorona séma is bizonyít. Egyre jobban hajaz a mester képeinek kútkáva bugyaira. E féreglyukakra, világsémákra, nő/férfi egységre, nap/holdra, melyen át vándorolnak a dimenziók, az idő meg a tér, mindegy (illetve nem mindegy, de most ehhez tízezer karakter kevés). Kábé ennyi látogatásunk indoka.

Földi Péter klasszikus értelemben vett táblaképfestő. A messziről érkező első impulzusa, hogy mesterségének kézművese, briliáns technikus is. Elvégre matektanár is. Nála a 4-5 négyzetméteres képek is simák és feszesek, vetemedés nélküliek, a farostlemezre kasírozott vászon nem hajlik fel, a festék nem pereg, a száradási idők tiszteletben tartva, a fésűs faktúrájú felületek (életfák, kévék) sziszifuszi módon több ezer ecsethúzással tökéletesre formázva, a lazúrok zavarba ejtőek, mint a sokszor kontrasztos színfoltok átmenetei, vagy a kontúrok. Ez a hollandus virtuozitás pluszerőt kölcsönöz a képeknek, hiszen egészen közélről is olyan fantasztikus részletgazdagság tárul fel rajtuk, ami távolról sem válik kaotikussá: a szín és formavilág gondos alakítása, mérlegelése miatt. Pedig nincs hely a nagy képek messziről

való szemléléséhez. Marha meredek domboldalon van a ház. Péter festékallergiája miatt ugyan a két fedetten túl két szabadtéri műteremrész is akad, ám a távlat ezekben sem ideális, 4-5 méternél nincs mód messzebb menni. Ráadásul a fényre is folyton ügyelni kell, minden helyszín csak bizonyos napszakokban használható. Két legutóbbi nagyméretű pannóját a debreceni egyetem aulájában kiállítva tudta igazán ideális körülmények közt megfigyelni. Ezt a látványt ilyenkor elraktározza, és visszaemlékszik az akkor megfontolt változtatási szükségletekre. Ennyiben csúszik program a képek alakulásába, de zömmel a Somoskőújfalun létrejövő mester és műve közti interaktív alkotó folyamat szüli az alakulásokat. Ráadásként Péter reliefnyi festékmennyiséggel dolgozik. Ez pedig lassú száradást, az idő pedig adott esetben színváltozást is jelent. Úgyhogy emiatt is, de persze a befejezetlenség érzete okán is évekig készülhetnek a képek. A *Földemlék* például három éve.

Most hat képen dolgozik. Három óriási álló formátumú pannón, és három megszokott nagyságú fekvő formátumú képen (Csemniczky hozzáértő hermeneutikai megjegyzése szerint az álló formátumok időskor felé egyre gyakoribb preferálásának a Viagra kékjéhez hasonló freudi inspirációi vannak – de én kontra: „70 felett is vadul szexel a gyönyörű Jane Fonda”).

A hat kép között eddigi legnagyobb méretű munkája a már-már absztrakt *Földemlék-Harmadnapon*. Az ismert sámándob/életfa/nap motívum fehér síkra helyezve, e köré komponált a bordóba hajló barna terű pannó. Öt fekete/bordó bugyorból felbukkanó (abba merülő) állatfej emberszemekkel. Négy mögött egy-egy kukucs-káló őrző. És mindez az újjászületés narrációjában: az alászállástól a körön kívüli égbemenetelig. Megismert gyötrelmek saját (örök) feltámadásáról, a madaras figura megfelelő méretéről, erős és halvány kontúrokról, picassoi formagyúrásról.

Másik kép a ragyogó olívdzöldbe mártott (ez is nővum, hisz oly ritka a zöld Földinél) *Fanyűvők felesége* tavaly kapta az első ecsetet. A '89-es *Fanyűvő* párja. *Fehérlófia* közismert barátai, a nagy erejű férfiak bumfordi (mégiscsak óriás) hölgye, amint a törekeny életfa tetején a madártoll-lombba kapaszkodik. Nem a férfiember által kirántott, hanem a szájában nevelt, mint *Jessze* ágyékából kinőtt mitikus fa. Tíz kacska, öt férfifej és tizenkét fácska közt. Lent van, és Fent van, a kép középső harmadában csak a szederjes kígyós fatörzs. Asszociációs paradicsom.

Harmadik a *Kútbanézők*, mindössze egy hatalmas kör (kútkáva), s benne fehér foltban két arc, úgy mint a *Földemléken*, az egyik, a háttérből kukucs-káló őrző. Egyszerű gyerekkori kép, a nagymamával a kútvíz világító tükrébe néző festő gyermekként. De lehet Isten egére nyíló *opeion*, mint a római Pantheonban, vagy a mantovai Camera degli sposi Mantegna freskóján. Nekik mi kút, nekünk ők égbolt, nekik mi mélység, nekünk ők szabadság, pedig a tükör miatt mindkettő mi vagyunk. A kép legalább kétharmada fémesen izzó rembrandti bronzfelület, mintha agyagban formázott öntvény lenne, reprodukálhatatlan faktúra. Eszünkbe jutnak a Friedrich festette semmik. Most még a kép 2005-ös párja is: *A kútásó az égre néz*.

A *Harmadnaponnál* a húsvét misztériumáról mesél, a nagypénteki harangzúgásról. Az *Én istenem...* Krisztusa dobra feszülve Leonardo Vitruviusi figurájának parafrázisaként. Néhány ceruzavázlat a korpusz formájáról, ahogy tökéletesedett *A lápvidek táncosán* megismert síkba kifeszült kéztartás, s ahogy végre dinamikus lett az *Ugrókötél I.* főhőséhez hasonló lábtartásával az „áldozati figura”.

Mellette a földön a *Panelfecskék* kékje egy újabb kísérlet. Egyrészt először fest absztrakt részletet: egy stilizált panelházzal. És egy trükk is: mintha kézzel festett festékfelrepedezések lennének a megszokott űrháttérben. De nem, ez is a mester anyagismeretét dicséri: a különböző száradási idejű, állagú és színű festékek ügyes egymásra hordásának eredménye.

A *Hangyaboly* '90-es években megismert fehér fény-térárját már a tetőtéri műteremben mutogatja. Jókedvűen merülünk egy valóban egymásra épülő társadalomba, Isten legkisebb városlakóihoz. Oly odaadón, mint a Földi pályája elején pingált babszemek és hagymák.

„Van Gogh úgy fest mint a gyerekek, a teremtés pillanata és gesztusa nem válik szét, gondolat és gesztus egységben van” – ez az ideális alkotó folyamat. „A festmény meditációs objektum, a képek ősi mitikus tulajdonságait hordozó varázserő központ. Ha nem az, értéktelen” – ez pedig a minden művész által vágyott remekmű ismérve. E kettős mérce közé feszül minden más a népi hímzések dekoratív színvilágától a hagyományok szabad összemeseléséig.

A kétszer is feldolgozott *feltámadás* téma az örökös újjászületés drámáján túl óhatatlanul összekapcsolódik azzal, hogy Földi Péter odahagyta a civil világot. Harminchét év tanítás (általános, majd főiskola) után, fél éve nyugdíjba vonult. Ezzel (illetve Szurcsik távozásával) Egerben lényegében megszűnt a legerősebb kézműves képzőművészeti műhely hazánkban. Az új vezetés elektronikus (virtuális, intermediális) koncepcióját nem tudta magáévá tenni. Eszközrendszer, mint tartalom, Földinek túl öncélú – igazából azt hiszem, hülyeséget mondott. Művészetét végigkövető aktív pedagógiai munkája véget ért, tehát valami újra kezdődik. Ezt a már csak a festészetre csupaszult világi tevékenységet, a Kossuth-díj és a Prima Primiissima jelölés okozta megfelelési kényszert (József Attila-i, Bartók-i rang) kénytelen ötvözni immár a hatvanadik esztendővel is. Mert „a vidékiségnek is van olyan súlya, amire érdemes odafigyelni”. Nagy kereszt ez, de Péter elbírja. Vidáman, mint a tököst cipelő afrikai fecskék a *Gyalog galoppban*.

Persze sokan csak a vérbő humorra emlékeznek. A székelyekhez hasonlatos pikáns, szelíden trágár Földi mondatokra. Pedig ezek semmi mást nem szolgálnak, mint a sokszor fájdalmasan mély valóságmegfejtéshez szükséges figyelem ébrentartását, vagy a túl komolyan vevés okozta szakbarbár elhülyülés oldását.

Megérkezett Tomkapityu is a jövőből jövő kék Ladájával. Közben Földi új szobrával dicsekszik Zolinak: drótból van. Na tessék, a drótszobrász Csemniczky nimbusza is kusza!

Talán buddhista bölcsesség, hogy a férfi legyen híd a kozmosz és a föld között. Teremtsen egyensúlyt a véges és a végtelen, a technika és az idea között, vagy legalábbis elmélkedjen róla, törekedjen rá. Időt és teret teremtsen erre is. Így legyen teljes. Úgy szeretni, hogy mást ne kelljen gyűlölni miatta. Valóban felemelni, felmutatni valamit, de nem úgy, hogy minden mást nyomunk lejjebb, hanem valódi mércét állítani s hinni bennük. Ellentmondani a sátánnak, de közben megőrizni az erényeket. Gyerekként mennyire ment ez, fejtegetni a felhőket, a csillagokat, bambulni a fűszálakon, a baromfiól kerítésén, elmerülni a létezés tiszta egyszerűségében, végiggondolni a valóságot. Legtöbbüinknél ez a képesség már az iskolában elromlik, ahol nem a példa ereje és a teljes szemlélet, hanem a lexikonok felmondása, az elvárások elfogadtatása megy. „A 4-5 éves korra kialakuló vizuális nyelvet

kellene megerősíteni, gazdagítani, s nem azt, ami van: egy művészképző modellt erőltetni”. A tanító Földi a horizontális perspektíva törvényeinek bemagolása helyett diákjait körbevitte a faluban, megsimogattatta vele az állatokat, a házak, kerítések falát, meséltette az öregeket a diákoknak, hogy minden érzékükkel értsék a valóságot. Nem ő találta fel, de csinálja, megéli, felmutatja!

A Földről elmélkedők, miután lejegyzik az egyre gyarapodó formai analógiákat – Van Goghtól Csontváry-ig, Klee-től Tóth Menyhértig, a sumer plasztikáktól a tibeti mandaláig, s a különböző népművészetektől a gyermekrajzokig – szinte mindegyikük etikáról kezd el diskurálni minduntalan. Már-már szerelmesen elmerülve Földi valóban hiteles, egyszerre bukolikus és heroikus személyiségében. Állócsillagszerű egyéni mitológiát, formanyelvet teremteni klasszikus táblakép festészeti eszközökkel a kortárs művészetben, ahol a műkereskedelem és a globális kultúrpolitikák félévtizedenként dobnak piacra gyakran igen silány művészeti divatokat, új technikai eszközrendszert, médiafelületet – nos, ez valóban stabil etikát igénylő férfimunka. *Adiabolikus manus* kell hozzá, aki nemcsak kezében, de jelenvalóságában is maga az igazi – nem csak keresztény értelmű – angyali ártatlanság.

Hazafelé menet Somosról Gyarmatra, most a holdeziüst Astrával szembenéznek, ismét keletre a napraforgók. Röhej! A fényérzékeny növényekben, mint a napraforgó is, sok *auxin* nevezetű növekedési hormon van. Ez az anyag csak az árnyékos oldalon tud vándorolni, mert fény hatására elbomlik. Tehát a napsütéssel ellenkező oldalon az auxin hatására nő a növény, ezért ez az oldala hosszabb lesz, így a virágzat a fény felé görbül. Hát ezért kellene fény felé forognia a napraforgóknak. Na de este nyugat helyett keletre követni a Napot? Mintha Somoson lakna? Micsoda bódult allegória ez? Augusztus tizenegy után már a Földi is előbb lesz 100, mint 59, de napnyugtának nyoma se! Rendkívüli természet. Isten éltesse!

Az élet tüneményeiből

Naplóbejegyzés F. P. 60. születésnapjára készülvén

Mindig hadilábon álltam az Idővel.

Mostanában – egyre sűrűbben – arra a kényszerű felismerésre jutok, ha be is áll köztünk ideig-óraig a tűzszünet, tartósnak ritkán bizonyul. A fegyvernyugvás múltával pedig részleges vereségeim a csatavesztések során egyre súlyosabb veszteségekkel járnak.

Valójában nem volt ez mindig így.

Pontosan emlékszem kései gyermekkoromnak arra a hajnalára, amikor örökéletűnek hitt 93 évet élt nagyapám hosszan exitált. Mire megvirradt, a gyermeki idők teljességének áttetsző burka, amely addig óvón körülvelt, mint Hieronymus Bosch csodákkal teli kertjében valamely lényeket a buborékgömbök színes kerekdedsége, hirtelen odalett, volt-nincs mesebeli gyorsasággal elillant a múlhatatlanság érzete. Azóta élek tartósan az idővel vívott küzdelem biztos kimenetelű fegyverzajában. Szerencsémnek tarthatom, ha az olykor-olykor mégis beálló látszatbékék idején olyan rezenéstelen tudok lenni hétköznapjaim nyergében, mint amilyen rezignációval poroszkál Dürer 1513-as rézmetszetén az ördögtől és a haláltól riogatott lovag, hű kutyájától kísérve.

Zaklatottságomat fokozzák, esélyeimet gyengítik, veszteségrátámat nagyságrendekkel növelik, ha a hozzám közelálló körében látom, mások is vívják, velem párhuzamosan, ugyanazt a küzdelmet, ki-ki a saját arzenáljából sebtében előkapott fegyverekkel. Bizonyos évfordulók az éjszakai levegőget pásztázó, harci repülőket csapdába ejtő reflektorok élességével mutatnak rá az Idővel vívott csatározásaink valódi esélyére.

A 60. születésnap is ilyen képzetekkel sajog bennem, ha nem az enyém is, akkor is. Földi Péteré különösen. Azért, mert a kortárs alkotók közül elsőként éppen az ő festészetében értem tetten, sűrűn aztán a mögöttem hagyott évtizedekben, hogy a gyermekkor zavartalan világegészre képes öntudatlan képzetrendszere, egyféle magasabb szintre emelt teljesség, amely már-már a kozmológiai állapotot formázza, miként állítható helyre, szinte a derüig és önfeledtségig fokozva. Magyarán: gyermekkorom sebzetlen világát volt képes visszaadni múltó éveim zavarodott mindennapjaiban. Néhány zenemű, egy-egy vers, jelesen emlékezetes regényszeletek, magunk választotta múzeumzugokban némely műtárgy, önkényes képkivágásaink a természetből, s persze a csillagos ég fölöttünk, társulva jó hittel a lelkünkből, szóval nem sok minden, alig pár teremtett dolog képes erre a csodára.

Földi Péter művészete, miként – szokásrendemmel ellentétben – kitárulkozóan bevallottam, megtette velem ezt a csodát. Ezért is sajnálnám, ha idősavanyította lelkem mélabút vinne (illetlenül) a saját ünnepébe. Hetek óta, magamnak is meglepő hévvel, kutattam hát, milyen ékességet tehetnék eléje, amely emelhetné jeles ünnepe fényét. Először arra gondoltam, felolvasom neki a belgák népszerű írójának,

Felix Timmermans nálunk is hozzáférhető Pieter Bruegelről írott életrajzi regényének Pieter gyermekkoráról szóló oldalait. Idillinek képzelem el a jelenetet. A 2009-es év hőségutával sújtott nyara után már enyhületet hozna az őszelő alig észlelhető jelentkezése. F. P. hegyoldali kertjének lejtőjén a legendás festőfészker kínálkozna helyszíneként. Ő zavartalanul festene, jómagam pedig óvatosan recitálnám neki Timmermans sorait a brabanti tájról, ahogy Pieter szemével láttatja velünk az író: „Önkéntelenül is érezte, hogy az emberek és az állatok élete a földhöz kapcsolódik, a földhöz vonzódik, s hogy parányi és tehetetlen mindaz, ami tovakúszik a földgolyó tágas kérgén, melynek belsejében a pokol lakozik. Csak mint egy nagy egész részeit ismerte a tárgyakat és embereket – mint a táj és messzeség részeit, ahogy a fák lombozata is levelekből áll. És mindaz, amit ezután rajzolt, olyan, mintha a padlószoba ablakából látná az ember. Heves vágy lopakodott szívébe magaslatok, fák, malmok, templomok után.” És így tovább, felvonultatván Brabant minden ékességét.

Aztán mégis a véletlen segített. A nyár elháríthatatlan és reményt hordozó, mindent kitöltő feladatoként óvodás korú kisunokáimmal telt az idő, aminek múltatában egyik kedvenc elfoglaltságunknak a képzőművészeti albumok lapozgatása, a reprodukciók tárgyi világának megnevezése bizonyult. Egyik alkalommal Hokusai színes metszetei kerültek elénk. Akkor villant az emlékezetembe a zseniális japán mester kortársak által följegyzett jeles mondása. Abban azonban máig nem vagyok biztos, vajon olvasmányaim rögzült emlékeként, avagy társasági alkalmak ingyen ajándékként, esetleg gyermekkorom valamelyik bölcs parasztjának emlékezetem által átértelmezett szavaiként kezeljem-e Hokusai mester megnyugtató előrelátását. Holott úgy tudtam, jól eszembe véstem Montaigne ironizálását azon ostoba szokásunk fölött, ahogy különbséget teszünk a „Hallottam” és az „Olvastam” között, más súlyúnak tartván egyiket a másikánál, ahelyett, hogy az állítás igazát latolgatnánk.

Mintha a gyermekkorom szappanbuborékját tartanám szalmaszálon, úgy óvtam a távolkeleti mester megvilágító szavait, amíg a kicsik délutáni alvásideje alatt tollhoz-papírhoz juthattam végre: igen, ez lehet az én méltó születésnap ajándékom! Mert haladékot ad, mert elveszi a leélt idő szakaszjelző határának keserédes ízét, mert újabb feladatkijelölésre buzdít, s nem taszít a múlandóság miatti melancholiába; és még dac sincs benne – sokkal inkább Kelet bölcs nyugalma.

Szóval, japán kiválósága egyszer úgy vélekedett (arról nem tudok, hány éves lehetett ekkor), 80 éves korában jut majd el a dolgok mélységéig, és 110 éves lesz, amikor munkáin minden pont és minden vonal, a tárgyak, alakok, tájak valóban élővé válnak, s onnantól így lesz ez mindennel, ami a műterméből kikerül.

Így hát, miért is keseregnék (mi okom lenne rá), F. P. hatvan évén?

Az pedig egyenesen dőreség lenne a részemről, ha esendő elemzésem tárgyává tenném, amit eddig a nyilvánosság elé engedett kezei közül. Hiszen a java még hátra van, eztán következik!

Legyek inkább életének egyik tanúja (hol közelebről, hol távolabbról) igaz, nagy pörében – szól a magamnak szóló szerény célkitűzés. Amúgy is meggyőződéssel vallom, már elég régóta, hogy egy olyan léptékű művész esetében, mint F. P., életének számításba veendő tételeihez nem pusztán az alkotói folyamat csupasz végeredménye – a mű! – tartozik, hanem számos más megnyilatkozása is, szóljon az bármiről a hétköznapiok kietlenségében. Hiszen a mindennapok veszendő lim-lomjait

éppen a Mű emelte új dimenzióba, amelyek onnantól már nem tartoznak a lomtanító Idő hatáskörébe. Sokkal inkább a megőrző gondosság nemes feladatai közé.

Bevallhatom magamnak, F. P. hatvanadik születésnapjára készülvén, a nyár ritkán adódó zavartalan órái többnyire a hozzá fűződő írott és íratlan emlékeim feltérképezésével teltek. Miközben látóteremből egy percre sem esett ki, amit eddig létrehozott. Ahhoz azonban könnyen nélkülözhető a magam kommentárja. Az alkalmi kritikákon, méltatásokon túl bárkinek a rendelkezésére áll Hann Ferenc alapvető kötete, Supka Manna szenvedélyes tanúságtétele F. P. művészete mellett, valamint a H. Szilasi Ágota által jegyzett nélkülözhetetlen életmű-katalógus.

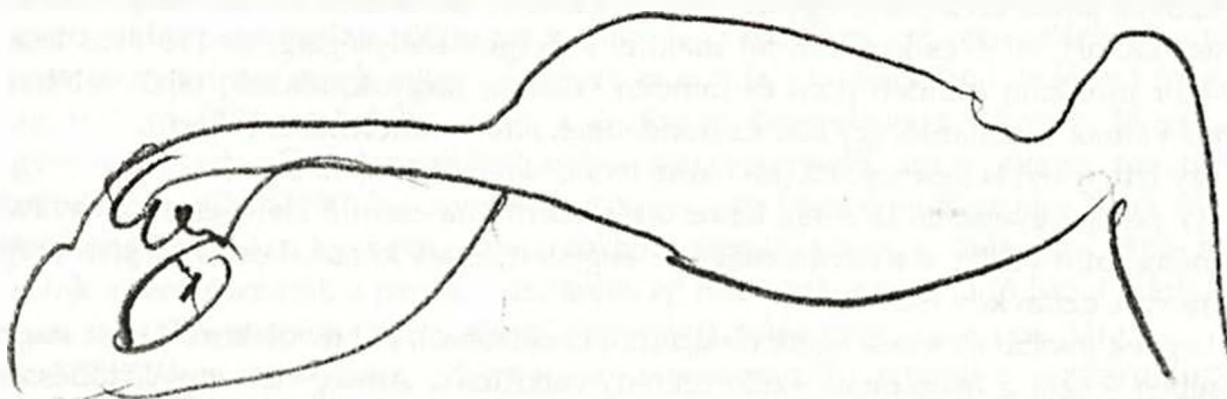
Nem mintha az eddigi pályáról mindent elmondtak volna már, s nem lehetne új szempontú véleményt formálni eddigi munkásságáról. Jómagam szerény ambíciója azonban nem a századik vélekedés közreadását célozza. Sokkal inkább azt, hogy életének tanúságtevőjeként a megírás előtt álló új kommentárokat segíthessem. Majd.

F. P. nyolcvanadik és száztizedik születésnapjáig azonban van még időm.

Koncentrált figyelmem elé történetesen épp az ő művészetének segítségével (is) igyekszem a derű és önfeledtség védőpajzsát tartani, miközben egy percre sem felejttem lappangó sejtésemet: immáron szakaszolható pályájának újabb keletű vonása az antinómiák kiéleződése, a tragikus veszélyeztetettség kendőzetlen jelenléte, s nyomában a szakralitás irányába nyitó tájékozódás. Míg korábban egy-egy rövidebb-hosszabb pályaszakasz módszeres problémafeltáró műveleteit követően – a sajátosan egyéni panteizmusának jegyében – időről-időre olyan lezáró, összefoglaló mű született, amelyben a kiegyensúlyozás és az új harmónia megteremtésének lehetősége a bizonyosság erejével hatott. Mostanában azonban az Idő új fenyegetései és azok változatai mintha nem simulnának el a vásznain az újra meglett harmóniában, hanem megmaradnának a válaszkeresés bizonytalanságában – nagyszerű, sokáig érlelt vásznanon.

Ezért is vélem úgy, messze még a végső számvetés ideje.

Higgyünk Hokusainak.

NAGY CSILLA

„Örökösök vagyunk”

Beszélgetés Becsó Zsolttal

Becsó Zsolt politikus, közgazdász, Nógrád Megye Közgyűlésének elnöke, országgyűlési képviselőként a sport- és turisztikai bizottság tagja. A Kulturális Turizmus Évében a megye jelenéről és múltjáról, lehetőségeiről, perspektíváiról, az elkövetkező kultúrtörténeti évfordulókról, valamint a hagyományhoz fűződő viszonyáról kérdeztük.

– Az Ön életében meghatározó jelentőségű a kultúra, és Nógrád megye fejlesztésében is hangsúlyos szerepet szán az irodalom-, a néprajz- és a történettudománynak. Mire vezethető vissza ez az elköteleződés?

– A kultúra gyermekkorom óta fontos szerepet játszik az életemben. Pásztón nőttem fel, édesapám a művelődési központ igazgatója volt 1970 és ’82 között, 15 éves koromig. Szinte nem volt olyan hónap, hogy több, országosan is ismert színes, énekes, zenekar ne lépett volna fel Pásztón, az akkori szóhasználatnál élve, a sztárok döntő többsége „haknizott” a nógrádi kisvárosban. Szerencsés helyzetben voltam, kisgyermekkoromtól kezdve részt vehettem ezeken a programokon. Például egészen fiatalon voltam először Píramis és Illés-koncerten, személyesen találkoztam többek között Szécsi Pállal, Bitskey Tiborral, Drahotá Andreával, Maros Gáborral, a Záray Márta–Vámosi János kettőssel és Hofi Gézával. Nem csak néző és előadóművész viszonylatában kerültem kapcsolatba a művészekkel, hanem megvolt a lehetőségem arra is – ennyi előnyöm édesapám révén volt –, hogy a műsor előtt vagy után bemenjek az öltözőbe, tehát egyfajta személyes nexus is kialakult. Ilyen értelemben viszonylag korán a hétköznapjaim része lett a színház, ez azonban megváltozott, amikor középiskolásként Békéscsabára kerültem. Bár Csabán állandó társulat működött, a Jókai Színház, mégis viszonylag kevés előadásra jutottam el, hétvégén inkább hazalátogattam a szüleimhez. Később, amikor felkerültem Budapestre, a főiskolára, ismét fontos lett, azt mondhatom, nem volt olyan színház akkor a fővárosban, ahol ne fordultam volna meg. Sajnos, ma már egyre kevesebb időm jut erre, de mindig nagy élmény, ha a hivatalos rendezvények mellett sikerül beiktatnom egy-egy ilyen programot. Legutóbb egy salgótarjáni jótékonysági előadáson voltam, amelyet a forgószínpad kialakításáért szerveztek. Pindroch Csaba rendezte, olyan Salgótarjából és környékéről elszármazott és országos ismertségre szert tett művészek segítségével, mint Szorcsik Viktória, Pokorny Lia és Görög Zita. A könyvekkel hasonló a helyzet: a munkám mellett nem mindig van módom könnyedebb hangvételű művek olvasására. A napi sajtót viszont kivesézem, minden napilapot olvasok, nemcsak jobboldali vagy baloldali orientáltságú kiadványokat,

hiszen az újságolvasás hozzátartozik a szakmámhoz. A hétköznapokban többnyire az interneten keresek rá különböző témakörökre, az érdeklődésemnek megfelelően, a családi nyaralásokra azonban mindig magammal viszek két-három könyvet. Olvasni egyébként mindig szerettem, kisiskolásként nagyon érdekelték az indián regények, Karl May összes műve ott volt a könyvespolcomon. De vásároltam képregényeket és detektívregényeket is, például a Hód-sorozatot Mattyasovszkytól. Akkoriban persze aktívabb kultúrafogyasztó volt mindenki, mert kötelező olvasmányként végig kellett olvasni a hazai és a világirodalom nagyjainak valamennyi regényét. Néhány nagyon tetszett ezek közül, és többször is olvastam, ilyen volt az *Egri csillagok*, amely véleményem szerint cselekményessége révén kiválóan alkalmas arra, hogy valóban élménnyé tegye az olvasást a kamaszok számára, hasonlóan a *Rómeó és Júliához* és más Shakespeare-művekhez.

– *Pásztón végezte általános iskolai tanulmányait. Humán beállítottságú diák volt?*

– Olyan értelemben igen, hogy leginkább a történelem érdekelt, nemcsak a magyar, hanem az egyetemes történelem is. Az egyik kedvenc területem a második világháború volt, ehhez kapcsolódóan sok irányba tájékozódtam, rengeteg életrajzi regényt és dokumentumkötetet elolvastam. Nagyon szerettem a testnevelést, de a mozgás egyébként is hozzátartozott a mindennapokhoz: abban az időben Pásztón, sőt Budapesten is voltak olyan grundok, terek, ahová kimehettek a gyerekek focizni, ugróiskolázni. Pásztón egy viszonylag új, a hetvenes évek elején-közepén épült városrészben éltünk, sok kisgyermekes család volt a szomszédságunkban, és velem egykorúak egész sokasága tűnt fel napról-napra a téren, tehát mindig ki tudtunk állítani egy futballcsapatot. A nyár nagy részét viszont a nagymamámnál töltöttem Ecséden, egy hevesi faluban, ahol szintén a szabadtéri időtöltés élvezett prioritást. Minden sportot szerettem, szeretek, a tájfutást pedig versenyszerűen is űztem, 15 éves koromtól. Bár Pásztón is volt tájfutó egyesület, én Békéscsabán ismerkedtem meg ezzel a sportággal. Meglehetősen sok versenyen részt vettünk, Magyarországon szinte minden tájegységet bejártunk, és külföldön (Olaszországban, Horvátországban, Szerbiában, Szlovákiában) is többször megfordultunk.

– *Hogyan emlékszik vissza a pásztói évekre, mennyiben volt más a fiatalok helyzete a hetvenes, nyolcvanas években?*

– Az akkori lehetőségeket igazából nem lehet összehasonlítani a jelenlegiekkel. Merőben más célok, érvényesülési módok, időtöltési szokások, és részben más gondolkodásmód jellemezte a hetvenes-nyolcvanas éveket. Hogy csak néhány alapvető különbséget említsek: nem volt szólásszabadság, csak nagy nehézségek árán tudtunk külföldre utazni, a televízióban hétfőnként nem volt adás, és persze olyan modern technikai berendezések sem álltak rendelkezésre, mint a mobiltelefon, a számítógép, az internet. Egy autóra, amely nélkül ma nem tudjuk elképzelni az életet, akkor évekig kellett várni, emlékszem, micsoda büszkeséggel töltött el, amikor megjött az első Zaporozsecünk. Igaz, apám azzal ébresztette reggelente a szomszédságot, amikor kiállt a garázból, de mégis, azzal a kis Zaporozsecel bejártuk Szlovákiát, Lengyelországot. Én és az öcsém bent aludtunk a kocsiban, a szüleim pedig egy kétszemélyes sátorban. Ilyet most nehéz lenne elképzelni. Abban az időben egyébként lényegesen több szervezett (igaz: perspektíváját tekintve a mainál lényegesen szűkebb) szórakozási, időtöltési lehetőség nyílt a fiatalok számára. Szerintem a nyári táboroztatás hihetetlenül jó dolog volt: nem is emlékszem

olyan nyárra, amikor diákként valamilyen táborba ne mentem volna. 1979-ben egy hónapot töltöttem el ilyen keretek között Zánkán, korábban pedig három hetet Parádsasváron, a Károlyi Kastélyban, amely most ötcillagos szállodaként funkcionál. Ez utóbbi afféle napközis tábor volt: bent laktunk a kastélyban, tanultunk, és különböző programokon vettünk részt. Így jutottam el Kőszegre is, de természetesen Nógrád megye kedvelt ifjúsági táboraiban is eltöltöttem hosszabb-rövidebb időszakokat. A Balassagyarmat melletti Nyírjes, valamint Salgóbánya rendkívül népszerű gyermek- és ifjúsági centrumok voltak. Később az érdeklődésemnek megfelelően tematikus programokra is jelentkeztem: a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején újságíró táborban, majd KRESZ táborban voltam. Osztálykirándulások keretében eljutottam Miskolc-Tapolcára, Szlovákiába, Zakopánéba. Ennek is megvolt a maga hangulata: szinte mindenki klumpát vásárolt, a piacon hátul ment a csencselés, az árusok forintot váltottak zlotyra. Amikor a családommal először voltam külföldön, Losoncon, több rétegben kellett öltözködnünk, mert melegítőket hoztunk haza, és persze ruszlit, meg „Gömör” sört. Ilyen utat évente kétszer-háromszor tehattünk, mostanra pedig kinyílt a világ: bárhová bármikor elutazhatunk. De ez új igényeket is teremt: a kitágult, felgyorsult világra fel is kell készülni, új ismeretekkel. A nyolcéves kislányom például angol nyelvi táborba megy egy hétre, azt követően informatikai táborba, ezek azonban egészen más keretek között működnek, mint az egykori táborok. Látom, hogy micsoda teher most az iskolának, micsoda teher a szülőnek a nyári tábor megszervezése, finanszírozása. Jó esetben az iskolák megyén belül egy egynapos kirándulást tudnak lebonyolítani, és akkor sem biztos, hogy minden gyerek részt vehet a programon. Régen ez természetes volt. Jó tanáraink voltak, de – hozzá kell tennem – akkor még volt tekintélye a pedagógusnak. Ez sajnos a rendszerváltást követően elveszett, az oktatási rendszer liberális átalakítása következtében ez a szakma jelentős mértékben veszített a presztízséből. De a gyerekeinket a pedagógusokra kell bízni, és egyáltalán nem mindegy, hogy milyen körülmények között végzik ezt a hivatást.

– *Hogyan viszonyult az iskolához, a tanáraihoz?*

– Jó tanuló voltam. Persze voltak kevésbé kedvelt területek, de alapvetően nem volt olyan tantárgy, amiből jónál gyengébb minősítést kaptam volna, mondhatjuk, hogy az „élcsapathoz” tartoztam. Talán egyszer, általános iskolában, hatodik osztályban kaptam egy darab hármast. Érdekes, hogy ténylegesen kitűnő általános iskolában sosem voltam, először az egyetemen vittem haza színjeles bizonyítványt. A középiskolában azonban – ahogy szinte mindenkinél – nálam is beköszöntött egy lázadó korszak, kabáttal, jelvényekkel és hosszú hajjal. Lázadás a tanárokkal, az iskolával szemben: ez jellemezte a csapatot, a közösséget, amelyhez tartoztam. Ennek eredményeként kis híján kicsaptak a középiskolából, de aztán leváltam erről a társaságról is, és véget ért a lázadó időszak. Egyébként a hetvenes, nyolcvanas évekről elmondható, hogy alapvetően két csoportra tagolódott a fiatalosság: egyrészt voltak popperek, félrefésült hajjal, akik divatosan öltözködtek, előnyben részesítettek egy meghatározott zenei stílust és szórakozóhelyeket; másrészt volt egy, a popperekhez képest vadabbnak, provokatívabbnak mondható irányvonal, a „csövesek”. Én (és a társaságom) valahol a kettő között voltunk, ami a zenei ízlésben is megmutatkozott. Leginkább Beatlest hallgattam, de érdekes módon nagyon szerettem a Hungáriát is mint stílust – emlékezetes számomra az 1981-es táncdalfesztivál,

amelyen nagyon nagy sikerük volt, sőt a *Limbó-hintó*val meg is nyerték a döntőt. De szerettem az Omegát is, nagyon jó számai voltak az Eddának, a Piramisnak, a Beatricének – annak a korszaknak számtalan híres zenekara volt, és mindenevő voltam. Ha tehettük, koncertre is elmentünk: akkor a szórakozást tekintve is volt „tér” a fiatalok számára. Ilyenek voltak a kisvárosi klubok Pásztón, de tudjuk, hogy mi csoda pezsgő élet volt Salgótarjánban is, például a Karancs Hotelben, vagy Besztercén. Tele voltak a szórakozóhelyek, rengeteg program volt, nem csak a kultúrházakban, és nem csak kulturális jellegű: lehetett sakkozni, csocsózni, voltak kispályás klubbajnokságok, lehetett együtt zenélni. Utólag én is mosolygok, de saját zenekart is alapítottunk, annak ellenére, hogy nem igazán tudtunk zenélni.

– *Nyomdaipari középiskolában érettségizett Békéscsabán, első diplomáját is ezen a területen szerezte, 1996-ban pedig marketingközgazdászként és közgazdászként (egyetemi és főiskolai képzésben egyszerre) végzett a Budapesti Közgazdasági Egyetemen.*

– Nem állítom, hogy nincsenek nagyon tudatos kamaszok, de véleményem szerint egy tizenéves esetében általában a szülői pályaeorientáció a meghatározó. Én is szüleim indíttatására jelentkeztem a békéscsabai nyomdaipari szakközépiskolába, és miután elvégeztem, csak az volt számomra kérdés, hogy szakirányban tanuljak tovább, vagy pedig visszatérjek a kedvenc tárgyaitomhoz, a történelemhez és a testneveléshez. Mindkettőre volt lehetőségem, de végül a nyomdaipari főiskola mellett döntöttem. A diploma megszerzése után dolgozni kezdtem, és nagyon erős készletet éreztem a továbbtanulásra, hogy újabb területen szerezzek jártasságot. A jogi és a közgazdasági pálya között őrlődtem, de mivel ez utóbbi gyakorlati oldalát tekintve közelebb állt hozzám, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemre adtam be a jelentkezésem. Februárban bevonultam, úgyhogy márciusban csak engedéllyel felvételizhettem, így kezdtem el, sorkatonaként, szeptemberben az első szemesztert. Két és fél éves alapképzés után választani kellett, hogy főiskolai vagy egyetemi karon folytatjuk tovább a tanulmányokat. Úgy döntöttem, hogy mind a kettőt egyszerre végzem el – egyébként nagyon kevesen választottuk ezt a lehetőséget. Ott maradtam az egyetemi karon, de közben elkezdtem a főiskolát, ahol másfél év múlva marketing közgazdász végzettséget szereztem. Tovább folytattam a tanulmányokat, és két év elteltével szereztem meg a következő, egyetemi szintű közgazdász diplomát, akkor ugyanis még hat éves volt ez a képzés. Nagyon érdekelt a gazdaságtudomány, annyira, hogy az egyetem után, a kilencvenes évek közepén a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola szállodaipari szakközgazdász képzésére is felvételiztem, és néhány évvel később abszolutóriumot szereztem. Akkoriban a felsőoktatás biztosságot és tényleges előnyt jelentett a hallgatóknak: az érettségizetteknek csak a tizede tanult tovább, akik a képzés végeztével biztosan el tudtak helyezkedni, az egyetemi és főiskolai végzettség karrierlehetőséget jelentett. Manapság, úgy látom, sokak számára már csak pótcselekvés a felsőoktatás, nem az igazi érdeklődés vezérli a fiatalokat, hanem az, hogy szerezzenek valamilyen magasabb szintű „papírt”. Sok esetben a diploma mögött nincs valódi teljesítmény és érték, ez az, ami miatt devalválódik a felsőoktatás ma Magyarországon, és ez nem vezet sehová. Miközben a másik oldalon nincs megbecsülve a szakmunka: kiváló és képzett szakmunkásokra lenne szükség, azonban a szakképző intézmények presztízvesztése miatt egyre kevesebben választják ezt a pályát. Alaposan át kellene gondolni az oktatási rendszert, hiszen számos probléma ennek eredményeként jött létre.

– Ez bizony már nem csak gazdasági kérdés. A politika mióta játszik szerepet az életében?

– A rendszerváltoztató nemzedékhez tartozom. A nyolcvanas években érzékelhetőek voltak a kimondott vagy leplezett politikai konfliktusok, visszasságok, természetesen én is tapasztaltam ezeket, sokszor a saját bőrömen. Középkiskolás korom egyik legemlékezetesebb problémája – a generációból biztosan sokan értik, miről beszélek – a március 15-i kokárda viselésének kérdése volt, a fiatalabbak el sem tudják képzelni, hogy egykor ez nem volt annyira természetes gesztus a társadalomban. Nem voltam hivalkodóan rendszerellenes: az ellenzéki kategória az egypártrendszerben, a kommunista diktatúrában azt jelentette, hogy az ember bekapcsolódik valamilyen ellenzéki körbe, nálunk, a főiskolán azonban ilyen kör nem volt. Természetesen a főiskola vezetése (ahogy általában valamennyi intézmény vezetősége) masszívan rendszerhű emberekből állt, akik azokat a tanulókat favorizálták, akik párttagok vagy pártközeliak voltak, egyes hallgatók pedig a KISZ-ben próbáltak érvényesülni. Emlékszem, volt egy szoba a kollégiumban, ahol a párt tagjai tömörültek, mit is mondhatnék, ment a zrika közöttünk, a nem párttagok és a párttagok között. Éles konfliktusokra nem emlékszem, az összeütközéseket akkor már viszonylag könnyen kezelni lehetett. Annak ellenére, hogy az életkor is igen vegyes volt: nemcsak az én korosztályom képviseltette magát a főiskolán, hanem voltak nálunk jóval idősebbek, a párttagok között is. Az évfolyamomon például volt nálunk tíz évvel idősebb hallgató – ő „munkás fiatalként” került értelmiségi pályára, miután a párt „kiemelte”, az életútját példázatnak szánták. Egyszer engem is megpróbáltak beszervezni, a katonaságom idején: azzal biztattak, hogy a párttagoknak plusz két nap eltávozás jár. Ez a komolytalan ajánlat is jelzi, hogy a nyolcvanas évek végén már tapasztalható volt egyfajta enyhülés, nyitás. A katonaság protokollján egyébként szépen lekövethető volt a helyzet fokozatos változása: amikor bevonultunk, elvtársak voltunk, Nagy Imre temetésétől bajtársak, majd amikor leszereltünk, urak. Érdekes, zavaros időszak volt. Még a katonaság alatt beléptem a Fideszbe.

– *Ettől kezdve, 1990 és 2009 között meglehetősen sokféle feladatot végzett: politikai szakértői és kampányszervezői feladatokat látott el, majd a megyei választmány elnökévé választották, több alkalommal is. Nógrád Megye Közgyűlésének tagja volt, 1995-től alelnöke, majd 1998-tól 2002-ig elnöke, és a megyei területfejlesztési tanács vezetője. 2002 és 2006 között koordinációs tanácsnoki és frakcióvezetői tevékenységet folytat, majd 2006-tól ismét elnök. 1998-tól folyamatosan országgyűlési képviselő, jelenleg a sport- és turisztikai bizottság tagja. Elfoglaltságai mellett jut ideje arra, hogy a sporttal és a turizmussal ne csak hivatalból foglalkozzon?*

– A sportot (különösen a futballt) már inkább csak nézőként élvezem: a televízióban mindenképp, de néhány nagy stadionban, nagy meccsen is megfordultam már. Voltam például UEFA-kupadöntőn, jártam Manchesterben, Stuttgartban, Salzburgban, sőt Münchenben, az Allianz gyönyörű stadionjában is. Szeretnék eljutni egy olimpiára, egy világbajnokságra és egy EB-re, az a tervem, hogy 50 éves koromig mind a hármat abszolválom. Fanatikus nem vagyok, de a focit, azt szeretem. És bár eléggé elfoglalt vagyok, azt hiszem, csak rajtam múlik, hogy már nem sportolok rendszeresen. Kellene venni egy mély lélegzetet, jó lenne járni focizgatni, kicsit úszni, teniszezni, és jó lenne visszatérni a tájfutáshoz is... Vannak azért még ilyen terveim. Utazni viszont szoktam: a családommal, feleségemmel és kislányommal, amikor csak időt tudunk rá szakítani, elmegyünk valamilyen távoli vidékre. Belföldre

vagy külföldre, ez szinte mindegy – a fontos az, hogy együtt van a család, a közös kikapcsolódásra mindig szakítok időt. Vannak helyszínek, ahová rendszeresen visszatérünk: a feleségem húga például kint él Németországban, Stuttgart mellett, nála többször megfordultunk, évente egyszer pedig elmegyünk tengerparti nyaralásra is. Van egy jelentősebb baráti társaság, amellyel szintén kirándulok, és persze hivatalból is nagyon sokat kell utaznom. Egyébként, legyen szó külföldi vagy belöldi utazásról, nem szeretem, ha központilag szervezett a program: a családdal és a barátokkal is, általában magunknak tervezzük meg az utat. Krakkóba visszajárunk: ez egy gyönyörű város, mindig újabb arcát mutatja, úgy érzem, mindig valami újat ismerek meg belőle. És minden út alkalmával igyekszünk minél több helyszínt érinteni: így jutottunk el Auschwitzba, Birkenaubá, Wadowicébe, II. János Pál pápa szülővárosába. Zakopané pedig sztenderd. Ezek egyébként általában gasztronómiai utak is, minden állomáson megkóstoljuk a helyi ételspecialitásokat, és a tradicionális italokkal öblítünk – Lengyelországban például meg kell ízlelni a pirog nevű tésztát, és a helyi vodkaféleséget, a Zubrówkát. Érdekes, ott az ember az éttermekben is megtapasztalja, hogy mi a nemzeti öntudat: Zakopanében, és más városokban is, sokszor lengyel népzene szól, és a legtöbb helyen lengyel sört csapolnak – persze kaphatóak a legismertebb európai sörök, de a csapolt, az lengyel. Ami semmivel sem jobb a magyar sörnél: mi, magyarok az gondoljuk, hogy azért hozunk be külföldi sört, mert a hazai termék gyengébb, ez egyébként vonatkozik minden egyéb másra is. Globalizálódott ez az ország, ezért szükség lenne a hazai értékek előtérbe helyezésére.

– *Véleménye szerint Nógrád megye is rendelkezik olyan gasztronómiai tradíciókkal, amelyek egyfajta innováció alapját képezhetik?*

– Természetesen. Éppen most készül egy kiadvány, egy album, amely összefoglalja a Palócföld specialitásait. De már a tavalyi évben törekedtünk arra – az ún. identitásprogramunkban is szerepelt ez a pont –, hogy a különböző, kulturális és szórakoztató jellegű fesztiválokra helyet kapjanak a Nógrád megyére jellemző termékek. Nem gondolom, hogy gasztronómiai nagyhatalom vagyunk, hiszen a legtöbb jellegzetes étel, amit magunkénak tekintünk, eredetét tekintve nem palóc. A palóc gulyásnak például nincs sok köze a megyénkhez: Mikszáth Kálmán ihlette, Gundel János készítette először. De mi magunkénak érezhetjük, hiszen felénk igen elterjedt, mint ahogy Mikszáthot, a nagy palócot is abszolút magunkénak érezzük. A nógrádi falvakban tradicionális sütemény a túrós lepény és a herőce, de ugyanígy nagy hagyománya van a haluskafőzésnek is, függetlenül attól, hogy ez utóbbi nyilván a szlovák konyhából került át. Az italokat tekintve, a gyümölcspálinka-főzés a legjellemzőbb ezen a vidéken, és rendkívül sokféle összetételű, változatos ízvilágú pálinka készül. Bár egykor mi is történelmi borvidék voltunk, manapság már nem beszélhetünk Nógrád megyén belül borturizmusról. A palócok mindent ízesen főznek, bármely népcsoport ételét készítik, éppen ezért ezek a termékek – a tésztafélék, a palóc leves és a pálinkák – mindenképp érdemesek arra, hogy az ország más területein élők megkóstolják, az idelátogatóknak véleményem szerint nagy élmény, ha kipróbálják, ha részesülnek a palóc vendéglátásból. Vannak gasztronómiára épülő fesztiválok is a megyében: Vanyarc község Haluskafesztiválja, a szurdokpüspöki Libafesztivál és a kazári Tócsnifesztivál tradicionálisnak mondható, ugyancsak sok vendéget vonz az ország minden tájáról a kétbodonyi Szilvaszombat.

Magyarországon nagyon sokféle készítenek szilva alapanyagú ételeket, a szilvás gombóc is általános, de én például Kétybodonyban szerettem meg ezt az ínycsésget. Gyerekkoromban nem tartozott a kedvenceim közé, később sem fogyasztottam, de egy ilyen fesztiválon láttam, hogy frissen nyújtják a tésztát, előkészítik a tölteléket, és amikor elkészült a gombóc, mákkal hintették meg – megkóstoltam, és azóta az egyik kedvenc desszertem. De fantasztikus gancát (más néven nyögvenyelőt, különleges ízvilágú törtkrumplit) tudnak készíteni a szarvasgedeiek, és kiváló gulyásfőző versenyek vannak megyeszerte – a nógrádi ízek kavalkádja páratlan, erre lehet építeni.

– *Hogyan, milyen módon illeszthetők be ezek a programok Nógrád megye kulturális és néprajzi jellegű tervei közé?*

– Vannak magas színvonalú, úgy is mondhatnám, tömegeket vonzó rendezvények, mint például a bánki Jazzfesztivál, a több helyszínen megrendezett Nógrádi Folklórfesztivál, a balassagyarmati Palóc búcsú Szent Anna tiszteletére, a Nemzetközi Dixieland Fesztivál Salgótarjánban, a herencsényi Palóc Kereszt Ünnepe, a Szondy várjátékok Drégelypalánkon, és még sorolhatnám. Széles a paletta, csak csemegézni tudok belőle. Ezekben a programokban éppúgy megjelenik a gasztronómia, ha nem is játszik főszerepet. A probléma az, hogy ezek (legyen szó kultúráról vagy gasztronómiáról) egységes csomagban nem jelennek meg. Pedig nyilván az lenne a cél, hogy az egyes rendezvények ne fedjék egymást. Most van olyan hétfőge, hogy a praxisomból adódóan nyolc helyre kellene mennem egyszerre, máskor pedig egyetlen program sincs. Előfordult, hogy egy nap alatt öt programon meg tudtam jelenni, de ez igen szerencsétlen megoldás, hiszen mindenhol csak kevés időt tudtam eltölteni, és valószínűleg a rendezvények közönsége is megoszlik ilyen esetben, ami nem túlságosan előnyös. Van egy éves programnaptárunk, kiváló rendezvényekkel, amely elkezdődik a Hollókői Húsvéti Fesztivállal, és bezárul a szeptemberi Haluskafesztivállal, ezen belül azonban előfordul, hogy torlódnak a rendezvények. Persze az év második felében is vannak programok, de az időjárás nem teszi lehetővé, hogy ezek is hasonlóan nagyszabásúak, szabadtériek legyenek. Szerintem alapvetően úgy kellene ennek az egésznek működni Nógrád megyében, hogy a tartós, hagyományos rendezvények erősítsék egymást, ne vonják el egymástól a közönséget, így a tartósság feltétele (a pénzügyi háttér) is könnyebben biztosítható lenne évről évre. Hiszen ebben az évben is elmaradt anyagi okokból több rendezvényünk. Az lenne a jó és az üdvözítő, ha ezeket a programokat fel tudnánk fűzni egy láncra, tehát együtt kellene kilépni az idegenforgalom piacára, hogy akik Nógrádba érkeznek, vagy egyáltalán érdeklődnek, lássák, micsoda kulturális, történelmi, természeti értékekkel rendelkezik ez a kis megye, amiről gyakran mondjuk, hogy varázslatos világ. Igazából a fesztiválok, a rendezvények húzóerőként jelennek meg, de hozzá kapcsolódóan szükséges a turisztikai infrastruktúra fejlesztése, szükség van újabb, színvonalasabb szálláshelyek kialakítására, létrehozására. Szükség van arra is, hogy a közutak állapotán tudjunk változtatni, és hogy minél több, ízharmóniát biztosító vendéglátóhely működjön a megyén belül. Nagyon sok, kuriózumokat bemutató múzeum és kiállítóhely van Nógrádban, de ahhoz, hogy a vendégeink ezeket fel tudják keresni, nyitva is kell lenniük a megfelelő időszakban és napokon, és cél az is, hogy minél színesebben reprezentálják az értékeinket. Van néhány páratlan termékünk, ilyen Hollókői vagy akár Ipolytarnóc, ezekhez sok

mindennel lehet kapcsolódni a programok és a kínálat terén, és ebben a fesztiválok is fontos szerepet töltenek be. Természetesen az az érdekünk, hogy az ide látogató turisták minél több vendégéjszakát töltsenek el nálunk, hogy tényleg időt, energiát fordítsanak ennek a vidéknek a megismerésére. Ez okból is célszerű, kívánatos lenne, hogy összehangoljuk a rendezvényeket, és a vendég számára tulajdonképpen meg kellene terveznünk a programsorozatot, felkínálni a lehetőségeket, megmutatni, hogy melyek azok a helyek, amelyeket érdemes felkeresni. Ilyenkor át is léphetjük a határokat, a turista úgyszemint észleli, sem az országhatárt, sem a megyehatárt, és, feltételezem, nem is érdekli. Kalandozhatunk a felvidéken, a történelmi Nógrád területén, a Palócföld egészén, vagy akár felfedező utat tehetünk a Dunakanyarban. A cél persze az, hogy nálunk legyen a bázis, hogy a vendég nálunk töltsen el az éjszakáit, hiszen a turizmus egyik pillére az eltöltött vendégéjszakák száma. Más desztinációkhoz képest több szempontból sokkal gyengébb állapotot mutatunk, de vannak egyedi ajánlataink, és szervezési, strukturális oldalról sokat lehet javítani a helyzeten.

– Véleménye szerint megvalósítható, működtethető a történelmi Nógrád egészét érintő kulturális hálózat?

– A határok mostanra jelentőségüket veszítették. Mármost, azzal, hogy az európai unió teljes jogú tagjává váltunk, megteremtődött a határon átívelő együttműködés, úgymond újraegyesülés lehetősége. És ez nagyon fontos. Nógrád esetében egy ezer éves megyéről van szó, amelynek közigazgatási határai folyamatosan mozgásban voltak az utolsó százéves története során. És az ezer évből kilencszáz a történelmi Nógrád megyét jelenti. Mi, az utódok nem lehetünk érzéketlenek az ezt megelőző kilencszáz évre: én mindig is vallottam, hogy történelmi Nógrád vármegyében kell gondolkodni. Azt mondhatom, működnek kapcsolatok, település és település között, például a folklórfesztivál az utóbbi időben (mostanra ez tradicionálisnak mondható) a történelmi Nógrád területét, Szlovákiát is érinti. Idén Losonc, Divény, Ragyolc és Fülek szerepel a programban. Emellett vannak szakmai együttműködések, múzeum és múzeum, könyvtár és könyvtár, középiskola és középiskola, folyóirat és folyóirat között, amelyek természetesen. Annak azonban szimbolikus értéke, üzenete van, hogy amikor a megyei folyóirat főszerkesztői posztjáról döntöttünk, egy felvidékire, a történelmi Nógrád egy prominens városából származó fiatalemberre esett a választás. Láthatólag a határok itt e tekintetben is eltűntek.

– Válság idején a kultúra sínyli meg a legjobban a korlátozásokat. Döntő az, hogy mennyire ápoljuk az ilyen jellegű értékeinket?

– Persze. A kultúra legfőbb intézményei, a múzeumok, nem zárványok, és tulajdonképpen azért működnek, hogy a múlt egy szeletét, a tudomány, a kultúra javait minél nagyobb tömegek számára bemutassák, elérhetővé tegyék. Ma már nem mennek be bárhová, bármikor az emberek. Rivalizálás van a múzeumok között is, tehát egyre látványosabbá, interaktívabbá kell tenni magát a kiállítást. Kísérőprogramokra van szükség, hogy ne mindig csak ugyanazokat az embereket szólítsuk meg, hanem újabb és újabb társadalmi rétegeket érjünk el, hogy fontos legyen elmenni akár a Bányamúzeumba, akár a Palóc Múzeumba, vagy elutazni egy kiállításért Pásztóra. Szélesíteni kell a kínálatot, egy muzeológusnak most már egyfajta kulturális menedzsernek kell lennie. Nem elég az, hogy létrejön egy kiállítás, azt el is kell adni. Önmagában a tárgy sajnos nem elég, marketingmunkát kell végezni, és

folyamatosan tartani kell a kapcsolatot, egyrészt a médiával, másrészt, ami a legfontosabb, a látogatókkal, hogy minél többen felkeressék ezeket a kulturális színtereket. Ugyanez vonatkozik a könyvtárakra: már a könyvtárak sem csak a könyv kikölcsönzésének intézményei. Az író–olvasó találkozók egyfajta kommunikációs közegként jelennek meg, a könyvtár átvállal a művelődési központtól bizonyos közösségi funkciókat, és egyre több, az aktuális ünnepekhez, évfordulókhoz kötődő színes program van, például Anyák napja vagy a Gyereknapi alkalmából. Ez a törekvés jellemzi a megyei könyvtárat és a városi könyvtárakat is. A közgyűjtemények is nyitnak a népszerűbb rendezvények felé, a Nógrádi Történelmi Múzeumban például már volt jótékonysági koncert. De rendeznek bálakat, szerveznek nagyobb tömegeket vonzó programokat. Persze ehhez a feltételeket biztosítani kell, kellene. Több olyan intézmény van, amelyre ráférne egy jelentősebb felújítás, rekonstrukció, és emellett természetesen sok esetben tartalmi megújulásra is szükség lenne. Ebben azonban nagy lehetőségek rejlenek, Nógrád megyében is: a kínálatunk eléggé széleskörű, szinte minden társadalmi réteget el tudunk érni. A néprajz, a régészet, a történelem és a természettudomány tárgyi emlékei egyaránt jelen vannak a kiállítóhelyeken, de van szlovák és palóc tájház, illetve olyan irodalomtörténelmi emlékhelyek is a múzeumi programok helyszínéül szolgálnak, mint Csesztve és Horpács, és különböző kis kiállítások is vannak, például vasaló-, orsós magnó-, motorkerékpár- és képeslapgyűjtemények. Széles a paletta, de talán minden területre ráfér a szemléletváltás. Ma, amikor az interneten szinte minden elérhető, egy statikus dologért nem mennek be az emberek a múzeumba vagy a könyvtárba. Ahhoz olyan, nem győzöm hangsúlyozni, kulturális színtér kell, amely a társadalom különböző tagjait is arra inspirálja, hogy ott legyenek, tapasztalják meg, legyenek részesei ezeknek a programoknak.

– *Jövőre lesz Mikszáth halálának 100. évfordulója. Fontos éve lesz ez Nógrád megyének? Tud élni vele?*

– Fontossá tehetjük. Mikszáth Kálmán, a legnagyobb palóc, ezer szállal kötődik Nógrádhoz, és rajta keresztül számtalan helyre el tudunk jutni, számtalan izgalmas programot tudunk nyújtani. Mert a barátja volt Jókai, mert Erdélyben választották meg országgyűlési képviselőnek, mert szülőfaluja már a felvidékhez tartozik, Szlovákia területén található. Nagyon sok középiskola névadója Mikszáth Kálmán, nemcsak a megyén belül, hanem az országon belül is számtalan köztéri alkotás készült az íróról, a könyveit megfilmesítették. Mikszáth az egyik legismertebb nógrádi irodalmi személyiség, éppen ezért magára a Mikszáth-évre egy nagyon színvonalas, tartalmas, egész éves, minden korosztály érdeklődésére számot tartó programsorozatot tervezünk építeni. Az irodalmi-történelmi programok mellett filmfesztivál, képzőművészeti fesztivál, interaktív és gasztronómiai programok szerepelnek a terveink között. Tehát én azt gondolom, hogy tudatosan készülünk a 2010-es jubileumi évfordulót méltó módon megünnepelni. A feladat egyébként mindannyiunk számára ismert, a határok átjárhatóak, és ebben a tekintetben élnünk kell vele. Örökösök vagyunk.

DEBRECENI BOGLÁRKA

Open reading

Turczi István: *Minden ablak nyitva*. Válogatott versfordítások

Turczi István *Minden ablak nyitva* című fordításkötete a Palatinus Kiadó gondozásában jelent meg, az idei könyvfesztivál egyik jelentős kiadványának tekinthető. A kötet alcíme jelzi, hogy a József Attila-díjas költő huszonöt év műfordításainak a legjavát tárja az olvasók elé, más országok költői tevékenységének a megismertetését már egyetemista éveiben is hivatásának tekintette. Remenyik József „siker-könyvként” emlegette Turczi új kötetét, jelentőségét az *Áthalásoké*hoz (2007) hasonlította, mivel mindkét munka pályatársak motívumait közvetíti, bár más koncepció szerint. A *Minden ablak nyitva* nem a magyar költészet kiemelkedő alakjai felé nyit, hanem a kortárs külföldi líra nagyjainak munkásságába enged betekintést.

Ausztrália, Finnország, Izrael és Skócia Turczi István életének meghatározó színhelyei, a kötetben megjelenő munkák ehhez a négy „visszatérő” helyszínhez köthetők. A hős Odüsszeusz négy olyan táj felé evez, amely a magyar műfordítás területén még jóformán szűzföldnek számít. Az általa meghódított vidékeken fordítóink korábban ritkábban kalózkodtak, mint Amerika vagy egyes európai országok földjein, az ún. „nagy nyelvek” (francia, német, olasz, spanyol, szűkebb értelemben véve az angol) hazáiban.

Korábban nem született olyan fordításkötet, amely hasonlóan szerveződik, és kevés olyan látott napvilágot, amely ilyen széles spektrumon mozog, mint Turczié. A kiadók nehezen vállalkoznak ilyesfajta, a szakmának is fontos munkák megjelentetésére, mivel nem számíthatnak nagy érdeklődésre olvasói részről.

Tóth Krisztina, Lackfi János, Spiró György, Petőcz András fordításai időről időre jelentősen szélesítették az irodalomszerető közönség horizontját, Csehy Zoltán beavatta olvasóit a görög és a latin erotikus líra, az epigrammák világának rejtelseibe. Dívik az „újra felidéző” tendencia is, Tóth Éva, Szabó T. Anna vagy Térey János szívesen térnek vissza klasszikusokhoz. Ez utóbbi törekvések, bár nem hoznak újat abban az értelemben, hogy a már meglévő ismeretanyagot bővítenék, fontosak, mivel gazdagítják az értelmezéseket: a műfordítás nem pusztán rekonstrukció, a fordító mindig a saját személyiségén keresztül szűri át a szövegeket.

A fordító „szűrője” már a választás esetében is működik. Turczi olyan verseket választott, amelyek közel állnak hozzá, új kötetének fontos eleme tehát a személyesség, olyan értelemben is, mint az alkotókhöz fűződő személyes viszony.

Manapság egyre gyakrabban merül fel a kérdés, mennyire „torzítja” a fordítás a szöveg értelmét, egyre többen adnak hangot annak a jogos elvárásnak, hogy célszerű lenne az irodalmi alkotásokat eredetiben ízelgetni. A fordítások azonban hozzájárulnak az érdeklődés felkeltéséhez, így legtöbben, miután elolvassák a „ferdítéseket”, kézbe veszik az eredeti műveket, amennyiben megfelelő nyelvismerettel rendelkeznek. A fordítóra tehát felelősség hárul, nem mindegy, miként közvetíti a lírai alkotásokban rejtező gondolatokat, és a tartalom mellett vissza tudja-e adni például egy vers zeneiségét, formai jegyeit.

Turczai István a kulturális, mentalitásbeli másságra érzékenyen „domesztikálja” a szövegeket, saját nyelvre (kultúrára) fordítva azokat, átvitt értelemben is. Ő maga így fogalmaz: „Szókratész szemében már a rhapszodoszok is azért voltak irigylésre méltóak, mert nem pusztán az »isteni költő« szavainak közvetítése volt a feladatuk, hanem – és mindenekelőtt – a homéroszi szavak értelmén való munkálkodás. Nagyon egyet tudok érteni azzal a megállapítással, miszerint, »ha igaz, hogy bármely szövegnek a nyelvbe kell visszatérnie ahhoz, hogy közölni tudjon valamit, sokszorosan igaz a műfordításra (...)«”.

A fent említett „személyesség” mellett megfigyelhető, hogy a választott művek hangvétele többnyire eltér a Turczai-liráétól, mind tónusában, mind szerkesztettségében, ami arra utal, hogy a szerző valóban képes elfogadni a „mást”, a költői nyelv másságát, a „saját” ellenében. Alázattal közelít, hű marad a versformákhoz, megtartja a jellegzetes karakterjegyeket. Kiváló példa erre Dorothy Hewett ausztráliai szerző szerepjátékokkal és alakváltásokkal teli költői világának a megidézése. Hewett-től nem áll távol a szexualitás

megjelenítése, ahogyan Turczitól sem, melankolikusan áradó, olykor szenvedetlen, máskor lírai motívumai azonban más tónust adnak a költészetének: „leiszom magam az ágyban (a vőlegény hosszú alsógatyában / az anyja után nyögdéssel), és a nászút merő rémálom. / Rosszul szabott egyenruhában indul a frontra, / én házasságtörő szenvedélyt mímelve hentergek a parton, / eltitkolt abortuszok, / úgy nézek ki, mint Marlene Dietrich a nyomorúságban, / egy fekete barettes, durva fickó a társaságom, / Huszonöt Éves Buick-ja dacol a sivataggal (...)” (36)

Turczai érdeklődéssel fordul a magyar vonatkozású szövegek felé, olyan élményeket közvetít, amelyek ténylegesen közösek lehetnek, ezáltal még inkább tudatosítja, hogy a másságban mindig benne rejtőzik az egyezés, de a tétel fordítva is igaz. Thomas Shapcott *Himnusz Pulszky Károlynak* című látomásos alkotásában a Szépművészeti Múzeum hajdani igazgatójára emlékezik, a megvádolt és száműzött műgyűjtő öngyilkosságának a körülményeit vizsgálja, *Ebéd egy szentendrei teraszon* című versében pedig a szentendrei május hangulatát örökíti meg. Éjál Megeid izraeli író több ízben járt Magyarországon, nagy hatást gyakorolt rá a magyar táj szépsége. A *Balaton* tényszerű közlésnek ható, egyszerű mondatai mögé az emlékezés motívumát beemelve megidéz egy egész életet, melynek szépségei „a nyárutó vöröslő rojtjai” mögül sejlének elő.

Nem lehet megkerülni Edwin Morgant sem. A skót költészet fénykorát éli napjainkban, mégis ritkán találkozhatunk az érdeklődők Morgan-interpretációkkal, annak ellenére, hogy Morgant József Attila, Weöres Sándor, Juhász Gyula fordítójaként tartják számon, és a 20. századi költészet kiemelkedő alakjai

közé sorolható. *Szamócák* című opusa a kötet egyik leggyönyörűbb, egyszerűen nemes megnyilvánulása: „a nyitott franciaablak / lépcsőjén ülve / egymással szemben / térdeim között a térded, / ülünkben a kék tányérok / a szamócák csillogtak / a forró napsütésben / cukorba mártottuk őket/egymásra néztünk / nem siettettük az ünnepet / közeledett anélkül is / az üres tányérok / egymásra téve a kövön / benne a két villa keresztben / és én feléd hajoltam / édes illat a levegőben / és a karjaimban / akár egy gyermek, felengedtél (...)” (207)

A *Minden ablak nyitva* című kötetben harminc költő mintegy százhetvenkét verse szerepel. Judith Wright, Bruce Beaver, Dorothy Hewett, Thomas Shapcott, Les A. Murray, Kevin Hart, Philips Hodgins az ausztráliai, Sirkka Turkka,

Risto Ahti, Caj Westerberg, Jarkko Laine, Arja Tiainen, Ilpo Tiihonen, Hannu Kankaanpää, Hannu Salakka, Arto Melleri a finn, Zerubável Gilád, Itamár Jáoz-Keszt, Jákov Besszer, Áser Reich, Éjál Meged, Ronni Szomek, Sálom Rácábi, Rivka Mirjám az izraeli, Edwin Morgan, Iain Crichton Smith, Robin Fulton, John Burnside, Gael Turnbull és Tom Leonard a skót költészet legizgalmasabb alakjai, érdemes megismernedni munkásságuk néhány kiváló és kevésbé érdekes darabjával, mert, ahogyan a kötet fülszövegén olvasható Benedetto Croce-idézet rávilágít: „A fordítások olyanok, mint a nők, vannak közöttük csúnyácskák, melyek hűségeseek, és vannak közöttük hűtlenek, de gyönyörűek.”

(*Palatinus, Budapest, 2009*)

SZABÓ EDINA

Mag-maradás

Turbuly Lilla: *Szélrosta*

Két regény után 2008-ban verseskötetettel jelentkezett Turbuly Lilla. Három versciklus, negyvenkét költemény – ez a *Szélrosta* mérlege. A kötet egy olyan nagyszabású lélekmunka lenyomata, amelyben a távolabbi és közelebbi múltban történtek súlyozása–elrendezése–megrostálása történik, a műveletek szoros összefonódásában, váltakozásában, és amely munkának a lényege és eredménye: kíméletlen számvetés és az ezt kísérő józan belátások

nyomán megképződő saját, letisztult gondolatiság, egyfajta privát életbölcselet.

Nagyfokú koncentráció, valamint lényeglátó érzékenység, humoros önirónia és kiváló (ön)elemző készség jellemzi a szerzőt. A legprecízebb sebészek erényeivel bír, amikor is befelé tekint: a meglepően mély rész önfeltárás, a pontos eszközökkel és eljárásokkal történő közelmúlt-boncolás, szétszalazás, a tulajdonképeni „rostálás” folyamatát élhetjük át

magunk is a kötet három ciklusának (*Színház utca; Szélrosta; Csillagászati ősz*) versein végighaladva. Meglátásom szerint a cikluscímeket viselő versek a legmélyebbek, vagyis a legjobbak: a kötet többi darabjának együttesében is megbúvó lényegét magába sűrítők, egyszóval a legkidolgozottabb gondolatiságot magukban hordozók. A távlatok, a gondolati keretek igen szélesek, és főként a természeti létezés elemi alapélményeivel analógok: a születés és halál, a kapcsolódások és elszakadások, a hanyatlások (romlások) és újrakezdések (épülések) egyéni szemléleti módjai mentén zajlik a belső rendeződés, rendezkedés.

A szerző egyik jellemző alapélménye a következő. A különféle létezési konfigurációkban, viszonylatokban az „én”-ben eltérő jellegűeknek tűnnek fel a különféle, vagy az azonos, de már máshogyan „azonos” tér- és időviszonyok, mint ahogyan az idő múlásával az emberi-társas viszonyok is más-más dimenziókként (létformákként, mintegy „új reinkarnációkként”, váltakozó le- és felmerülésekként) tűnnek fel. A szeretett szülőkkel kapcsolatos élmények megjelenítésében is találunk hasonló hangulatokat, nagyon érzékletes képeket (*By-pass; Szív, ritmus, zavar*). De különösen jellemző módon az elvesztett, megszakadt (főként: szerelmi) kapcsolat(ok), illetve az új szerelem élményeinek reflexiói között erőteljesek a már szinte paradoxális élmények (*Búcsú a várostól; Színház utca; Négy hangra; Merülősúly; Szélrosta; Csillagászati ősz; Sakkóra; Hét és fél*). Mindig újabb, vagy párhuzamosan egymás mellett lévő, de nagyon eltérő dimenziók kerülnek egymás fölé, mellé ezekben a versekben. A lehangoló tapasztalat, melyet a versek együttese fejez ki: nincs „örök” léte senkinek és semminek, mindig az „örök jelen” van csupán, hasztalan így bármiféle túlzott ragaszkodás: sze-

mélyekhez, emlékképekhez, megélt helyzetekhez. Minden változik az időben és a térben, így valódi „önazonosság” sincs, de a „közös” élmények is csupán illúziók – mindenki másképp érzi, szemléli, szervezi és éli az idejét, a kapcsolatait (*Eltévedt Hold; El; Félbeszéd; Írás a falon; Az elhagyott lakás; Merülősúly; Szélrosta; Szüni-idő; A hosszú pályva; Két ősz között; Ősvény; Függő beszéd; Fordított; Sakkóra*). Ezen tapasztalatok ellenére az elégikus színezet helyett inkább egyfajta intim meghittség, megértő viszonyulás és a bölcs derű jellemzi a lírai hangot, mi több: egy *alapvetően* nyugodt maga-szemlélés attitűdje sugárzik a kötet verseinek összességéből, a különféle formájú, de azonos hangoltságú *Szélrosta*-versekből.

Panta rhei: minden mozog, minden változik. Ami mégis visszatér, az sem olyan már, amilyen volt. Ez a kötet másik, talán még jellemzőbb alapélménye. A fájó emlékeket idéző, múltba húzó nosztalgia és az ösztönös szükségletként jelentkező megújulás kettős, együttes igénye az a jellemző feszültségforrás, ami a verseket is élővé teszi, energetizálja, mozgásban tartja. Ez a magyarázata a versek általános felépítésének is: a kezdő vershelyzet egyfajta vívódás, „problémafelvetés” és leírás, majd ezt követően jelenik meg a versek zárásában, a tulajdonképpeni „kifejlésben” a szentenciózus ellenpontozás mint belátás, mint konklúzió, a várt fel- és megoldás. A belső vita, feszültség így oldódik fel, osztódik szét „szöveggént” a kis formákban, egy ilyen terápiás jellegű versgenerációs folyamatban. Akárcsak a szélrostában válik külön a még szükséges és a már szükségtelen anyag: a mag és a pelyva.

Változik hát minden, és mi magunk is változunk, hosszabb-rövidebb időszakonként ugyanis váltanunk kell – sugallja a szerző. Ha nem is akarnánk, akkor is:

az idő játékaik folytán (búcsúzások, elválások, természeti váltakozások, halálesetek stb.), és a fontos kapcsolatok megszűnésével szoros összefüggésben a terekéi (költözések, utazások) is kikényszerítik olykor a sorsfordulókat. Turbuly Lilla egy ilyen, igen összetett lelki-tapasztalati összefonódottságokat is felmutató, kibontó, szétszalázó élmény-együttesét és lelki térképét osztja meg olvasóival e jelentős kötetében.

És hogy a lezárt múltak után milyen új jövendők jönnek? Azt mindig csak sejteni lehet. A kötet záró versében a szerző már a következő, még bizonytalanoknak tűnő új kezdetnek, egy valamikori „újabb múltnak” megy elébe: „És

mert nem bírtam elaludni újból, / peregni kezdett lassan, ami volt; / nem én akartam végignézni hússzor, / fejemben mégis két film zakatolt. // Szemcsés nagyon, mert régi már az egyik, / hiányzik sok kép – az idő vágta meg. / Forgatjuk még a másikat, de meddig? / S ha elkészül, poros raktárba megy? // Dobozba zárul, és nem látszik előre, / ha készül új, kinek jut főszerep, / hogy most adódik vagy talán jövőre / a véletlennek kedvező terep. (...)” Hullik a múlt szét, mint a pelyva rostáláskor. De biztos, hogy van egy „állandó” is: a tömör kis mag, sokadik reinkarnációjában.

(Parnasszus Könyvek, Budapest, 2008)

BALÁZS BEÁTA

A „kizil elma” regénye

Péterfy Gergely: *Halál Budán*

Fragmentumok hullámozó sokasága Péterfy Gergely regénye, amelyből olykor-olykor kiemelkedik egy olasz hős, Michele D’Aste, aki talán Odüsszeusz, vagy Aeneis, nem kevésbé Achilles vonásait egyesíti magában: „Sokat hallottam már a különös ifjúról, aki csak a legádázabb csaták kellős közepén érzi jól magát; aki zsákmányra, rablott holmira, fogolyra ügyet sem vet (...) pusztán az öldöklés kedvéért veti magát a harcba (...) aki munkája végeztével az éjszakát nem alvásra fecserli, hanem az antik klasszikusokat tanulmányozza (...) s aki jóakaróinak könyörgésére sem haj-

landó vértet vagy páncélinget öltetni...” Michele alakja nemcsak heroikus, hanem meglehetősen misztifikált: egy helyen vélt vagy valós színéváltozása Jézus alakjához közelíti: „Szeptember tizenkettedikének reggelén, mikor még zavartan hüvelyeztem az álmot, érkezett a különös hír, hogy Michele D’Aste mellsebe fényleni kezdett.”

Odüsszeuszként mint a harcok lángelméjű hőse bolyong háborúról háborúra, egyik kihívásból a másikba, békét és kikötőt nem lelve, és Achillesként – a sors által felvillantott lehetőségek közül

– a halált választja a nyugodt, asszony-szoknya melletti élet helyett, predesztinálva saját magára vonatkozóan a borítón is megtalálható idézetet: „Minden férfiert ketten harcolnak: a szerelmes nő és a halál angyala. A férfi végül mindig megadja magát.”

A történeteknek azonban nincs köze a görög mitológiához, sokkal inkább kapcsolódnak a magyar történelem 17. század végi eseményeihez, de kimarad részint az összes jelentékenyebb magyar szereplő és egyszersmind a magyar nézőpontot is nélkülözi. Péterfy regényéből egyfajta pszeudó-Don Quijote-történet bontakozik ki, sajátos szereplőrendszerrel, amelyben a kóbor lovag tulajdonságait kétségtelenül a már említett Michele olvasztja magába hajszolt hírnévkeresése, a sorssal folytatott szélmalomharca révén. A történet uszadékfái között evickél Solari gróf, Michele D’Aste hűséges Sancho Panzája, a törökellenes háborúk hőse, aki az ideák világát csupán hírből ismeri. Solari gróf a ledér nők rabja, élvezet és nekrofil hajlamokkal van megáldva, ahogy az alábbi idézet is bizonyítja: „A lovag végig simította a holttest karját, aztán tovább halad a vállakon és a nyakon (...) szétnyitotta a combokat, besiklott a test hűvös mélységébe, arcát a szegycsontra szorította, a nyugodt és kegyelmes csöndre; egyre mélyebben zuhant ebbe az ölelésbe, és már nem tudta, hogy ő-e az eleven, vagy ő a holt.” Továbbá szerepel egy angol utazó (Salisbury János), aki kalandvágyból indul háborúnézőbe. Végtagok nélküli szörnyszülött, a cirkuszok legotrombább lényé, aki nyomorúságával másokat szórakoztat és jatagánnal a fejében ostoba gúnydalt szaval: „Én vagyok a hős a János, / kinek teste hiányos, végigharcoltam a frontot / együtt sok bátor vitézzel, / minket egy szent cél vezérelt, / hogy a pogányt verjük széjjel.”

A Dulcinea-szerű női főszereplő itt vázlatos alak: Dido Anna asszony szerepeltetése azért is nagy jelentőségű, mert megbontja a regény egységét. Azt az érzetet kelti, hogy Michele és az asszony románca mintegy figyelemelterelés, a néző tudatos elbódítása annak sejtésétől, hogy a regény szerelmi motívumai nem csupán a herceg és a hercegné viszonyában érhetők tetten. Azaz: a nő megjelenése mintegy ellenpontozza, ezáltal pedig leleplezi a regényben bújtatott vonzalmakat. Ez a megállapítás akkor nyer különleges értelmet, ha észleljük, hogy a feltűnéséig csak férfi szereplői voltak a regénynek. Az oly sokáig késleltetett, a történet utolsó harmadában kibontakozó szerelmi szál, a Michele D’Aste és a Sirmiensis Dido Anna asszony közötti érzelmek mintegy eszközül szolgálnak, hogy rávilágítsanak az eddig csak leheletfinoman érzékeltetett kapcsolatra, amely Solari gróft és az angol fiatalembert köti a rejtélyes D’Astéhez. A tisztelet és a csodálat veszélyes, már-már határokat súroló keveréke a főhősre irányuló érzelmek/vágyak bonyolult hálózatát jelzi.

A fragmentált szerkezet sajátossága, hogy az adalékok, a történet részletei fokozatosan derülnek ki. A fokozatosság és késleltetés egyik legfőbb eszköze a levélműfaj alkalmazása. Solari gróf Michele édesanyjával folytatott levelezése például mintegy megelőlegezi a történet végét, már a mű elején találunk utalást Michele Buda ostrománál bekövetkező halálára. Azonban a levelek funkciója az árnyalás is: hangnemiük, magasztosságuk, a gróf nevének jelentése (a solaris jelentése naphoz tartozó) egyaránt csalóka sugarak, inkább vakítanak, mint segítik a tisztánlátást.

A regény szubsztanciáját keresve számtalan alternatíva kínálkozik. Károlyi Csaba az ÉS-ben említ néhányat:

„A halál regénye. A szenvedély regénye. A keresés regénye. Az élet szépségének, gyötrelmeinek és értelmetlenségének regénye. A világ förtelmességének regénye. A barátság esendőségének, a szerelem megélhetetlenségének regénye. A bátorság és a gyávaság, a győzelem és a vereség regénye. Melyben a vaskos földközelség és a káprázat egyszerre, egyenértékűen van jelen.” (Károlyi Csaba: *„Nehéz elképzelniünk”*. In: *Élet és Irodalom*, LIII. évfolyam 5. szám, 2009. január 30.)

Ha folytatni kellene a sort, a következő állhatna a felsorolásban: az „arany alma” (törökül a „kizil elma”) regénye. Történelmi ismeretekre alapozva tudható, hogy a török szultán számára Bécs volt az áhított cél, az európai hódítás csúcspontja, az elérni kívánt arany alma, amelyet mindig csak ujjheggyel sikerült érinteni, így értékelődött fel jelentősége a későbbi harcok során is. Azonban minden, a regényben megjelenő szereplőnek megvan a maga óhajtott kizil elmája: Solari gróf nőimádata, Sirmiensis Dido Anna asszony védelmező utáni vágya,

D’Aste a dicsőség utána hajszája a figurák életének mozgatórugója, amelyhez mindannyian megszállottan ragaszkodnak. A névtelen angol utazó definiálhatatlan kötődése Michele-hez misztifikálja az olasz alakját, elérhetetlen magasságba emeli, és vakhite sejteti mindkettejük majdani sorsát: „Halál, nagy úr, ez a te birodalmad. A nap torzulva hull a kusza fákhoz. Nehéz elképzelniünk Budát 1686 nyarán, de azért bizonyos részletek egész jól rögzíthetők. A szárnyas ördögök megsuhogtatják pikkelyes, küzdelmektől cakkozott szélű – mint az öreg kandúrok fülcimpája – szárnyaikat (...) a Duna megremeg, s mintha egy láthatatlan gömb hullana bele”.

Péterfy művében ne keressünk általános érvényű tanulságot és morális kérdésekre adható sablonos válaszokat. Értéke abban a heterogén rétegződésben keresendő, amelyben határsávok nélkül feszül egymáshoz írói és olvasói képzelet, és válik értelmezőből értelmezetté maga a regény is.

(Kalligram, Pozsony, 2008)

Evergrín nosztalgia

Hasítás. Huszonhat magyar író novellája a rockról.

Szerkesztette Békés Pál és Tóth Krisztina

Úgy tűnik, a tematikus antológiák korát éljük. A könyvesboltok kirakatai teli vannak az édesanyákról, jó borokról, legszebb magyar városokról szóló, és még ezernyi hasonló témához kapcsolódó válogatásokkal. Míg azonban ezek a gyűjtemények – tisztelet a kivételnek – dekoratív, keményborítós, ám unalmas kiadványok, amelyekkel a gimnáziumi osztályfőnököket szokás meglepni ballagáskor, addig a Magvető *Hasítás* című antológiája miatt még egy Nirvana-pólós, gitártokot cipelő tinédzser is hajlandó megállni néhány percig. Tóth Krisztina és Békés Pál ugyanis egy nagyszerű ötlet által vezérelve arra kért meg huszonhat kortárs író, hogy a rockról írjon szöveget a kötet számára – márpedig olyan téma ez, amelyről mindenkinek van véleménye, amelyről mindenkinek van valami vad emléke, és amelyről mindenki szívesen olvas. A cím nyomán feltámadó olvasói lelkesedést tovább fokozza a *Hasítás* bravúros borítója is: a könyv mint tárgy, egy bakelitlemezt formáz, és a fedőlap olyan együttesek nevével van teliróva, amelyeknek zenéje annak idején valóban ezen a hordozón terjedt el. A fél siker tehát már azelőtt garantált, hogy az olvasó fellapozná a könyvet – a hangszerek felhangolva, a nézőtér tele, sör mindenkinél van. A kérdés már csak az, hogy képesek-e valóban rockzenészhez méltóan zúzni kortárs íróink a színpadon...

Nos, mielőtt elsietném a válaszadást, megjegyezném, hogy nem volt olyan könnyű dolguk a felkérést elfogadó alkotóknak, nagyobb a tétje a feladatnak, mint gondolnánk. Adva van egy médiumötvet, zene, szöveg, látvány mindig újrarendeződő kevercse: ezzel kellett valamit kezdeniük a vállalkozó kedűeknek a nyelv médiumában. A nyelvében, melynek használata ezen a szinten bizony éppannyi profizmust igényel, mint a basszusgitáré – és a novellák egyike-másika a nyelvi ügyetlenkedés, a mondatok sutasága miatt válik kevésbé élvezhetővé. Persze, huszonhat szerző esetén a színvonal-ingadozás elkerülhetetlen. Nem is a heterogenitás zavart engem a *Hasítás* olvasása közben, sokkal inkább a vegyes szépírói teljesítmény mögött meghúzódó, nagyon is egységes meglátás arról, hogy mi a rock'n roll. Mert mi is? Izzadság, félhomály, ritmus, amely úgy veszi birtokba a testet és a lelket, hogy közben mindenféle más időtapasztalattal kikapcsol. Vagy egy konkrét, történelmi időszakhoz kötődő szubkultúra, mely Magyarországon úgy a rendszerváltásig virágzott. Hogy egy újabb rock'n roll-definíciót idézzek fel: addig, amíg volt mi ellen lázadni. A *Hasítás* szerzői szinte kivétel nélkül a rock'n roll utóbbi, „történelmi” fogalmát érvényesítették írásaikban, melyek így a régi szép időkre való emlékezés újabb és újabb változatait megteremtve sorakoznak a

kötetben. Az emlékező attitűd a novel-
lák szerkezetére is rányomja bélyegét,
legtöbbjük retrospektív elbeszélés, oda-
vissza tekintetés a főhős jelenlegi sa-
nyarú sorsa, s a régi, Led Zeppelintől
hangos gimnazista iskolabálok/házibu-
lik/NDK-s nyaralások között. „Szívha-
sadás és evergrín nosztalgia” (17) –
Balázs Attila kötetnyitó novellájának
(*Számmörtájm*) ez a mondata mintha az
egész könyv summája lenne, szerencsé-
re azonban az írás a jól sikerültek közé
tartozik: élvezetes, szlenget és pátoszt
játékosan keverő szöveg a jugoszláv
Janis Joplin iránt érzett, soha el nem
múló szenvedélyről. A nosztalgiával
azonban, ha evergrín is, érdemes óvato-
san bánni: Kiss László írásában (*Bédek-
ker*) például túl sok van belőle. Még a
sörösdohoz is „nosztalgikusan szisz-
szent” (181), és mikor a békési metálo-
sok ismét ellátogatnak a Szigetre, (mely,
mellesleg visszatérő motívum a kötet-
ben) természetesen arra ébrednek rá,
hogy „Öregek vagyunk, dohogósak”
(190). Grecsó Krisztián *The Toors* című
elbeszélése épp azért válik a kötet egyik
kellemes olvasmányélményt nyújtó
darabjává, mert retrospektivitása elle-
nére sem akar mindenáron keserédes-
filozofikus hangvétellő emlékművet
állítani az egész hetvenes-nyolcvanas
éveknek, plusz az első szerelemnek,
plusz a fiatalságnak, plusz a házibuli
intézményének, ehelyett „meglepetés-
szerű és vidám”, akárcsak az azonos
nevet viselő banda utolsó koncertje. A
történet szerint az alföldi gimisekből
álló The Toors annyira rossz, hogy az
már jó: Grecsó felszabadultan él a szto-
riban rejlő lehetőségekkel, a Toors le-
hengerlően idióta számcímei és abszurd
dalszövegei az underground rock leg-
szebb hagyományait idézik fel. (Szemé-
lyes kedvencem a *Szekszi Csokoládé*, de a
Horváthi bútorhetek és a *Szopóreflex* címe

is sokat ígérő.) A múlt–jelen oppozíció-
ra épülő novellák egyike Bárdos Deák
Ágnes nyíltan önéletrajzi jellegű szöve-
ge, amelyben a nyolcvanas évek ma-
gyar undergroundjának prominens
képviselője tulajdonképp nem tett mást,
minthogy gyorsan összegezte, mi is
történt vele húsz-harminc év alatt, és
felsorolta, hogy közben kikkel találko-
zott. Nem tudni mért, de a dőlt betű-
kel szedett „barátunk, Demszky Gábor”
fordulat többször visszatér a szöveg-
ben, akárcsak az érfelvágás motívuma.
Az a gond, hogy ami hatásos egy
rockdívától a színpadon, az erőltetett
önfelnagyító gesztussá válik az irodal-
mi szövegben – már *A rock'n roll Jeanne
D'Arcja* címben is van valami komikus,
akárcsak az Agnus Dei/Femme Fatale-
féle önszcenírozásban.

Amennyiben – ahogy az a fentiekből
is kitűnt – a rock mibenlétének megha-
tározása nehézségekbe ütközik, még
inkább igaz ez a „rocknovellára”. Érde-
kes megfigyelni azt, hogy az antológia
különböző szövegei milyen eljárások
segítségével igyekeznek „rockirodalom-
ként” pozícionálni magukat. Az egyik
megoldás az, hogy a szerző egy az egy-
ben egy létező rockegyüttesnek szenteli
írását – ez jellemzi Esze Dórát is, aki
Nirvana-rajongását élte ki a kötet egyik
leggyengébb darabjában. Az biztos,
hogy ez nem novella – talán inkább
esszé, melyben töménytelen lábjegyzet
és angol rockmagazinokból származó
idézetek sokasága igyekszik hozzájár-
ulni a távolságtartás illúziójához. A
látszólag szenvtelen megfogalmazású
mondatok azonban túlzásokba vagy
közhelyekbe futnak ki, a rajongói atti-
tűdre való reflektálatlanság és az irónia
teljes hiánya teszi hiteltelenné a Nirvana
és az irónia viszonyát taglaló sorokat.
Esze Dórának magával a nyelv haszná-
latával is gondjai vannak: az „All in all

is all we are” Nirvana-sort úgy fordítaná, hogy „egyikünk sem több, mint mindent egybevetve”, és egy íráson belül sem tudja eldönteni, hogy most akkor „legnirvanább” vagy „legnirvanásabb”. (Persze, a kritikus objektivizmus alól itt is kilóg a lóláb: jelen sorok írója úgy érzi, hogy a Nirvana ennél többet érdemelt volna...)

A „rocknovella” megközelítésének egy másik, gyakran alkalmazott módja az, hogy szerzőink intarzaszerűen építik bele novelláikba egy-egy jól ismert nóta szövegének sorait. Azért izgalmas ez a megoldás, mert jó esetben mintegy odacsempészi a zenét a befogadás élményébe: komor Pink Floyd-dallamok emléke kúszik elő abból, aki Békés Pál szívszorító történetét olvassa egy hétköznapi tragédiáról (*A Hold túloldalán*). Sajnos legtöbbször azonban a beidézett dalszövegek mintha csupán arra szolgálnának, hogy olyan írásoknak biztosítsák a „rocknovella” státust, amelyeknek egyébként nincs közük a rockhoz, és vendégszöveggként nem igazán járulnak hozzá a jelentésalakításhoz. Tóth Krisztina merész, ám finom arányérzékkel megszerkesztett novellája egy „női tapasztalat”-antológiában valószínűleg a legerősebb darabok egyike lenne, itt azonban mégiscsak zavaró, hogy az írás akkor is tökéletesen működne, ha kitakarnánk a belehelyezett Doors-sorokat. Szerzőink nagy része az angol szavak fonetikus átírásán kívül azzal sem tudott mit kezdeni, hogy idegen nyelvű szövegtestet illesztett bele magyar nyelvűbe. Kivételt ez alól Bán Zsófia képez, akinek egy leszbikus szerelmi történet elbeszélése közben tett érzékeny megfigyelése magyarázta meg számomra azt, hogy a szerzők többsége mért ragaszkodott az eredeti szövegek eltorzított, magyaros kiejtést rögzítő változatához: „»A tankok kigördülnek, a Stones be-

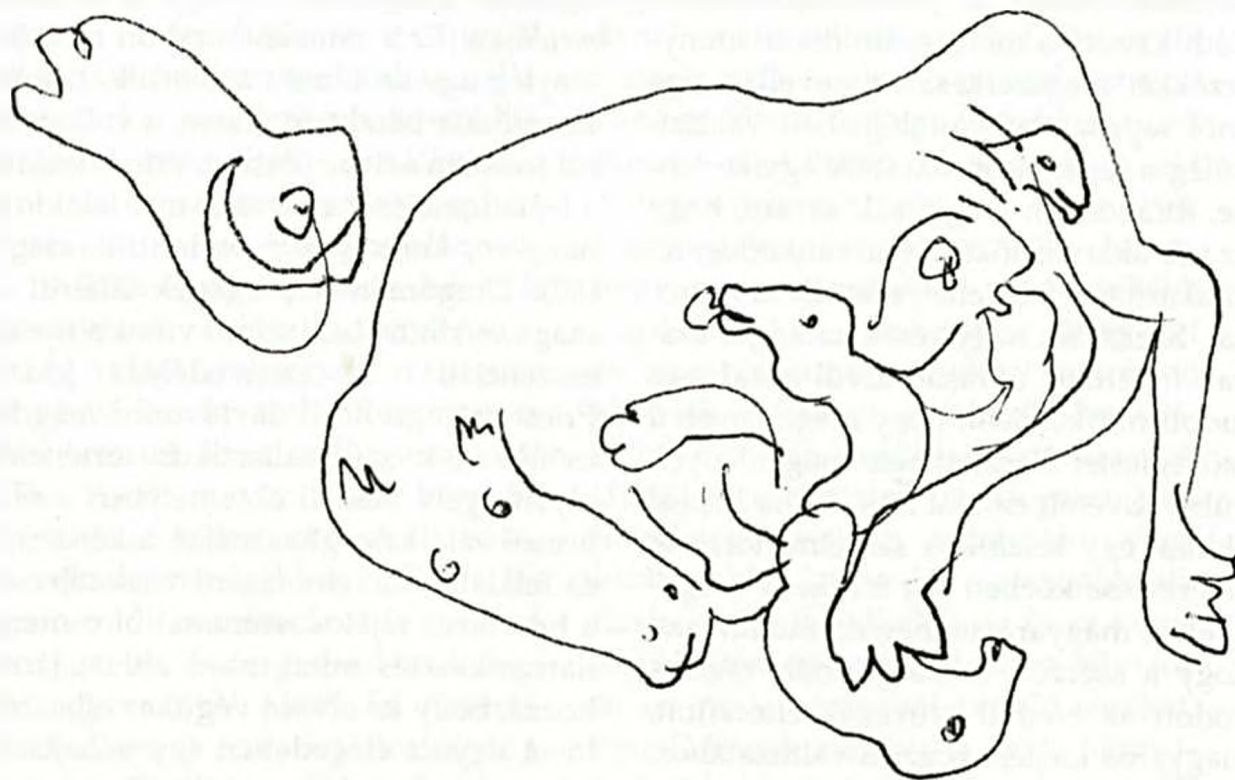
gördül«, ez volt most a szlogen. Magyarul persze nem olyan blikkfangos. Roll out, roll in, Rolling Stone. Nyelvében él a nemzet. Vagy a mások nyelvében, ha a nemzetből épp mosogatórongyot csinálnak. Kengetnő. Szetisz feksön.” (*Egy este Erika nélkül* – 23)

A visszaemlékezés különböző alakzataival operáló szövegek között üde színfoltként jelenik meg az a néhány novella, amelyben az elbeszélő saját, jelenkori identitásának részeként beszél a zenéről, elkerülve így a rock hanyatlásával járó értékvesztés tematizálását. Podmaniczky Szilárd a *Képzelt riport*ban egy rockmítoszok sorozatát felidéző, közép-európai módon tragikomikus családtörténetet ad narrátora szájába, úgy, hogy annak „rockersége”, szubkultúrához való tartozása a szófordulatok szintjén is megmutatkozik: „A Manfred Mannt bevágtam a zaciba, ki nem állhatom azt a nyálás zenét. A Nazareth határeset, úgy gitározik a pasi, mint a szöcskefing” (238). Hasonló módon hozza létre az „ösdzsudászos” figuráját Dragomán György is a *Hevimetál*ban. Ez a remekbe szabott novella tényleg úgy szól, mint a *Painkiller*: „amikor először beraktam öcsém, a volkmenről leesett a szivacs öcsém, érted, leesett a fejhallgatójáról a szivacs, mer lelökte a hangerő, komolyan mondom, bazzeg” (60). Dragomán szövegének sikerül a maga médiumában színre vinni a metál esszenciáját. A szenvedélyes Judas Priest-rajongó hörli dévidzonos megdicsőülésének szürrealisztikus történetét olyan nyelv beszéli el, amelyben a reflexzé váló szlenghasználat, a kérdések és felkiáltások refrénszerű visszatérése, a bravúros, sajátos ritmussal bíró mondat szerkesztés mind-mind ahhoz járul hozzá, hogy az olvasó végül az elbeszélővel együtt elégedetten így sóhajtson fel: „Ja bazmeg. Hevimetál” (68).

Szinte szimbolikus az, hogy mindkét szöveg esetén van címzettje a narrátor megnyilatkozásainak: *valakinek* mesélnek a rock viharvert harcosai. Az antológia legtöbb darabja azonban kizárja annak lehetőségét, hogy dialógus létesüljön az olvasó világa és a régi, igazi, élő rock n' roll között. (A harminc év alatti olvasó hiúságának ez olykor bizony derogál. Mert tudjuk, hogy biznissz lett a zenéből, hogy teljesen más érzés letölteni egy albumot az Internetről, mint határon átcsempészett nyugati bakelit hallgatni zárt ablakok mögött. Mégis – nincs-e valamiféle rokonság, leszármazási viszony a régi nagyok és a Kispál vagy a Tankcsapda között?) Gyakran ráadásul az volt az érzésem, hogy a rock itt csak jelölő, és jelöltje egy kor, amelynek legfőbb attribútumai: a csencselés az NDK-s árukkal, a harc a Rózsika néikkel, a „nehézateizmus”, a zenegépbe ejtett bélás, ésatöbbi, ésatöbbi. Ha a

Hasítás alcíme valami olyasmi lenne, hogy „*novellák a kései Kádár-korszakról*”, talán kisebb csalódás érte volna a magamhoz hasonló olvasót, aki a retro helyett zene és irodalom viszonyára lett volna kíváncsi. Amennyiben Garaczi címadó, gyengécske elbeszélését, sőt, a szövegek nagy részét – csak felsorolásképp: Kapecz Zsuzsáét, Salamon Andrásét, Kis Ottóét, és a sort még folytathatnám – vesszük figyelembe, ez a témamegjelölés minden bizonnyal indokoltabb lett volna. Nincs tehát zúzás, nincsenek húrszakasztó gitárriffek. Olyan jubileumi koncert ez, mint amilyenről Háy János is megemlékezik meglehetősen fáradt írásában. Szerzőink kiállnak, és nosztalgikus arckifejezéssel ráhelyeznek egy-egy lapát földet a rock'n roll sírjára. Pedig egy-ketten közülük azért majdnem feltámasztották.

(*Magvető, Budapest, 2008*)

Politika és publicisztika

Ardamica Zorán: *Szellemi rezervátumok*

Mindig becsültem a határon túli (nincs erre soha jó terminológia) magyarság azon tollforgatóit, akik az irodalmi-művészeti áttételesség, a rejtőzködés, az allegorizmus, a kódolt beszéd helyett a nyílt publicisztikát (is) választották társadalomkritikájuk és a helyi létállapot (ti.: van ilyen...) elemzésének terepéül.

Szemléltető példaként azért nem állítok ide gazdag névsort, mert se holtat, se élőket nem hagynék ki szívesen. Annyit azért kockára tennék: Ardamica Zorán (a továbbiakban A. Z.) mégis felírható (nem mintha számítana is, amúgy) a listámra. Akár egyetértek vele, akár nem.

Helyzetem egyszerű. Legtöbbször egyetértek vele.

A kisvárosból ingázó intellektüel szerepköre például finom öniróniával kialakított (ön)rendezői szereposztásra vall. A gyalázatosan alulfizetett értelmiségi pályák – érdekvédelmi (valódi) szervezetek (híján) feladatkörét felülmúló! – pártfogolása kelet-európai feladat. A leghétköznapibb jelenségekből felmutatni a hiányt, az emberi torzulást, az már szépírói teljesítmény. Önmagam tagadnám meg, ha nem azt dicsérném, ami mégis a legfontosabb nekem ebben a kötetben: az „aktuálpolitika” éppen feladott labdáinak éber leütését. Mert a publicisztikának lehetnek ugyan szerteágazó feladatai, különféle formai köntöseik, amelyek szaknevekkel címkézhetők, de A. Z. nem a műfajnak

nevezett határokra ügyel. Sokkal inkább a mindennapokat döntően befolyásoló „nagypolitika” viselkedésére, magatartásának rikító jegyeire. Mert térségünkben így megy ez. Erős civil szféra nélküli világunkban. Ahogyan a Marsról visszatérve ebben a 85 írásban olvashat-

nám. Rögtön tudnám, hogy a „fenséges”, mint esztétikai (kidolgozatlan) kategória, korántsem alkalmazható az emberi nemre. És lassan a bennünket körülvevő természetből is kilúgozzák/-zük. Holott... De ne tovább! Következetes publicisztikáért és főként satíráért kiált itt minden.

Azt azonban remélném, hogy az élet spontaneitása és némi szervezettség, individuum és kollektívum párosításának 20. századi kudarcai a tanulságokkal talán jobb eredményre vezetnek elődeink nekirugaszkodásainál. Az élet csillámló apróságában felfedezett szerkezeti zárványhibák kimutatása elegendő lenne egy publicista autonómiájához. A. Z-nak azonban politikai véleménynyilvánításba áthajló ideológiája is van, ami lényegében minden írásában működik, és körülrajzolja portréját.

Óvatos kísérletet tennék ennek körülhatárolására. Kiindulópontom az a csillogó szabadság-eszme, amely talán régebből birtoka az európai gondolkodásnak, mint azt tanítják, és amely a gyűjtemény eligazító sugárzását adja. Olvasás közben úgy gondoltam, semmi másból, mint ebből, levezethető minden írás, tehát a kötet egészének szellemisége.

Szorgalmas újságolvasó lévén, szeretem, ha göcögő, fojtott kuncogásra kész-
tetnek. Ahogyan A. Z. az éppen aktuális
államvezetés egyetlen tagját sem
kíméli, különösen a legfőbb állami méltóságokat nem, az igazán kedvemre
való. Az is, amiként két állam kultúrá-
jában, napi politikai életében otthono-
san mozog, így helyezvén el publicisztikai nyilait a (sajnos) túl sűrű céltáblá-
kon. Egyszóval (leszámítva némely
aktuálpolitikai félreértést): az állam
ilyen fokú következetes bírálataival már
régem találkoztam a nem teoretikus
műfajokban, és különösen kisebbségi,
kárpat-medencei közegben. Magyarán:
a napi újságírás szintjén.

A kötet minden erénye mellett, itt
érhető tetten a gyengéje. Mi több: a jövő
történéseinek is itt nyílik tér...

Van abban valami szellemesen szó-
rakoztató, ahogy egy jelentős állami
múlt nélkül egzisztáló fiatal ország ér-
telmiségi polgára következetesen állam-
kritikus. Nem egyszerűen arról van szó,
hogy Slota Szlovákiájában kell a publi-
cista. (Nagyon kell. Kell. Kell!) A sza-
badság elvont fogalma, mihelyt egy
önálló államiságát éppen elért nép or-
szágában tárgyasul, hirtelen új konflik-
tusmezőket terít szét. Miként térségi
tapasztalataink bizonyítják, a kisállami
öntudat kései felhorgadásai – némi kép-
zavarral élve – pallérozást igényelnek.

Felelősen gondolkodó közegben ebből a
helyzetből a megoldás felé egyedüli
kiutat ki tudna mutatni? Publicistánk-
nak raknánk az ingázó hátizsákjába ezt
a tehertételt is?

Tartozása inkább önmaga felé érvé-
nyes. Térségi tanulságok fakadhatnak
abból, ha Szerzőnk tágabb terek sze-
repvállalásává tágítja erős kritikai érzé-
két, felhagyva az írásaiban jelenlevő neo-
liberális gőg egyenfelütéseivel. Minden
esélye adott az újra mindig fogékony,
mai Európa keretei között.

Miben látom az új szerepre találás
lehetőségét?

Kiművelt értelmiségiként felismerni
az élethelyzetéből következő, kínálkozó
irányokat. Jelenléte több kultúra napi
jelenségeiben új horizontokat nyithat,
önmagának, s talán olvasóinak is.

Vajon a publicisztika terepén követ-
kezetesen sarlózó becsült Szerzőnknek
nem kellene-e új és új régiókba emelnie
felkészültségét és tapasztalatát? Mond-
ván: a kisváros, a kisállam univerzum,
és én az univerzum közepén lakozom.
Tehát tágas téregységek kínálóznak itt
még, középkori várak tövéből? Fülek és
(mondjuk) Brugge nem lenne, igazából,
túl messze egymástól? Ardamica Zo-
rának tudnia kell a választ. Ha időbe
telik is.

(Nap, Dunaszerdahely, 2008)

Életpálya levelekben

Vekerdi László: *Fülep Lajos levelezése*

Fülep Lajos művészettörténész levelezésének dokumentációja hét kötetben jelent meg az MTA Könyvtára és Művészet-történeti Kutatócsoportja közös vállalkozásaként. Az első kötet 1990-ben, az utolsó 2007-ben. A kutatói és szerkesztői munka jelentős részét F. Csanak Dóra végezte, aki tanítványként személyes kapcsolatban is állt Fülep Lajossal. A levelek összegyűjtésével a Fülep-életmű nem csekély részét tárták azon olvasók elé, akik nemcsak a korszakot, de az országos híró művészettörténész gondolkodását és személyiségét is közelebbről szeretnék megismerni.

Az egyes kötetek megjelenése hosszú időt vett igénybe. Vekerdi László ezeket figyelemmel kísérve írta meg recenzióit az egyes levelezés-gyűjteményekhez kapcsolódóan, amelyet a nagyszabású szerkesztői munka is megihletett. A recenziók a *Tiszatájban* és az *Új Forrásban* láttak napvilágot. Az elemzések összegyűjtve az *Új Forrás* könyvek 40. köteteként, *Fülep Lajos levelezése* címmel jelentek meg a tatabányai József Attila Megyeyi Könyvtár gondozásában, 2009-ben.

Fülep Lajos (1885–1970) igen hosszú életpályát futott be, és szerteágazó tevékenységi köre, másokra gyakorolt hatása olyan szellemi kisugárzásról tanúskodik, amelyet a kötetekbe foglalt levelekből is nyomon követhetünk. Református lelkész, egyetemi tanár, akadémikus, publicista, műfordító – számos olyan tevékenységet folytatott, amelyek lehetővé

tették számára azt, hogy találkozzon a szellemi életben kivételesnek tartott kortársaival.

Leveleiből megismerjük korának híres és kevésbé ismert jeles képviselőit. A levelek emberközelivé teszik például Lukács Györgyöt, Füst Milánt, Illyés Gyulát, Németh Lászlót. Fülep több, egymást követő

generációra tudott hatást gyakorolni, és széleskörű műveltségével példát mutatni a magyar szellemi életben. Írásából a kultúra iránti teljes elkötelezettség, a nagy egyéniségek keresése és tisztelete sugárzik. Tekintélyét még az első világháború előtti években alapozta meg, amikor Budapesten a korabeli művészi élet kíméletlen tollú kritikusaként tűnt fel, majd Ady Endre költészetének első méltatójaként híresült el. A második világháború után az ELTE professzora és az MTA tagja volt.

A Fülep-levelezés kiadását figyelemmel kísérő Vekerdi László a hét kötetéről szóló recenziók gyűjteményét négy fejezetre osztja. Az első 1904–1919-ig terjed, a második 1920–1944-ig, a harmadik 1945–1960-ig, a negyedik 1961–1970-ig.

F. Csanak Dóra aprólékos munkáját méltatja a recenzens, amikor a részletes jegyzetekben közölt bibliografikus adatok sokaságára hívja fel a figyelmet. Ennek fontosságát azért is hangsúlyozza, mert a Füleppel kapcsolatba került személyek ilyen sokoldalú bemutatása, a személyes adalékok a „jegyzetekkel együtt (...) ablakot nyitnak a század

eleji Európa társadalom- és mentalitás-történetére”. (15)

Az első fejezet címe *Hazára találás Itáliában 1904–1919*, amely a levelezés első kötetét recenzálja. Vekkerdi László kiemeli a szerkesztőnek azt a gyakorlatát, hogy részletesebb ismertetést az ismeretlen szereplőknél közöl, az ismerteknek inkább csak életrajzi adatokat ad meg, és bővebben csak Füleppel való kapcsolatukat glosszázza.

„Így az olvasó is szinte beavatást nyer egy különös, vibráló, előkelő, ünnepi, titokzatos, idegen és valahogyan mégis szinte ismerős világba.” (12) A tudós szellemi szülővárosaként tartotta számon Rómát és Firenzét is, ahol több évet töltött, és tagja lett a pezsgő szellemi és társadalmi elitnek. A Fülep-levelekből élénk tárul ennek a korabeli művészetet meghatározó körnek a mindennapi élete, gondolkodása, és megközelíthetőbb lesz általa.

Ebben a fejezetben tudjuk meg azt is, hogy Fülep Lajos édesanyja súlyos beteg. Bensőséges kapcsolatukról tanúskodnak a levelek. A tudományos közéletnek szánt írásaiban szenvedélyes kritikáiról és a kultúra iránti elkötelezettségéről ismert tudós – „öntörvényű géniusz” – olyan oldalát ismerjük meg, amely bizonyára sokak számára meglepetést jelent. Erre a személyes aspektusra a szerkesztői kommentárok jó érzékkel hívják fel a figyelmet, és Fülep sokoldalú bemutatását Vekkerdi is méltatja.

A fiatal Fülep tágas térben mozgott, nem csupán intellektuálisan, de fizikailag is. A leveleken keresztül nem biztos, hogy sikerült volna nyomon követni ezt a mozgást F. Csanak Dóra informatív szerkesztői megjegyzései nélkül. Joggal dicséri őt Vekkerdi László alapos tényfeltáró és leíró munkájáért akkor is, ha a háború idejéről csak néhány levél ismert,

hiszen jobbára a szerkesztői jegyzetekre kell hagyatkoznunk az események követésében.

A második fejezet (*Két Trianon között 1920–1944*) a második, a harmadik és a negyedik kötetéről írt recenziókat tartalmazza. Ebben a korszakban már beszűkül a horizont, a mozgástér csak Magyarországra korlátozódik. A szerkesztői vonalvezetésre továbbra is nagy szükség van, hiszen a személyes kapcsolatok nem egyszerűsödnek. A bibliografikus adatok teszik lehetővé azt, hogy a levelek érthetőek és követhetőek legyenek. Ezért kerül ismét méltatásra az a szerkesztői döntés, amely Fülep Lajos medinai, dombóvári, bajai és zengővárkonyi lelkészi posztját egy egységként kezeli. Ugyanígy tematizáltan kezeli a más helyszíneken, de azonos témában játszódó eseményeket, megkönnyítve az egyes életszakaszok megvilágítását. A szerkesztői magyarázatok elengedhetetlenek a személyes hangú levelekben szereplő utalások, a múltban történt eseményekre vonatkozó hivatkozások megértéséhez.

„A jegyzetek nélkül a Fülep-levelezésben menthetetlenül eltéved az ember, és nem egyszerűen csak az előforduló személyek és hivatkozások bősége miatt. Tán még inkább azért, mert FL levelei többnyire napi gondok, ügyek, történések zaklatottságaiban fognak.” (37)

Így derül fény arra, miért vonult vissza a tudós férfi a lelkészi pályára. A feltételezésekkel szemben nem a sértődöttség, nem is 1919-es professzori kinevezése szorítja háttérbe. A levelek és F. Csanak Dóra alapos munkája nyomán tárul fel a tudós emberi nagyságát bizonyító tény. Tudatosan a falut választva, hivatástudatból lépett Fülep a lelkészi pályára. A szerkesztő által kiválogatott idézetek jól alátámasztják

ezt az elhivatottságot, amit méltán dícsér a recenzens is. Teszi ezt a dicséretet úgy, hogy közben azért kiemeli a szerkesztő szemérmes távolságtartását is a mélyebb, lelki és morális aspektusoktól.

Az utolsó két fejezetben, amely az 1945-től Fülep haláláig terjedő időszakot öleli fel *A koalíciós demokrácia és a diktatúra évei*, valamint *Az utolsó évtized* címmel, F. Csanak Dóra szerkesztő nevével még többet találkozunk, mint eddig. „Jól idéző jó filozófusként” emlegeti az erre az időre már Füleppel személyes ismeretséget tartó szerkesztőt. Sőt! F. Csanak Dóra a „gondosan, megbízható források alapján készült jegyzeteivel, a levelek és a jegyzetek következetes és kis gyakorlat után könnyen kezelhető számozásával, a hivatkozások és utalások egész kötetre figyelő összehangolásával a VII. kötet szerzőtársává nő: történetet beszél el. Nem kizárólag FL-ét. (...) Korunkét, ahogyan azt FL látta és megítélte”.

A kötet végén a szerkesztőről szóló méltatásokat joggal így összegzi Vekerdi László: „Ahogy hűséges és nagy tanítványa, Cs. D. lege artis összegyűjtötte és még a világszerte általában színvonalas levelezéskiadásokban is kiemelkedően precízen szerkesztett, ötletesen és kezelhetően jegyzetelt, internetes adatbázisokhoz hasonlítón sokoldalú és bőséges utalásokkal és keresési lehetőséggel ellátott hét kötetben kiadta.”

Vekerdi László úgy ítéli meg recenziójában, hogy a levelezéseknek a szellemi életben termett gyümölcsét „Fülep Lajos Egyetemének Levelező Tagozataként” is megközelíthetjük. F. Csanak Dóra jegyzeteivel pedig ez az egyetemi anyag olvasmányossá és izgalmassá is válik egyben.

Ajánlom a kötetet mindazoknak, akiket érdekel a két világháború közötti pezsgő szellemi élet, és egy olyan kivételes életpálya, amelyet Fülep Lajos befutott.

(Új Forrás könyvek, Tatabánya, 2009)

A NÓGRÁDI TÖRTÉNETI MÚZEUM programjai

szeptember–októberben (3100 Salgótarján, Múzeum tér 2.; www.nograd-muzeumok.hu) ••
Állandó kiállítások: *NÓGRÁD AZ ÚJ KORBAN* – Történeti kiállítás 7 képben. *KÉPTÁR* – Válogatás a Mihályfi-gyűjteményből. •• Időszaki kiállítások: *(H)ARC* – Robert Capa kiállítása (szeptember 10-től november 15-ig). • *XIV. Salgótarján–Cered Nemzetközi Művésztelep és vendégeinek kiállítása* (szeptember 15-től október 31-ig). • *NÉPÜNK GENETIKAI CSALÁDFÁJA* – A magyarság eredete (szeptember 28-tól október 11). • *50 ÉV KINCSEI* – Válogatás a Nógrádi Történeti Múzeum gyűjteményeiből (december 31-ig). •• Programok: *KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG NAPJAI* (Szeptember 19–20.). • *MÚZEUMOK ŐSZI FESZTIVÁLJA* (Október 1-től november 15-ig). Benne „A NAGY RAJZOLÁS” (Október 10. 9 óra), a XIV. Cered-Salgótarján Nemzetközi Művésztelep megnyitója (október 10.). • *A MÚZEUMOK DÉLIDŐBEN sorozat* vendégei: dr. Hír János paleontológus: *Az emberiség fejlődésének emlékei Észak-Magyarországon* (október 6. 12 óra); Al Ghauí Hesna tudósító: *Egy hírriporter a 21. századból - Válságövezetek szóban, képpel* (okt. 12. 12 óra). •• **A NÓGRÁDI TÖRTÉNETI MÚZEUM BÁNYÁSZATI KIÁLLÍTÓHELYE** (3200 Salgótarján, Zemlinszky út 1.). • Állandó kiállítások: *SZÉN BÁNYÁSZAT NÓGRÁD MEGYÉBEN A KEZDETEKTŐL 1946-IG.* • *FÖLDALATTI BÁNYAMÚZEUM.* • *KÜLSZÍNI GÉPPARK.*

BALAJTHY ÁGNES (1987, Miskolc): A Debreceni Egyetem negyedéves magyar szakos hallgatója. Kutatási területe: kortárs próza.

BALÁZS BEÁTA (1984, Salgótarján): Költő, kritikus. Etesen él.

BÓDI KATALIN (1976, Salgótarján): Irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének tanársegédje, *A Vörös Postakocsi* szerkesztője. Kutatási területe: 18. századi irodalom. Első kötete előkészületben van (*Egy műfaj apológiája. A 18. századi magyar levélregény és kontextusai*).

CSACH GÁBOR (1969, Salgótarján): Művészettörténész, a Kinopuskin élcsapat tánczenekar igazgatója, 1998–2003 között a Gyarmati TV stúdióvezetője, Balassagyarmat alpolgármestere. Legutóbbi műve: *Tűzoltókrém* (2007).

CSERJÉS KATALIN (1954, Budapest): A Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének oktatója. Kutatási területe: a félmúlt és napjaink rövidprózája, kép–szöveg viszonylatok, kortárs képzőművészet. A Hajnóczy-életművet tanulmányozó hallgatói műhely vezetője, a műhely kiadványainak szerkesztője. Tagja a Madách Irodalmi Társaságnak.

DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján): Író, költő, kulturális antropológus. Jelenleg Budapesten él, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. Kaleidoszkóp díjas (2007).

G. TORONYI JUDIT (1968, Salgótarján): Történész, főlevéltáros, a Nógrád Megyei Levéltár munkatársa.

GYÖRGY NORBERT (1972, Losonc): Madách-nívódíjas író. Füleken él. Legutóbbi kötete: *Klára* (2004).

HANN FERENC (1944, Nagybánya): Művészettörténész, muzeológus. Szentendrén él. A Szegedi Tudományegyetem Tanárképző Karán egyetemes és magyar művészettörténetet tanít. Legutóbbi kötete: *Jószay Zsolt* (2002).

HODOSSY GYULA (1960, Dunaszerdahely): Költő, a szlovákiai magyar irodalmi közélet szervezője, a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának elnöke, a Liliium Aurum Könyvkiadó Kft. alapítója. Legutóbbi kötete: *Fátyla jókedvemnek* (2004).

KATONA ÁGOTA (1989, Balassagyarmat): Költő. Tagja a balassagyarmati Komjáthy Jenő Irodalmi és Művészeti Társaságnak. Jelenleg az ELTE-BTK hallgatója.

FÖLDI PÉTER (1949, Somoskőújfalu): Képzőművész. Első mentora Somoskői Ödön. Az egri Tanárképző Főiskola matematika-rajz szakán végzett Blaskó János, Seres János, Nagy Ernő tanítványaként; tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Főiskolán fejezte be. 1995-től az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola docense. Publikációiban a gyermekrajzok világát tanulmányozza. Munkássága elismeréseként 2007-ben Kossuth-díjban részesült.

LACKFI JÁNOS (1971, Budapest): Író, költő, műfordító, szerkesztő. 1996 óta tanít a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. A *Nagyvilág* világirodalmi folyóirat szerkesztője, a *dokk* internetes irodalmi kikötő egyik alapítója, a Műfordítók Egyesülete elnökségi tagja. Legutóbbi kötete: *Apám kakasa* (2009).

LACZKÓ PÁL (1950): Nógrádi író. Kötete: *Szalma-komisszár* (1981).

LUKÁTS JÁNOS (1943, Budapest): Író, szerkesztő, kritikus. 1981–1983 között a Berliini Humboldt Egyetem lektora. Legutóbbi kötetei: *Emberfa* (2009), *A szigetember* (2009).

MENYHÉRT ANNA (1969, Budapest): Költő, irodalomtörténész, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Elmondani az elmondhatatlant. Trauma és irodalom* (2008).

MIZSER ATTILA (1975, Losonc): Költő, író, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Köz* (2008).

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Irodalomtörténész, kritikus. Kötete: *Magánterület* (2008).

PÁL JÓZSEF (1950, Cered): Író, költő, 1989–2000 között a *Palócföld* főszerkesztője. Salgótarjánban él.

POLGÁR ANIKÓ (1975, Vágsellye): Költő, műfordító, irodalomtörténész. A nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének adjunktusa. Dunaszerdahelyen él. Legutóbbi kötete: *Philosztratosz: Erősz szárnyai. Ógörög szerelmes levelek* (fordítás, 2008).

SZABÓ ANDREA (1965, Balassagyarmat): Író, újságíró. 2001 óta a *Nógrád Megyei Hírlap* munkatársa. Legutóbbi kötete: *Az emlékezés iszapja* (2008).

SZABÓ EDINA (1982, Sátoraljaújhely): Irodalomtörténész, kritikus. A Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának végzős doktorandusza.

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író, Rétságán él. Legutóbbi kötete: *Fészercsend* (2008).

VARGA EMÓKE (1968, Pincehely): A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógiai Karának docense. Kutatási területe: szövegek és képek intermediális kapcsolatai, kortárs magyar irodalom. Székesfehérváron él. Kötete: *Kalitka és korona*. Kass János illusztrációiról. (2007)

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

„Aztán megnyugszik:
ez most már így lesz
egy darabig.”

Bodor Ádám

nka
Nemzeti Kulturális Alap

